

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen

en van het internationaal studiekomitee voor ommevangsreuzen

Redactie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B 9620 Zottegem

Redactieleden : Maurits Broeckhove, Lic. Marcel Daem,

Dr. René Haeseryn, A. Gaston Homblé.

Ruil en Recensiedienst : Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 65, B 9000 Gent.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

Prijs : 230 F

INHOUD

Marcel DAEM. VOTIEFSCHILDERIJEN EN MIRAKELBOEK ST.-ANNAVERERING TE BOTTELARE

Voorwoord door Renaat van der Linden	62
I. Op pelgrimstocht naar Bottelare	63
II. Votiefschilderijen	
1. Volkskundige en kulturele betekenis van het votiefschilderij	77
2. Inventaris van de votiefschilderijen	83
III. Het boek der mirakelen van de heilige Moeder Anna te Bottelare	
1. Bronnenstudie	116
2. Inhoud mirakelboek	120
3. Formulering en beschrijving	129
4. Analyse mirakelboek	132
5. Toverij. Bezetenheid. Exorcisme	145

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van v.z.w.
Noordstarfonds, Gent, het Stadsbestuur van Gent, het Provinciebestuur van
Oost-Vlaanderen en het Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur

Voorwoord

Marcel Daem, ondervoorzitter van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen en redakteur van Oostvlaamse Zanten, heeft in zijn publicatie *Votiefschilderijen en Mirakelboek van Kapelletje Schreiboorn te Gent*, verschenen in het gouden jubileumjaar 1975 van de Bond, zeventig votieve kinderportretten langs velerlei facetten ontleed en in artistieke en wetenschappelijke aard en waarde laten uitstralen. In de inleiding van voornoemde studie seinden we het bestaan van dusdanige votiefschilderijen als schatten in Halle, Kortenberg, Bottelare, Brugge, Damme, Izenberge, Lebbeke, Dendermonde, enz. We koesterden de hoop, dat andere wetenschapslieden dit thema zouden aansnijden. Jozef Dauwe, publiceerde sindsdien in Oostvlaamse Zanten, jaargang 1977, *Votiefschilderijen in de O.-L.-Vrouwekerk te Lebbeke 1705-1908*, waarin telkens de verstrengeling van profane en religieuze elementen in het oog sprong. Een portret geldt in hoofdzaak de weergave van gelaatstrekken, maar in de votieve kinderportretten krijgt eveneens een profaan element een klemtoon : een huisdier, bloemen en planten, een rammelaar, een wapenschild. De heilige, aan wie ze opgeofferd of aan wie ze toevertrouwd worden, treedt als dusdanig nooit geheel op de voorgrond.

Thans heeft Marcel Daem zijn aandacht besteed aan het St.-Annabedevaartoord te Bottelare. Opnieuw treden bestanddelen als in zijn prachtvol werk over Kapelletje Schreiboorn te Gent te voorschijn : vijftien portretten en een mirakelboek met tweeënzestig wondere verhalen, die dateren van 1624 tot 1857. Een hoofdstuk in het boek verdient een aparte plaats en vermelding : de gevallen van toverij, bezetenheid en duiveluitbanning. Een weinig verkend terrein van vroegere gebruiken en volksgeloof krijgt er velerlei perspectieven.

Samen met Marcel Daem danken de beheerders van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen en de redactieleden van Oostvlaamse Zanten de personen die hulp, morele en financiële steun verleenden voor de publicatie. Wijlen Eerw. Heer Gerard Goossens bood alle faciliteiten voor inzage van het kerkarchief en onderzoek van de votieve schilderijen. Herman van den Meersschaut, voorzitter van de St.-Annagilde, zorgde voor menigvuldige foto's ter illustratie van het boek. De beheerders van de Sint-Annagilde verleenden financiële steun voor de grafische vormgeving. Dr. R. Haeseryn verstrekke deskundig advies. Kunstschilder Herman Verbaere bood zijn gewaardeerde dienst aan voor advies van de lay-out. Elk van hen en andere groepen, die rechtstreeks en onrechtstreeks hebben bijgedragen tot de groei en de verwezenlijking van deze publicatie, betuigen wij onze diepdoorvoelde erkentelijkheid.

Renaat van der Linden
Lid Koninklijke Kommissie voor Volkskunde
Voorzitter van de Koninklijke Bond der
Oostvlaamse Volkskundigen.

I. OP PELGRIMSTOCHT NAAR BOTTELARE

In het eerste kwart van de zeventiende eeuw bestond te Bottelare reeds een verering van de heilige Moeder Anna. Het ontstaan van dit pelgrimsoord is geen louter toeval geweest. We hebben een sterk vermoeden dat historische gebeurtenissen aan de basis van deze heiligenverering liggen.

Het midden 17de eeuw behoort tot een periode in onze vaderlandse geschiedenis die als rampspoedig bekend staat. Invallen van Franse en Hollandse troepen onder een Spaanse heerschappij maakten de streek onveilig. Inval en bezetting van vreemde soldaten brengen gevoelens van onveiligheid mee. De bevolking werd geterroriseerd door vernieling, brandstichting, plundering, oorlogsschatting en andere plagerijen. Om-trent 1680 herhaalde zich hetzelfde scenario. Toen waren de soldaten van Lodewijk XIV de bezetters.

Geen pen kan de verlatenheid en ruïne die de Fransen hier hebben achtergelaten op het einde van de 17de eeuw beschrijven. Te Gent, Brugge en Aalst lag de handel stil. De voorraad graan, meel en brood was schier uitgeput. De verschrikkelijke winter van 1708-1709 deed het pauperisme naar de top stijgen. Er heersten besmettelijke ziekten en hongersnood. Misdadigersbenden maakten het land onveilig (1). De baronie en later het markizaat Rode, waartoe Bottelare behoorde, waren ruim deelachtig in al deze ellende.

Dit decorum vormt de achtergrond van het ontstaan van de eredienst tot de heilige Moeder Anna. Aldus begrijpt men, waarom het volk troost en toevlucht zocht in een bedevaartoord. De tekst van de aanroeping is welsprekend genoeg om deze rampspoedige periode in een paar woorden uit te drukken : Jezus, Maria, Anna, wilt ons bevrijden van pest, oorlog en dure tijden.

Voor de vroegste geschiedenis van de bijzondere verering der heilige Moeder Anna zijn we aangewezen op volgende bronnen : archief van kerkfabriek, oud regime (2); inventaris Bottelare, oud archief, beide te consulteren in het Rijksarchief te Gent; archief pastorie Bottelare waarin de gildeboeken van de Broederschap een belangrijke plaats bekleden (3).

Het oudste gildeboek, dateert van 1626. Een mooie band met goudstempel, op de voor- en achterkant van de kaft staat een Mariabeeldje, overkoepeld door halfronddak rustend op korintisch kapiteel. Op een sokkeltje staan de initialen MR. De titel van het boek in gouddruk gemaakt, wordt door menig spellingfoutje ontsierd. We citeren tekstueel : BOECK VAN HET WEERDICH BROEDERSCHAP MARIA IHS ANNA IN DE KERCH VAN BOTELARC INGHESTEL 1626, met Maria-motief in het midden van de band. Op de achterkant staat in gouddruk, met Maria-motief in het midden : ANNO 1626.

In het eerste gildeboek staan honderden namen van hoogstaande geestelijke en wereldlijke personen en van bedevaarders. Bij de geestelijke namen

vermelden we de aartsbisschop van Mechelen, Mgr. Jacobus Boonen, Mgr. Anth. Triest, bisschop van Gent. Bij de hoogstaande wereldlijke personages vermelden we de familie Rodriguez zeer in het bijzonder, omdat de parochiale kerk nog vele herinneringen aan deze familie bewaart, o.a. lijkblazoenen en een viertal votieve schilderijen.

*Generosus Dominus Simon Rodriguez Baro
de Rodes
Jonckv. Anna Rodriguez Ma Dame De Lembeeck
Jonckv. Maria Rodriguez
Jonckv. Margarita Meertens
Dns Anthonius Françoise van Borgumbe
Dominus de Lembeeck*

Gildeboek. Lidmaatschap Broederschap St.-Anna.

*Simon Rodriguez d'Evora, tweede baron Land van Rode, ongehuwd, † 27 sept. 1669.
Lijkblazoenen hangt in kerk te Bottelare.*

Zoon van Simon (1560-1618), eerste baron Land van Rode, gehuwd met Anna Ximenez (° 1571-1635).

*Anna Rodriguez, gehuwd met Emmanuël de Bourgoigne de Wackene, Heer van Lembeeck;
dochter van Simon en Anna Ximenez.*

Maria Rodriguez, gehuwd met Charles Rym, baron van Bellem, dochter van Simon en Anna Ximenez.

*Anthonus François de Bourgoigne, zoon van Emmanuël en Anna Rodriguez, jezuïet,
overleden in Indië (4).*

Onder de zeer talrijke namen van bedevaarders hebben we er een paar ontdekt die in het mirakelboek aangehaald worden. Het was voor ons een aangename verrassing hun verhaal te kunnen illustreren met hun naam uit het gildeboek.

Een tweede gildeboek is getiteld : Den tweeden boeck van tweerdich en vermaert Broederschap van Jhesus Maria Anna beghinnende van den eersten january 1640. Ook hierin vonden we twee familienamen terug, n.l. Van Poucke en Bracq in verband met twee votieve schilderijen. Het derde en vierde gildeboek, dat we raadpleegden, zijn gedateerd 1746 en 1758 gaande tot 1964.

We verwijzen ook naar het gedrukte Handboekskenen van het Broederschap, uitgegeven na het stichtingsjaar 1626 door Jacobus Van Lekeburne, pastoor te Bottelare. Het boekje bevat 210 blz., een rijk gevulde tafel van gebeden met lofzangen, litanie, aflaat, kleine getijden, geestelijke liedekens.

HANDBOEKSKEN
VAN HET
BROEDERSCHAP
VAN
JESUS,
MARIA, ANNA,
TOT
BOTTELAER.

Dezen litten Druk van nieuws over-
zien en vermeerderd met de Gebe-
den onder de Misse en eene behoor-
lyke Tafel der Gebeden.

Tot Gent, by Cornelis Meyer, op
d'Hoogpoorte in 't Zweird.

Handboeksken. Circa 1630. Bib. Rijksuniversiteit Gent.

De naam van Jacobus Van Lekeburne, met die van zijn broers Judocus en Johannes komt meermaals voor in onze studie, wegens de belangrijke rol die ze gespeeld hebben in het optekenen van de mirakelen.

DIT
HANDBOEKSKEN
DES BROEDERSCHAPS
VAN
JESUS, MARIA,
ANNA,

Inhoudende vele schoone devote Ge-
beden tot de H. Moeder *Anna*, en
haere Litanie met den *Vollen Aflaet*
verleent aan 't voorzeyd Broeder-
schap.

Opgerecht in de *Prochiale Kerke van*
Bottelaere, door den *Doortlichteg-*
sten en Eerweirdigsten Heer Jacobus
Boonen, Ards-Bisschop van Mechelen.

Byeen vergaderd voor alle Liefheb-
bers van

JESUS, MARIA, ANNA.

Door *Jacobus van Lekeburne*

PASTOR

IN BOTTELAERE.

*Medaille Aartshroederschap Jesus, Maria, Anna
Bottelare.
Koper, Ø 4 cm.*

Een tweede drukwerkje dateert van 1663, geschreven door A.J. D'Hannis, met een levensbeschrijving van St.-Anna en haar verering te Bottelare (5). De eredienst tot St.-Anna werd reeds uitvoerig behandeld door kanunnik J. Tollenaere in 1858; hierin bekleedt het mirakelboek een belangrijke plaats (6); Renaat van der Linden (7) en E.J. Roobaert (8) in 1958; bijdragen van Leon Defraeye in verband met de bedevaarten Deerlijk-Bottelare (9). Zeer belangrijk voor ons was de studie van J. de Brouwer, die in een vijftal delen ons vertrouwd maakte met het kerkelijk en godsdienstig leven te

Bottelare in de jaren 1621-1796 (10). Zijn gegevens zijn hoofdzakelijk ontleend aan het kerkelijk archief van het aartsbisdom Mechelen, waartoe Bottelare behoorde in de 17de eeuw, dekenij Oordegem. Ten slotte vermelden we de bijdragen van Herman Van den Meersschaut, voorzitter van Aartsbroederschap Jezus, Maria, Anna Bottelare, verschenen vanaf 1978 in een lokale editie van het interdiocesaan weekblad Kerk en Leven (11).

Bottelare moeten we ons voorstellen als een kleine agrarische gemeenschap met een bevolking van 215 zielen in 1620; 248 in 1650; 300 in 1700; 538 in 1750; 593 in 1800 (12). Een kleine plattelandsgemeente waarin pastoor, barons en later de markiezen Rodriguez de hoogste gezagdragers waren.

In het begin van de 17de eeuw zijn de vroegste tekenen van een bijzondere godsvrucht tot de heilige Moeder Anna te Bottelare te bespeuren, in de haar toegewijde kapel, buiten de parochiekerk. Bijzonderheden over ligging en uitzicht zijn ons niet bekend.

Vermoedelijk ging de vroegste verering gepaard met stichtingen, of kapelanieën, van geld of goederen tot het doen lezen van zielemissen. Die stichtingen kwamen van goeode families die de gedachtenis van hun overledenen in ere wilden houden. In 1608 is dergelijke stichting bekend, alsmede het wekelijks celebreren van een mis in de St.-Annakapel (13). Wellicht kreeg de kapel meer financiële inkomsten dan de kerk, zodat de pastoor het goed vond de kapelanie van de St.-Annakapel te verenigen met de stichtingen van de parochiale kerk, toegewijd aan St.-Martinus. Die samensmelting van stichtingen gebeurde in 1613 (14). Uit het mirakelboek van Bottelare weten we dat in 1624 een wonderbare genezing plaats vond in de St.-Annakapel. Deze gebeurtenis is mogelijks de inzet geweest om aan kapel en kerk een grote aantrekkingskracht te geven, die een paar jaren later honderden pelgrims naar Bottelare lokte. De zeer talrijke namen in het oude gildeboek van het broederschap zijn hiervan een duidelijk bewijs. De kleine St.-Annakapel werd in 1627 gewijd.

In 1628 is er reeds sprake van een mirakuleus beeld (15). Op 't ogenblik dat de bedevaart in volle expansie was, ontvangt pastoor Judocus Van Lekeburne een relikwie van de heilige Moeder Anna. Een dokument uit het kerkarchief, gedateerd 17 maart 1638, bevestigt dit feit (16).

Wat wel onze aandacht getrokken heeft is de vermelding, in 1644, van een St.-Catharinakapel op 't Sant, waar een kind genezen wordt door aanroeping van St.-Anna (17). De gebeurtenis is niet uitzonderlijk te noemen, maar wel het feit dat dit wonder genoteerd staat in het gildeboek van de broederschap, samen met nog drie andere verkregen gunsten door aanroeping van St.-Anna.

De verering geschiedde niet alleenlijk in de St.-Annakapel en in de parochiale kerk, maar ook aan de kapelletjes die waren opgesteld langs de baan van Gent naar Bottelare. Die kapelletjes worden meermaals vermeld in het mirakelboek en in het archief. Ze werden gebouwd in 1659 en beschreven als «*statien ende staken van St. Anna staende op den wech van Gent naar Bottelaere*» (18).

De vele bedevaarders die van jaar tot jaar talrijker werden verplichtten de

parochiale geestelijkheid de kerk groter te maken. Omstreeks 1641 werd tot de verbouwing besloten. In 1663 was het voorportaal afgewerkt. Als herinnering aan die belangrijke gebeurtenis werd deze datum, in een dubbele chronogram, in de voorgevel aangebracht met de woorden : UUt aLMoessen Is Dit gestICht/opgereCht Door De giften Van De Liefhebbers/ Van sInte Anna. Vanaf die datum belandde het mirakuleuze beeld vanuit de kapel in de kerk, en werd de heilige Moeder Anna als eerste patrones vereerd. Sint-Martinus kreeg de tweede plaats.

In 1667 reikte een kleine karmelietengemeenschap van ter plaatse een helpende hand bij ontvangst en bediening van de pelgrims (19). De verstandhouding pastoor-karmelietenpaters was na een zekere tijd niet zeer vredelievend. De karmelieten poogden een eigen bedevaartplaats tot stand te brengen in concurrentie met Sint-Anna. Hun opzet slaagde niet (20).

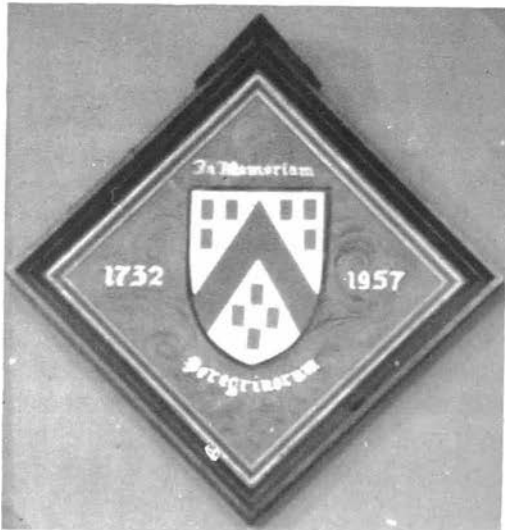
De groep van pastoor en karmelietenpaters wordt in het laatste kwart van de 17de eeuw door een onderpastoor aangevuld. Het eind 17de eeuw was een zeer onrustige tijd. Het mirakuleuze beeld werd in 1687 en in 1698 buiten de parochie in veiligheid gebracht (21).

De bollandist Cuypers getuigt in 1727 van een drukke volksdevotie en vele wonderbare genezingen. Het offeren van votiefschilderijen was dan reeds in zwang. Zo spreekt hij van honderden schilderijtjes die in de kerk hingen (22).

Uit het mirakelboek van Bottelare (1624-1857) blijkt duidelijk hoe het mirakuleuze beeld druk bezocht en vereerd werd door de tijden heen. De vermaardheid van het beeld vond wel haar oorsprong in de vele mirakelen die aan de verering van het beeld werden toegeschreven. Ongetwijfeld waren deze wondere verhalen heinde en verre bekend.

Het is begrijpelijk dat in een periode van verlichting en despotisme een mirakelgebeuren aanleiding kon geven tot spot en misplaatste humor. Zo is ons een spotschrift bekend waarin de draak gestoken wordt met het mirakelgebeuren te Bottelare, tijdens de Brabantse Omwenteling ten jare 1789. De Patriotten voerden de strijd tegen het Oostenrijks leger van Keizer Jozef II. Ze kregen de macht in handen. In een spotschrift van de Brabantse Omwenteling «Dits die Excellente Print-Cronike van Vlaenderen» door Judocus Bottelgier (23) wordt de strijd van de Patriotten tegen de Oostenrijkers rijk geïllustreerd met mirakelen en wonderbare gebeurtenissen. Ook O.-L.-Vrouw van Bottelare bleef van de spot niet gespaard. We citeren : «1789 15 Nov. Arriveerde een schoon mirakel : O.L.V. van Bottelaere wierd van veel priesters in de locht gezien, draegende in haeren voorschoot de zielen der Patrioten regt naer den Hemel».

De periode van despotisme gaf niet enkel aanleiding tot spot. In 1786 werd de Confrerie van St.-Anna door keizer Jozef II afgeschaft. Uit een rapport in het Gildeboek vernemen de afschaffing bij decreet, alsook de verbreking van het decreet door Souverein Leopold de Tweede in 1791. «Actum binnen de prochie van Bottelaere den 8 january 1792. Alsoo de confrerie . . . bij decreete van syne Majesteyt den Keyser Josephus den tweede van dien naeme ten jaere 1786 was gesupprimeert ende dat onsen actuelen souverein Leopoldus den tweeden bij Edikte van jaere 1791 heeft verbrocken het gemelde decreet . . .» (24).

*Ex-voto's Deerlijk-Bottelare
1907, 1932, 1957, Kerk Bottelare.*

In de St.-Annaverering bekleedt de jaarlijkse pelgrimstocht van Deerlijk St.-Lodewijk naar Bottelare een belangrijke plaats. Volgens een legende zou de eerste bedevaart hebben plaats gegrepen in 1732. Over het ontstaan van deze bedevaart bestaat geen enkel document, zodat de geschiedkundige waarde van deze datum op geen enkele grond berust en wel aan twijfel onderhevig is (25). Een paar herinneringen van deze traditionele bedevaart, o.a. ex-voto's en feestprogramma's die ter gelegenheid van de bedevaart op sinksendag werden verspreid, zijn bewaard gebleven. In 1982 wordt de 250ste verjaring van de bedevaart Deerlijk-Bottelare luisterrijk herdacht en gevierd.

De kleine ommegang bestond uit het bidden bij de statiën rond de kerk. Deze statiën waren - ze zijn het nog - houten geschilderde panelen die aan de kerkmuur hingen. De teksten verkondigden de verheerlijking van de heilige Moeder Anna. Sporen van die statiën vonden we terug in de rekeningen van het Gildeboek der broederschap (26).

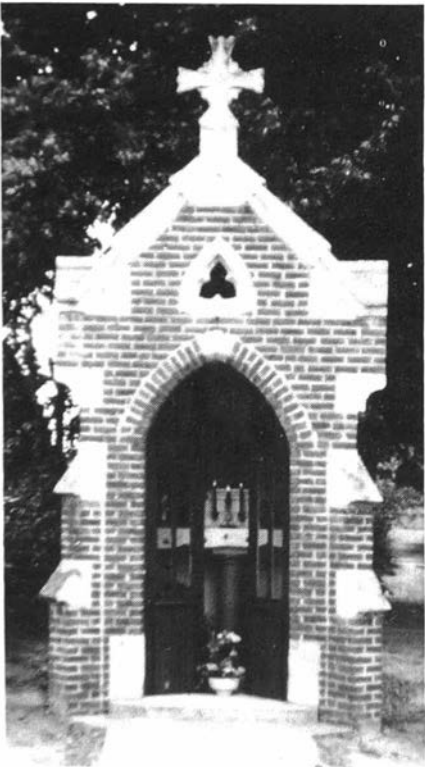
1867. mei. Aen den metser voor rotseeren der kapel en plaetsen der knielbanken van den kleinen ommegang	26,80
1874. mei. Betaald de 7 nieuwe statien kleinen ommegang	8,00

De grote ommegang bestond in het bezoeken van de veldkapelletjes. In het mirakelboek worden ze statiën genoemd. In 1868 werden de oude kapelletjes door nieuwe vervangen. Uit het Gildeboek vernemen we daar iets meer over.

«Ten jare 1868 zijn de oude, nederige en bijna bouwvallige kapellen afgebroken langs den grooten Ommegang. Door de medehulp van het Gilde van Jesus - Maria - Anna, en van de milddadige inwoners van Bottelaere, zijn er zeven andere zeer prachtige kapellen opgebouwd. Ze zijn van zuiveren Gothischen trand en bestaan deels uit Boomschen steen, deels uit witten arduin. De beelden of groepen, verbeeldende de zeven groetenissen der heilige Moeder Anna, zijn gebeiteld in witte arduinen, en vervaardigd door de heer Camille Lippens van Gontrode» (27).

De kosten voor deze kapelletjes staan geboekt (28) :

1868. 1 Aug. Betaald voor het opbouwen der 7 kapellen op den grooten Ommegang eene bijlage van	1 200,00
---	----------

Derde statie ommegang.

Nadien zijn er nog twee kapelletjes bijgekomen. De zeven groetenissen stellen het volgende voor : I. Beginsel van de godsvrucht van Anna; II. Huwelijk Anna met Joachim; III. Joachim en Anna delen hun goederen uit aan de armen; IV. Anna bidt om een vrucht; V. Anna ontvangt haar enig kind Maria; VI. Die het huwelijk wel beleeft, God zulk een vrucht hem geeft; VII. Anna offert Maria in de tempel; VIII. Anna sterft in de Heer; IX. Gebed voor de doden (29). De zevende kapel, met het offer van Maria, is wel een reminiscentie aan het offergebaar, nauw verwant met het votieve schilderij. Een dezer kapelletjes werd gebouwd op de grond van Benedictus Danau en zijn huisvrouw Theresia De Wael uit Ophasselt. In 1868 machtigen zij de kerkfabriek van Bottelare een kapel te bouwen op een perceel grond, deel uitmakend van een hofstede (30). Op 26 juli 1869, feestdag van de heilige Moeder Anna, werden de veldkapellen plechtig ingewijd (31).

Tot de grote ommevang behoorde van oudsher een kapel in het centrum van het dorp. In het begin van de 17de eeuw speelde ze een hoofdrol in de St.-Annaverering. Nadien, na de verbouwing van de parochiale kerk, werd haar een bijrol toebedeeld. De oorspronkelijke kapel heeft, naar ons oordeel, stand weten te houden tot de 19de eeuw.

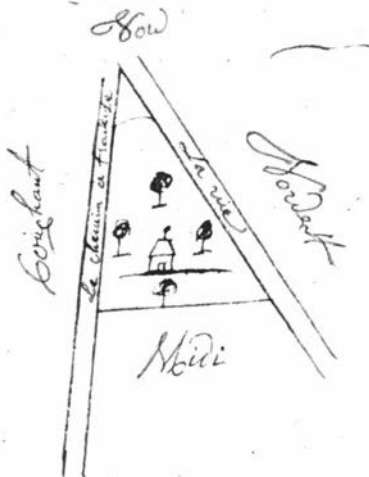
Eind 1700, tijdens de Franse Overheersing, stond er nog een oude kapel op het dorpsplein. Is bedoelde kapel een overblijfsel geweest van de aloude St.-Annakapel uit de 17de eeuw ?

In een procesverbaal, gedateerd l'an septième 29 frimaire (dit is 19 december 1798) is er spraak over de verpachting van de grond waarop een kapel stond. Over de ligging en staat van het gebouw zijn volgende gegevens bekend (32).

De grond is twee roeden groot, palend aan de eigendom van Citoyenne We J. Braeckman en citoyen Van Gansbergen.

Les tenans et aboutissans de cette terre sont du midi et du couchant la propriété de la citoyenne Ve Braeckman J. ; nord celle du cit. Van Gansbergen et du nord est la rue.

Sur le dit terrain se trouve une petite chapelle de pierre d'aucune valeur. Terre mediocre.

Ligging kapel circa 1800, tussen dwarsweg en straat. Minderwaardige grond.

Uit het proces-verbaal van de verkoop van de kapel, 14 september 1799 vernemen we dat deze grond verhuurd werd tegen 10 F; de waarde ervan werd door de Franse overheid geschat op 440 F. De verkoop van de kapel werd toegewezen voor 2.400 F, slopen inbegrepen (33). De verkoop werd toegekend aan citoyen Spanoghe uit Bottelare.

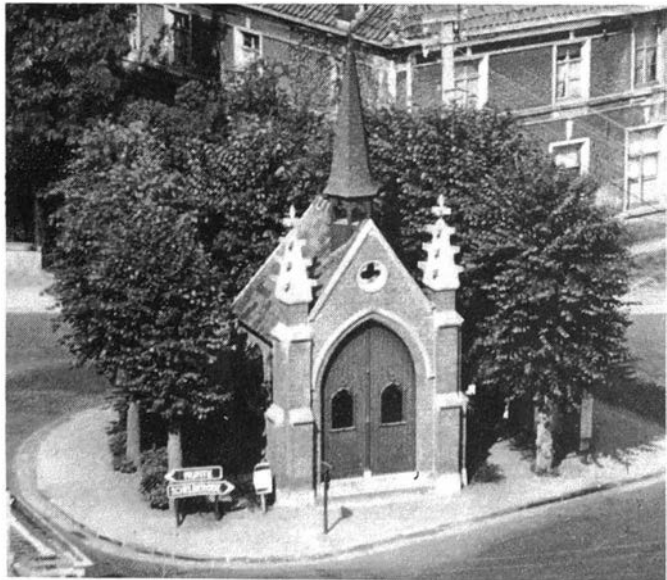
Of de kapel ja dan neen in stand bleef is niet duidelijk uit te maken uit het archief. Ze wordt nog wel vernoemd (34).

1706. Item ontfaen van Judocus Oste over het gebruyck van de kerkcke lochtinck gelegen op Bottelaer plaetse tegen over de cappelle, oost het nieuwe huys bij wylen Catthelyn Venneman.

1707. Item ontfaen van Judocus Oste over het gebruyck van de kerkcke lochtinck gelegen op Bottelaer plaetse tegen over de cappelle, Oost het huys geseyt de wapen van myn heer den Marquis de Rodes aen de kerck.

Aan de hand van voorgenoemde gegevens uit het Rijksarchief zijn we van oordeel dat de huidige St.-Annakapel in het centrum van het dorp, gebouwd werd waar de eerste kapel, 17de eeuw, zou gestaan hebben. Herman Van den Meersschant bracht hiervoor nog een tweede argument op de voorgrond. De kapel op het dorp is de eerste statie van de ommegang waar de groetenis gebeden wordt «Beginsel van de godsvrucht van St.-Anna». In deze groetenis schuilt niet enkel een figuurlijke betekenis. Ze kan ook in de letterlijke betekenis worden geïnterpreteerd, n.l. dat op deze plaats de bakermat van de vroegste St.-Annaverering gelegen heeft. Dit argument lijkt ons zeer aanvaardbaar.

De huidige St.-Annakapel werd vermoedelijk gebouwd in de tweede helft van de 19de eeuw.

*Huidige St.-Annakapel,
Eerste statie van ommegang.*

Zonderling genoeg hebben we hiervan in het archief geen spoor gevonden. Aan de hand van kosten voor onderhoudswerken vermoeden we dat ze circa 1865 werd gebouwd.

In het Gildeboek van St.-Anna komen gedane kosten voor onderhouds- en herstellingswerken meermaals voor (35).

1864. *Voor de schildering van den troon van St.-Anna in de kerk en van de kapel op het dorp* 200.00
1865. *Idem voor het maken, hangen en verwen van het ijzeren bekken aen de kapel op het dorp* 167.12
1865. *Idem voor steen, kalk en vracht en acht arduinen dorpels voor den ommegang en voor de groote kapel* 29.40
- Aen J. Genetello voor schilderen der groote kapel* 3.00

De kapel is opgetrokken in neo-gotische stijl. In de kapel staat een houten St.-Annabeeldje. Vermoedelijk is dit pronkstukje het vervangstuk van het mirakuleuze beeld, dat circa 1650 naar de kerk werd overgebracht. Aangezien de oorspronkelijke kapel nog bewaard bleef en druk bezocht werd, was het noodzakelijk deze bidplaats ook te voorzien van een devootelijk St.-Annabeeldje.

De parochiale kerk heeft in de loop der eeuwen verschillende verbouwingen gekend (36). De voornaamste is deze van circa 1650; ze drukte haar stempel op het uitzicht van de kerk zoals ze nog heden te zien is.

De kerk is in renaissancestijl, driebeukig onder een zadeldak met koor van absidiale vorm.

Boven de ingangspoort zien we een beeld van St.-Anna. De poort is versierd met twee mooie houten beeldjes, St.-Anna en St.-Maarten, de eerste beschermheilige van de parochie. Midden de 17de eeuw heeft hij zijn patroonerschap aan de heilige Moeder Anna afgestaan.

In 1873 werd de toren van de kerk verbouwd door architect Bureau (37). Er werd een derde verdieping opgetrokken in neo-classicistische stijl, bekroond met zware koepel.

Kerk en haar kunstpatrimonium zijn een blijvende getuigenis gebleven van de St.-Annadevotie vanaf de 17de eeuw tot op heden.

*St.-Annabeeld, 18de eeuw.
Kapel op het dorp, eerste statie van de ommegang.*

Parochiale kerk St.-Anna.

Einde 19de eeuw werd St.-Anna nog intens gevierd. Devotieboekjes, prentjes, medailles, bedevaartvaantjes, ex-voto's vonden nog een gretig afzetgebied. Ook giften in natura ontbraken niet. Volgende ontvangsten en uitgaven ontleen we uit het gildeboek (38).

1878. <i>Ontvangen van het verkoopen van een gouden broche</i>	300,00
<i>Ontvangen van verkoop van boter en vlees</i>	14,80
1897. <i>Aankoop van medaliën 1000</i>	50,00

Jaarlijks waren er twee novenen. De eerste novene liep tijdens de sinksendagen, met solemnele mis op de dinsdag van de novene; sermoen van de predikant; bloemen en kaarsen voor de versiering. De tweede novene greep plaats in juli-augustus, op de feestdag van St.-Anna 26 juli. Ook die novene werd even luisterrijk gevierd (39).

<i>Sinksen 1899. Voor 100 affichen bij Mr. Siffer</i>	12,00
<i>Mei 1900. Voor 400 affichen bij Mr. V. Nieuwenhove</i>	16,00
<i>Voor banden, port en verzenden</i>	4,10
<i>Opbrengst der schaal van 1⁹her 1898 - 1⁹her 1899</i>	469,49
<i>Opbrengst der schaal van 1⁹her 1899 - 1⁹her 1900</i>	477,11

*Medailles Heilige Moeder Anna, Bottelare.
Een dezer medailles toont hetzelfde beeld als op bidprentje.*

St.-Anna was en is een sympathieke volksheilige gebleven. Nu nog wordt wekelijks, op de dinsdag, een heilige mis te harer ere gecelebreerd en blijft Sinksen de grote dag van de traditionele bedevaart, die honderden pelgrims naar Bottelare lokt.

BIBLIOGRAFIE

1. V. FRIS, Histoire de Gand, 2ème éd., Gand 1930. La ruine de l'Oost-Flandre. Immense détresse, blz. 244, 264.
2. Geraadpleegd in Rijksarchief Gent.
 - 1° Arch. van Oostvl. kerkfabrieken (Oud Regiem), deel II, Brussel 1969. Rijksarch. Gent, blz. 329 : Bottelare.
 - 2° Invent. des arch. de l'abbaye de St.-Pierre, 1898, Bottelare, nr. 987-991.
 - 3° Inventaris. Reg. 107, Bottelare. Oud archief.
3. Archief pastorie Bottelare.
 - 1° Gildeboek 1626, form. 31 x 21 cm;
 - 2° Gildeboek, lederen band, form 33,50 x 10,50 cm, titel op eerste blz. *«Den tweeden boeck van tweerdich en vermaert broederschap van Jhesus Maria Anna beghinnende van den eersten january 1640»;*
 - 3° Gildeboek, lederen band, 31 x 21 cm; titel : *«13e Bouck van het Broederschap Jesus, Maria, Anna, beginnende desen bouck met den derden sinxendagh vander jaere 1746»;*
 - 4° Lederen band, 37 x 24 cm; op kaft : *«Boeck van 't Broederschap van Sinte Anna tot Bottelaer 1758»* (tot 1964). Interessant boek voor de historiek van kerk; dorpskapel; broederschap : standregelen, beraadslagingen, rekeningen, lidmaatschap.
4. F.V. GOETHALS, Dict. généalogique et héraldique des familles nobles du royaume de Belgique, Brux. 1852, T. 4ème, blz. 259-260.
De naam van Simon Rodriguez, zoon van Simon en Anna Ximenez wordt niet altijd in de genealogie vermeld. Hij staat wel vermeld bij F.V. Goethals : *«il est fait mention d'un fils de Simon Rodriguez de Evora, nommé Simon comme son père; il fut le deuxième baron de la terre de Rodes».*

5. A.J. D'HANNIS, Het leven van de glorieuse matrone St. Anne, moeder van de Alderheiligste ende onbevleete maget ende moeder Gods Maria, gevierd te Bottelaere. Gent 1663, 4°, 72 blz. Een exemplaar van deze uitgave hebben we niet teruggevonden. Gegeven ontleend Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Gent 1864-1870, Eerste reeks, Arr. Gent, Eerste Deel : Bottelare, blz. 14.
6. J. TOLLENAERE, Het boek der mirakelen van de heilige Moeder Anna te Bottelaere. Gent 1858. Wordt in onze studie uitvoerig behandeld, Deel III, Mirakelboek.
7. R. VAN DER LINDEN, Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen, Legendes, Iconografie, Volksgebruiken. Erasmus Ledeberg 1958, blz. 41-46.
In het archief van de pastorie bevindt zich onderstaand bedevaartvaantje. De drukplaat is in de Koninkl. Bib. te Brussel, Chalcographie, nr. 150 B onder de benaming Sint-Anna te Bottelare, 19 x 12 cm.

8. E.J. ROOBAERT, Enkele toelichtingen tot de geschiedenis van een landelijke devotie op het einde van de XVIIe eeuw (Bottelare), Oostvlaamsche Zanten, 33ste jg., 1958, blz. 37-54.
9. Leon DEFRAEYE, Bibliografie St.-Annaverering, cf. R.v.d. Linden, blz. 45. We verwijzen ook naar de jaarlijkse brochures van het bedevaartcomité Deerlijk St.-Lodewijk - Bottelare.
10. J. DE BROUWER, Bijdrage tot de geschiedenis van de kerkelijke instellingen en het godsdienstig leven in het Land van Aalst, tussen 1621 en 1796, Dendermonde 1975, Deel I : De geestelijkheid en haar naaste medewerkers; Deel II : De parochiekerken; Deel III : Onderwijs en liefdadigheid; Deel IV : Godsdienstig en zedelijk leven van het volk; Deel V : Bijlagen.
11. Kerk en Leven, Halewijnlaan 92, 2050 Antwerpen - Artikels van HERMAN VAN DEN MEERSCHAUT, 1978, nr. 1 en volgende.
12. J. DE BROUWER, ibidem, Deel I, blz. 6.
13. J. DE BROUWER, Bijdrage tot de geschiedenis van het godsdienstig leven en de kerkelijke instellingen in het Land van Aalst tussen 1550 en 1621. Aalst 1961. blz. 74.
14. J. DE BROUWER, Bijdrage geschiedenis kerkelijke instellingen, Deel V, blz. 402.
15. J. DE BROUWER, ibidem, Deel IV, blz. 907.

16. E.J. ROOBAERT, *ibidem*, Bijlage I, Hoe een relikwie van St.-Anna in 1638 in Bottelare is aangekomen, act. 17 maart 1638, blz. 50-51.
17. Uittreksel van Den tweeden boeck. *1644 sondacht den 29^{bris} heeft Jooris Lire ghecommen met syn kindt tot Sente Anna in sente Catharina cappelle op t Sant met Cauweken de Ron syne huysvrouwe met selve kindt ghescheurt wesende 4 maenden ende is ghebeel ghenesen op den 22 october 1644 welck volck woont tot Ghendt op St Jacopsprochie int Wultstraetken.*
18. E.J. ROOBAERT, *ibidem*, blz. 49, voetnoten 80, 81, 82, 83.
19. E.J. ROOBAERT, *ibidem*, blz. 40.
20. G. DE SMET, Het karmelietenklooster te Bottelare. Land van Aalst, jg. XV, 1963, Nr. 3, 4, 5 en 6.
21. E.J. ROOBAERT, *ibidem*, blz. 43-44.
22. J. TOLLENAERE, *ibidem*, blz. 30.
23. Judocus BOTTELGIER, Dits die Excellente Print-Cronike van Vlaenderen, t' Hantwerpen bij my Jan van Ghelen, s.d. (circa 1791), blz. 5.
Informatie mij meegedeeld door Jef Dauwe, Lebbeke, die we daarvoor van harte danken. Bottelgier is pseudoniem voor auteurs J.B. Vervier, B. Coppens en Ch. Diericx.
24. Arch. pastorie Bottelare. Gildeboek 1758, blz. 6.
25. L. DEFRAEYE, Deerlijk-Bottelare, meer dan twee euwen bedevaart. Brochure uitgegeven door 't Bestuur van de bedevaart. Jubelbedevaart 1732-1957. St.-Annater ere. Wetenswaardigheden.
26. Arch. pastorie Bottelare. Gildeboek 1758, blz. 183, 189.
27. id. *ibidem*, blz. niet genummerd. Ad perpetuam rei memoriam.
28. id. *ibidem*, blz. 185.
29. R. VAN DER LINDEN, *ibidem*, blz. 43.
30. Gildeboek 1758. Blz. niet genummerd. Extract. Afstand van land voor het bouwen van eene kapel.
31. Arch. pastorie Bottelare. Gildeboek 1758. cf. voetnoot 27.
32. Rijksarchief Gent. Ventes de domaines nationaux. Département Escaut. nr. 1364. Reg. nr. 59. Gedateerd 19 dec. 1798.
33. Idem. Zelfde dossier. Proces-verbal nr. 18. L'an septième de la Rép. Fr. le 28 du mois de fructidor (14 sept. 1799). Une chapelle à charge de l'abattre. En exécution des Lois qui ordonnent la vente des Domaines nationaux de toute origine.
34. Rijksarch. Gent. Bottelare, kerkfabriek. Kerkrekeningen, nr. 10.
35. Arch. pastorie Bottelare. Gildeboek 1758. Blz. 182, 183.
36. J. DE BROUWER, Bijdrage geschiedenis van de kerkelijke instellingen, Deel II. Kerkbouw, Bottelare.
37. Oudheidkundige inventaris van Oost-Vlaanderen. Bottelare. Afmetingen van de kerk. Lengte beuken 39 m; lengte koor 12 m; breedte middenbeuk 10,50 m; breedte zijbeuken 5 m. Tekst G. VAN DEN GHEYN (s.d.) begin 1900.
38. Gildeboek 1758. blz. 192 (1879); Rekeningen 1897, 1899, 1900.
39. Idem. Boekhouding. Inkomsten en uitgaven vanaf 1890 tot en met 1900.

II. VOTIEFSCHILDERIJEN

1. Volkskundige en kulturele betekenis van het votiefschilderij

Votiefschilderij behoort niet tot onze dagelijkse woordenschat. Daarom wensen we betekenis en doel van het votieve schilderij nader toe te lichten. Votief of ex-voto betekent een geofferd geschenk, krachtens een belofte, of na verhoord gebed, of uit dankbaarheid. Votiefschilderij is een paneeltje met of zonder opschrift, geschonken krachtens een belofte. Zo bestaan er ook votieve mirakelschilderijen (1). Ze herinneren aan wonderverhalen of gebeurtenissen die ontstaan of geschied zijn tijdens bedevaarten of bij aanroeping van heiligen. Men heeft er het woord mirakel aan verbonden omdat niemand enige natuurlijke verklaring kon geven van de gebeurtenis. Ook te Bottelare is het bestaan van dergelijke mirakelschilderijen in het archief bekend. In 1640 signaleert men het bestaan van twee schilderijen die hier onlangs gebeurde mirakelen, op voorspraak van de heilige Moeder Anna voorstelden (2).

Onze studie beperkt zich tot votieve kinderportretten waarvan er in onze provincie nog enkele exemplaren bewaard gebleven zijn, hoofdzakelijk in verband met de Mariaverering in kerk of kapel (3). Aan het votiefschilderij zijn verschillende aspecten verbonden waardoor het zich onderscheidt van andere kinderportretten behorend tot het domein van de portretkunst. Het votiefschilderij hoort meer thuis in de volkskunde qua betekenis en inhoud.

In de eerste plaats vervult het schilderij de rol van ex-voto. Zoals in het mirakelboek van de heilige Moeder Anna beschreven staat, werd aan Sint-Anna een schilderij geschonken uit dankbaarheid voor «bekomen gunst». Het schilderij werd geofferd om in de kerk bij het St.-Annabeeld te hangen. En zo kwamen er, vanaf de 17de tot in de 19de eeuw vele portretjes, allen olieverfschilderijen, in de bedevaartkerk van Bottelare terecht, enerzijds uit bedanking; maar anderzijds ook om het kindje onder de bescherming van de heilige Moeder Anna te plaatsen. In 1718 wordt reeds de aandacht gevestigd op de zeer vele votieve portretjes in het kerk van Bottelare. Er waren er wel twee honderd «*daerder vele van ghebroken syn*» (4). Deze grote hoeveelheid wordt tien jaar nadien door bollandist Cuypers bevestigd (5).

Het votieve schilderij is innig verbonden met een zeer oud volksgeloof, dat de beeltenis van een persoon evenwaardig achtte als de persoon zelf. Hiervoor gebruikt men in geleerde term het Latijnse woord in «effigie». Het schilderij vertegenwoordigt het kind als een levend wezen, geplaatst onder de bescherming van de heilige. Die sterke gebondenheid van het kind met een Opperwezen komt op dezelfde manier tot uiting in de hartsymboliek. Een paar voorbeelden zijn hiervan bewaard gebleven in Bottelare, waar de jongen of het meisje, zijn of haar hart aan St.-Anna aanbiedt. Het schenken van het hart is ook een offergebaar. Het motief komt zeer veelvuldig voor op de oudste votieve portretten, wat niet wegneemt dat het motief tot in de 19de eeuw stand houdt.

De gebondenheid kind met O.-L.-Vrouw komt tot uiting in de blauwe kleur van jurkjes, jasjes, linten en strikjes. Blauw is de sympathiekleur voor O.-L.-Vrouw. Een dominerende blauwe kleur in het votieve schilderij zal dus niet vreemd zijn aan de verering van Maria en St.-Anna. Naast de rustige periodes gaat het tijdperk van de 17de, 18de en 19de eeuw gepaard met oorlog, ziekten, hoge kindersterfte. Dit onheil was een gunstige voedingsbodem om ouders er toe aan te zetten hun toevlucht te nemen tot de heilige Moeder Anna. Hun opdracht aan St.-Anna was een reddend offergebaar om de kinderen te beschermen en - met Gods wil - in leven te houden. Adel en gegoede pachters en handelaars hadden bovendien nog de bezorgdheid hun opvolging in stand te houden voor het verzekeren van de continuïteit in de familie of in de handelszaak. Via het schilderij deden ze een beroep op de beschermheilige van het gezin.

Het offeren van portretten behoort nog niet helemaal tot het verre verleden. Als men de bedevaartplaatsen en sommige heiligenbeelden in kerk, kapel of grot bekijkt, ziet men foto's van kinderen, soldaten, zieken, gezinnen, schippers enz. die onder de bescherming van O.-L.-Vrouw worden geplaatst.

Aansluitend bij dit volksgeloof is het offeren van marmeren ex-voto's uit dankbaarheid. Talrijke voorbeelden hiervan zijn in de parochiale kerk bewaard gebleven.

*Mirakuleus beeld met mantel.
Parochiekerk Bottelare.
A.C.I. Brussel.*

De beeltenis van de heilige moeder Anna wordt ook de heilige Anna-ten-Drieën genoemd. Het motief komt driemaal voor op votieve schilderijen. Het vertoont veel gelijkenis met het huidige aangekleed beeld van St.-Anna. St.-Anna en Maria dragen een kroontje. Jezus draagt geen kroontje. Zijn heerschappij herkent men aan de rijksappel met ingeplant kruis die Hij in de hand draagt. Maria en Jezus hebben een aureool of stralenkrans achter het hoofd. Bij 't Kindje lijkt het meer een nimbus te zijn met achtpuntig kruis in verwerkt. Het bidprentje met de afbeelding van het mirakuleuze beeld (6) en de houtgravure S. Anna tot Bottelaer (7) vertonen in de tekeningen gelijkenissen en verschillen met het mirakuleuze beeld.

Op bijna de helft van de votieve schilderijen staan dieren bij de kinderen afgebeeld, o.a. lam, vogels, honden (8). Men kan ze beschouwen als speeltuig en gezelschapsdier maar ook als familiestatus. Gezien in het kader van de tijd, 18de eeuw, vierde het symbolisme hoogtij in de kunst. Het moet ons dan ook niet verwonderen reminiscenties van het symbolisme in de votiefschilderijen terug te vinden, met toepassing op de verering van St.-Anna-ten-Drieën.

Het lam is het zinnebeeld van de onschuld en zuiverheid. De duif, het symbool van voorzichtigheid en wijsheid. De kriel is een kleurrijke vogel, behorend tot een kleine kippensoort. In het huidige volksvermaak komt deze dwerghaan nog voor in kriel- of hanekraaien-wedstrijden. Het zangvogeltje op de vinger herinnert aan een vroeger kinderspel waarvoor groenvinken, mussen, kleine zangvogels zoals lijsters of sijsjes, het slachtoffertje waren. Het motief, zoals het éénmaal op een schilderij wordt afgebeeld, treffen we ook aan op andere kinderportretten (9) en in de emblematiek. Een Vlaams Jezuïetenpater, Adriaan Poirters, schonk in 1640 een religieuze betekenis aan dit onschuldig kinderspel. De zangvogel is een beeld van de liefde tot God. De vliegende en rustende vogel op de kinderhand of op een houtje vergelijkt Poirters met de menselijke ziel, die, volgens de kristelijke leer, God wel eens verlaat, maar immer tot Hem terugkeert (10). Samen met de hartsymboliek schuilt in dit motief afhankelijkheid en gehechtheid aan een Opperwezen.

Hondjes bekleden een aparte plaats in de votiefschilderijen. Ze komen tamelijk veelvuldig voor in het portret als trouwe gezelschap van het kind. Het soort honden is zeer verschillend. De niet bevoorrechte klasse in de maatschappij hield het bij een gekruist ras, waarvan we een voorbeeld vinden op een van de schilderijtjes. En meteen wordt, via de hondjes, de lijn getrokken tussen het gewone volk en de rijken. De gegoede klasse kon zich rashonden veroorloven. Zo treffen we aan : Epagneul Breton of Dwergspaniel; de Brak, Duitse jachthond met fijne reukzin; de Greyhound of windhond, ranke snelle jagershond. De meeste erkende rassen in de 18de en 19de eeuw behoorden tot de grote familie van de Spaniels en de Greyhounds. De Dwergspaniel, ook Vlinderhondje genoemd, was zeer populair bij hofdames aan het Franse koninklijk hof. De val van de koninklijke familie bracht ook die van het koninklijke hondje mee. Zo vond het Vlinderhondje een onderkomen in het buitenland, o.a. hier bij ons. Op twee schilderijen zien we Duitse en Italiaanse jachthonden. Aan hun fijn

reukorgaan en hun hoge snelheid danken ze hun faam voor het achtervolgen van wild tijdens de jacht.

De plantenwereld is niet rijkelijk vertegenwoordigd. Op drie schilderijen zijn afgebeeld : pioen, plaatselijk soms pioenroos genoemd (*Paeonia cultivar*); tulp (*Tulipa cultivar*) en roos (*Rosa cultivar*) (11). De roos is het symbool van de heerlijkheid. Het zinnebeeld van de Mariaverering.

De schilderijen zijn ook interessante iconografische bronnen voor de studie van klederdrachten en opschikartikelen. Hiervoor hebben we een beroep gedaan op Dr. Mireille Madou. Voor elk schilderij apart hebben we van haar een toelichting gekregen (12). Bij het portret was de kostumering soms het enige middel waarop we konden steunen om het schilderij te dateren. In de evolutie van de kostumering loopt de rode draad van een kultuurgeschiedenis met betrekking tot smaak en standing. De keuze van kleding, opschik, decor, bijhorigheden van dieren en bloemen zijn wel een aanwijzing van de smaak van de opdrachtgever en de uitvoerder van het schilderij. Het doek hoeft niet altijd met een blazoen opgesmukt te zijn om mooi te zijn. Talrijke voorbeelden uit de rijke verzameling zijn hiervan het bewijs. Vanzelfsprekend kon de gegoede burgerij en adelstand een beroep doen op bekende kunstenaars of op talentvolle liefhebbers of op kunstenaressen uit de familie om de kinderen te portretteren. Minder gegoeden wendden zich tot tweederangsfiguren.

Van genealogisch en heraldisch standpunt uit bezien, bieden de schilderijen een interessant studieonderwerp voor het identificeren van de geportretteerden. Het resultaat van ons onderzoek is gedeeltelijk te danken aan Ridder Xavier de Ghellinck Vaernewyck die ons met raad en daad heeft bijgestaan (13). Zeven votieve portretten zijn met blazoenen versierd. De wapens herinneren aan de families : Cardon de Lichtbuer, Stas de Richelle; de Kerchove baron d'Exaerde, Zinzerling; Rodriguez d'Evora y Vega, de Joigny de Pamele, Vilain XIII. Op twee schilderijen staan kinderen waarvan de identificatie in geen genealogisch werk te vinden zijn, n.l. Franciscus de Kerchove baron d'Exaerde (°1740) en Sophie Rodriguez d'Evora y Vega (°1755). Zeer vermoedelijk zijn ze op zeer jeugdige leeftijd gestorven zodat hun bestaan weinig belang meer had voor de genealogen.

Voor wat het kunsthistorisch aspekt van de votieve schilderijen betreft hebben we ons licht aangestoken bij een specialiste in de Gentse schilderkunst van de 18de eeuw, Mevrouw Marie Lilar, die met dit onderwerp goed vertrouwd is met het oog op haar toekomstige doctoraatsverhandeling (14). De votiefschilderijen van de families Rodriguez d'Evora y Vega en van de Kerchove baron d'Exaerde, woonachtig te Gent, zouden best van Gentse schilders kunnen zijn. Klaarblijkelijk zijn de twee doeken van de familie Rodriguez - Joigny de Pamele niet door dezelfde kunstenaar gemaakt als die van de familie Rodriguez-Vilain XIII. Deze portretten zijn van hoogstaande kwaliteit. Stijlkritisch bezien leunt één schilderij, n.l. het meisje met de Italiaanse windhond (1770) dichtbij aan bij het werk van Anne-Marie Van Reysschoot. De goede weergave van de stoffen, natuurlijke houding en warm koloriet wijzen enigszins in die richting. Zeer verschil-

lend van wat de 18de eeuwse schilders te Gent produceerden is het portret van Joanna-Catharina Alterman uit Wetteren (1763). Hier schijnt de meester de invloed van de Engelse school te hebben ondergaan. Kan men daarin een verband zien met het werk van Pierre Van Reysschoot, die veel portretten schilderde in Engeland? Zoals uit de verdere bespreking van elk doek afzonderlijk zal blijken, is er slechts één signatuur bekend, die ons in staat stelde de identiteit van de kunstenaar te achterhalen, n.l. die van Gabriëlle Stas de Richelle (1863-1926). Als liefhebster in de schilderkunst en hoge beschermster van de kunstenaars heeft ze twee portretten geschilderd, gesigneerd en gedateerd G.S.d.R. 1896, van de kinderen Cardon de Lichtbuer.

De plaats die Bottelare bekleedt in een vergelijkende studie met andere votiefschilderijen, is niet hoger maar ook niet lager te noemen dan die van Dendermonde, Ertvelde-Stoepe, Gent kapelleke Schreiboorn, Lebbeke en St.-Kruis-Winkel. Het oudste doek te Bottelare dateert van 1709, een datum die het oudst bekende schilderij van 1705 uit Lebbeke benadert.

*Interieur kerk met gezicht op
blazoenen en votiefschilderij.
A.C.L. Brussel.*

Op te merken valt, dat het patrimonium votiefschilderijen te Bottelare tamelijk gering is in vergelijking met de belangrijkheid van de gewezen en nog bestaande bedevaartplaats.

Niemand kan met zekerheid zeggen hoeveel schilderijen er van eigenaar veranderden of werden vernietigd. Hoogstwaarschijnlijk kregen de werkjes van naïeve schilders geen kans om te overleven. Enkel die werkjes die in het oog van pastoor of koster genade vonden om de kerk te versieren bleven bewaard.

Over het algemeen zijn de vijftien schilderijen in goede staat bewaard gebleven, wat niet wegneemt dat zich hier en daar een restauratie en

bijwerking van lijst opdringt. Verder verval zou moeten voorkomen worden. Een mooie taak die voor de eigenares van dit waardevol volkskundig patrimonium is weggelegd. Talrijke doeken zijn nog een blijvende getuigenis van de verscheidenheid en de rijkdom van onze 18de eeuwse Vlaamse schilderkunst.

BIBLIOGRAFIE

1. Enkele plaatsen waar mirakelschilderijen te zien zijn.
Brugge. Kerk O.-L.-Vr. ter Potterie. Ex-Voto 1632, schip gered uit schromelijk tempeest.
Gent. Klooster Paters Augustijnen. Mirakelschilderij O.-L.-Vr. ter Zwaluwen. St.-Pieterskerk, Mariakapel. Ex-voto's, wonderen die geschied zijn door aanroeping O.-L.-Vr. ter Riven, 17de eeuw.
Halle. Basiliek O.-L.-Vr., kapel Trazegnies, Mirakelschilderij van Geraardsbergen, 1760, Bedevaarders gered door O.-L.-Vr.
Lebbeke. Pastorie. Schilderij. Hoe O.-L.Vr. de plaats aanduidt waar de kerk moest gebouwd worden.
Lede. Kerk. Schilderijen. 1414, Overval op beeld van Maria op weg zijnde naar Lede; 1582, Man valt uit kerktoeren zonder enig letsel; 1593, genezing van een soldaat.
2. J. DE BROUWER, Bijdrage tot de geschiedenis van de kerkelijke instellingen en het godsdienstig leven in het Land van Aalst tussen 1621-1796. Dendermonde 1975. Deel II, Parochiekerk. Hoofdstuk VI. Kerkelijke kunst, Bottelare, blz. 638.
3. Votieve kinderportretten : Dendermonde, O.-L.-Vrouwkerk; Ertvelde, Stoepekapel; Gent, Kapelletje Schreiboorn; Lebbeke, parochiekerk; St.-Kruis-Winkel, Kapel O.-L.-Vr. ter Warande.
4. J. DE BROUWER, ibidem. blz. 638.
5. J. TOLLENAERE, Het boek der mirakelen, blz. 30.
6. Prentje 12 x 8 cm. Mirakuleus beeld der H. Moeder Anna te Bottelaere (bij Gent). Jesus, Maria, Anna wilt ons bevrijden van Pest, Oorlog en dure tijden. 40 dag. Afl. B.H. Bracq, Bisschop van Gent (omrent 1860). Afbeelding blz. 94.
7. Houtgravure 36 x 22 cm. Fonds Vander haeghen, 18de eeuw, Museum Volkskunde, Kraanlei 63 Gent. Afbeelding blz. 42.
8. Voor de identificering van de dieren hebben we een beroep gedaan op Dr. Dan. Mattheeuws, Prof. R.U.G., geneeskunde kleine huisdieren. Hiermede betuigen we hem onze beste dank.
9. Kinderprent B.J. Brepols, Turnhout, nr. 131, Kinderoefeningen, gereproduceerd bij Van Heurck-Boekenoogen, 1910, blz. 235, Beersmans-Pleek, Turnhout, nr. 22.
10. E. DE JONGH, Zinne- en minnebeelden in de schilderkunst van de 17de eeuw, Nederlandse Stichting Openbaar Kunstbezit en Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, in samenwerking met het Prins Bernhard Fonds, 1967, blz. 47.
11. De tuinbouwdeskundige Maurice Gillis bezorgde ons de identificatie van de bloemen. We danken hem voor zijn dienstbetoon.
12. Dr. Mireille Madou betuigen we hiermee onze oprechte dank voor haar wetenschappelijke bijdrage tot de studie van kleding en de opschik. Haar medewerking heeft ons geholpen probleempjes qua datering van het schilderij op te lossen.
13. Hiermede betuigen we aan Ridder Xavier de Ghellinck Vaernewyck onze grote waardering voor zijn gezaghebbende kennis. We danken hem voor zijn dienstvaardigheid en medewerking.
14. Mevr. Marie Lilar danken we voor de kunsthistorische nota die ze ons bezorgde over de votieve schilderijen van de 18de eeuw in het algemeen en over een achttal mooie werkjes, van dezelfde periode, in het bijzonder.

2. Inventaris van de votiefschilderijen.

1. Jongen met vlammend hartje en steek. Joannes, Franciscus Van Poucke. 1709.

Vijfjarige knaap met lange haarlokken, te voeten uit geschilderd in driekwart naar links gekeerd; houdt vlammend hart in linkerhand en steek (driekantige hoed) onder de rechterarm. De jongen draagt een kniebroek of culotte, witte kousen en een vest over de hele lengte in middenvoor geknoopt. Daarboven komt de justaucorps met brede manchet. Aan de linkerpols is de met kant afgewerkte mouw zichtbaar. Om de hals is een kanten cravate geknoopt. Zijn voeten zijn gestoken in hoog op de wreef gesloten schoenen voorzien van een zilveren gesp. In de rechterbovenhoek, boven een wolk omringd door een aureool van licht, zien we het beeldje van de heilige Moeder Anna, zeer gelijkend op het mirakuleuze beeld.

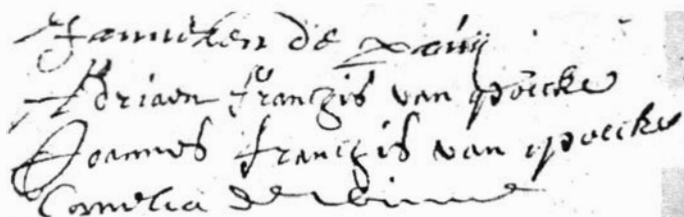
Onderaan een lopend hondje, Vlinderhondje of Epagneul nain continental, een ras komend uit Frankrijk dat nu verdwenen is en in de 18de eeuw een echt modehondje was voor de edele en gegoede stand.

De achtergrond van het schilderij is half binnenzicht en half buitenzicht. De weergave van het interieur beperkt zich tot bruine, diagonaal lopende draperie. Het buitenzicht is een bergachtig landschap in de rode gloed bij zonsondergang. Een paar kleine plantjes op het voorplan brengen een lokale kleur in het doek.

Onderaan links staat naam en datum : Joannus-Franci- Van Poucke audt 5 jaeren 1709. Dank zij die gegevens hebben wij de identiteit van de jongen kunnen achterhalen.

Identificatie. Joannes, Franciscus Van Poucke, geboren te Bottelare 30 december 1703; zoon van Joannes en Francisca De Backer; vierde zoon uit een gezin van acht kinderen (1).

De familienaam Van Poucke komt drie maal voor in de naamlijst van burgemeesters te Bottelare (2). Mogen we hieruit veronderstellen dat de jongen Joannes tot een gegoede familie behoorde. Het offeren van het mooie schilderij, de kleding van de geportretteerde wijzen ook in de richting van een gegoede stand. De naam van deze jonge man vonden we vermeld in het Gildeboek van het broederschap, Den tweeden boeck, beghinnende van den eersten january 1640 (3). Hij staat ingeschreven onder de datum 15 augustus 1707 als Joannes Franchis van Poucke. Hij was toen drie jaar.

Familien de Poucke
Franchis van Poucke
Joannus Franchis van Poucke
Comelia de Poucke

Inschrijving gildeboek 1707.

Zijn naam met die van zijn ouders en zeven broers vonden we ingeschreven op de voorlaatste bladzijde van een Landboek 1645-1672 (4). Zijn geboorte wordt er twee keren vermeld : *Memorie als dat Joannes Franchis van Poecke is geboren den 30en X^{bris} 1703, tusschen twee en dry uren naer de noene; peter Pieter Franchis De Backer ende meter Joanna Van Poucke.*

Verder is ons over die jongen niets meer bekend.

Opvallend in het schilderij is de houding van de jongeling. De schilder suggereert de gaande beweging door het diagonaal opstellen van de figuur met opgeheven rechtervoet en linker kniebuiging. Het Vlinderhondje staat er ook niet bij stil en loopt in diagonale richting. Het portret poogt meer een momentopname te zijn dan wel het vastleggen van het plechtige en kunstmatige beeld.

Doek 101 x 64 cm.

1. Doopakte Joannes Franciscus Van Poucke.
31 X^{bris} 1703 baptisatus est Joannes Franciscus F^s legit. : Joannis van Poucke et Franciscę de Backer conjugum natus pridie suscipientibus Francisco de Backer et Joanna van Poucke.
 Rijksarchief Gent, Bottelare, Oude Burgerstand, nr. 2, Doopregister, blz. 116.
2. Burgemeesters van Bottelare : Gerard van Poucke 1685; Jan van Poucke 1728 (mogelijks de vader van Joannes, de geportretteerde); Geeraard van Poucke 1743 (mogelijks een broer van Joannes Francis).
 Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Gesch. van de gemeenten der provincie Oost-Vl., 1ste reeks, arrond. Gent, 1ste deel, Gent 1864-1870, blz. 1-28 : Bottelare.*
3. Gildeboek 1640. Archief pastorie Bottelare.
4. Rijksarchief Gent. Bottelare oud. Reg. 3. Landboek 1645-1672.
Memorie alsdat Jan Van Poecke ende franchoyse de Backer syn gbetrauwet den 4^{en} juny wesende den eersten sinxendach 1699 tot meerder eere ende glorie Godts ende hebben geproquereert de kinderen als volgt : Jacobus, Francis 1700; Adrianus 1701; Pieter 1703; Joannes Franchis 1703; Leonardus 1705; Geeraerdus 1706; Ludovicus 1710; Lodevicus 1712.

2. Meisje met Duitse jachthond.

Maria, Magdalena Rodriguez d'Evora y Vega. Omtrent 1731

Vierjarig meisje zittend op rood kussen; lichaampje naar links gekeerd, met de ogen star voor zich uitkijkend. Streelt met rechterhand kop van een prachtige Duitse jachthond, een Brak. De hond ziet op naar de vermanende vinger van het kindje, alsof ze het gebaar maakt stil te zijn.

Een overhoeks hangende donkere draperie met franjes hangt voor een zware pilaster op dunne sokkel. De vloerbekleding is weinig duidelijk. In de rechter bovenhoek het familiewapen Rodriguez d'Evora y Vega.

Het meisje draagt een nauwsluitend keurslijfje met wijde rok en breed uitgesneden vierkantig decolleté. Rondom de halsuitsnijding is de zoom van het hemd zichtbaar. De mouwen die tot aan de ellebogen reiken zijn afgeboord met wijde gefronste strook. De fijne rand van het witte kapertje is nauwelijks zichtbaar onder de blauwe bovenmuts in rib-fluweel. Om de hals een zwarte fluwelen band gestrikt.

Laten we vooraf opmerken dat het geschilderd blazoen, zoals het voorkomt op al de votieve portretten van de familie Rodriguez te Bottelare, lichtjes afwijkt van de officiële beschrijving (1).

In het erkend wapen Rodriguez - zie lijkblazoen - staat in het hart van het schild een zwarte leeuw op gouden veld met zwart gekarteld boordsel van het markizaat Rode. Op de votiefschilderijen staat een hart : drie zwarte jachthoornen op een zilveren veld, herkomstig van de familie van Cortewyle (2).

Familiewapen Rodriguez d'Evora y Vega op votiefschilderijen.

De stam Rodriguez de Vegua is herkomstig uit Evora in Portugal. In 1658 vestigde zich te Gent baron Lopez, Marie Rodriguez d'Evora y Vega, gehuwd met Anne, Isabelle van Cortewyle. In 1682 werd hem de titels van markies van Rode en van baron van Berleghem toegekend door de koning van Spanje, Karel II. Baron Lopez Rodriguez d'Evora had een dappere houding genomen tijdens de inval van de Franse soldaten van Lodewijk XIV, omtrent 1677 te Gent (3).

Op het eerste gezicht van het schilderij waren we de mening toegedaan dat het kind stamde uit de familie Rodriguez waarvan de moeder niet tot de adelstand behoorde, omdat er slechts één blazoen op het schilderij staat. Hiervoor zou het gezin Rodriguez-Sneps, met hun enige dochter Marie, Robertine, in overweging kunnen genomen worden. Dat is niet waarschijnlijk omdat er nog een tweede votiefschilderij bestaat met hetzelfde familiewapen, zelfde formaat, zelfde gezichtjes. Het tweede schilderij, duidelijk een zustertje van de geportretteerde, zou geen reden van bestaan

gehad hebben indien er in het gezin slechts één dochter ware geweest, zoals in het gezin Rodriguez-Sneps.

Door de datering van de klederdracht - omtrent 1735 - bracht Dr. Mireille Madou ons op het goede spoor, nl. in het gezin van Emmanuël Rodriguez gehuwd met Maria Joigny de Pamele. Ze hebben twee dochters gehad en uit de votieve schilderijen blijkt zeer duidelijk dat ze gelijktijdig geofferd werden in de St.-Annakerk. Ook geboortjaar en leeftijd van beide zusjes stemmen overeen met de klederdracht van die datum.

Het votiefschilderij stelt voor : Maria, Magdalena, Josepha, Coleta Rodriguez d'Evora y Vega, geboren te Gent en gedoopt in St.-Jacobskerk op 6 november 1727. Dochter van Emmanuël, Joseph, gehuwd met Maria, Theresia, Josepha Joigny de Pamele (4).

Maria, Magdalena huwde op 14 januari 1756 in de St.-Baafskathedraal te Gent met graaf Carolus Allegambe de Mortaigne (5).

Het overlijden van Maria staat geboekt op 28 april 1764, in het Register van de ongeschoeide karmelieten te Gent (6). Zij had de leeftijd van 37 jaar bereikt.

Op het schilderij heeft zij de leeftijd van ongeveer vier jaar. Het doek is te dateren omtrent 1731.

In de kerk te Bottelare hangen de lijkblazoenen van de ouders van Maria, Magdalena Rodriguez (7).

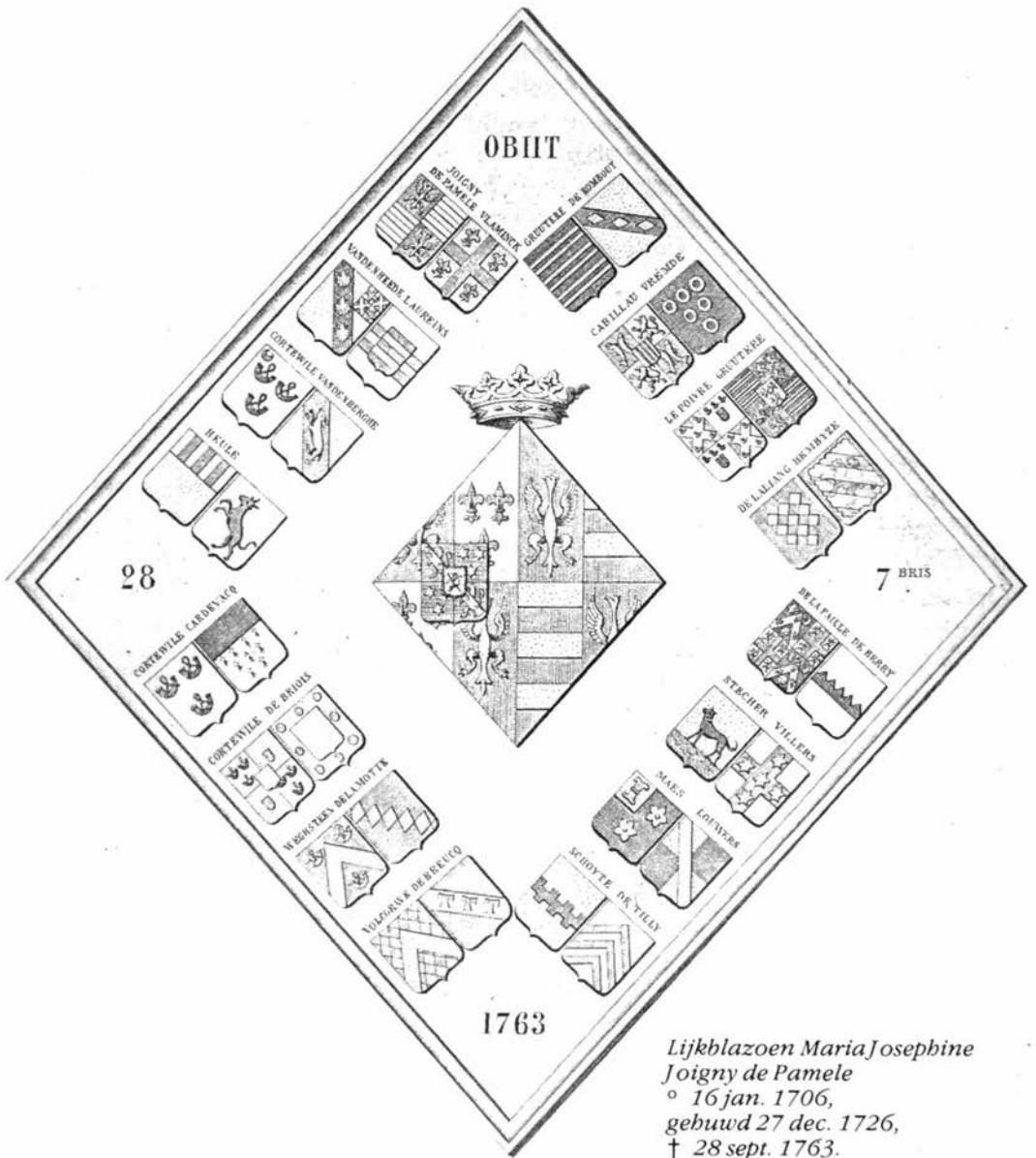
Doek 86 x 71 cm.

Lijkblazoen Emmanuël, Josephus Rodriguez d'Evora y Vega, markgraaf van den lande van Rode, kamerjonker van 's koningshuis.

° Gent 7 dec. 1700.

† Gent 22 dec. 1756.

1. Baron DE RYCKMAN DE BETS, *Armorial général de la noblesse Belge*, Liège, 1941, blz. 388 : Rodriguez d'Evora y Vega (éteint).
Gustave VAN HOOREBEKE, *Le nobiliaire de Gand*, Gand (1849), blz. 165 : Rodriguez.
2. J.S. DE HERCKENRODE, *Nobiliaire des Pays Bas et du Comté de Bourgogne*, 3ème vol., Gand 1868, blz. 1656 : Lopez, Marie Rodriguez de Evora y Vega, gehuwd in 1658 met Anne, Isabelle de Cortewyle.
Het familiewapen de Cortewyle staat op het lijkschilden Maria Joigny de Pamele, alsook op het lijkschilden van haar dochter Maria Theresia Rodriguez, † 22 aug. 1763, waarover sprak in votiefschilderij nr. 3.

3. Ant. SANDERUS, Verheerlijkt Vlaandre, 2de deel, Leyden 1735, blz. 67-68 : Het Land van Rode.
Ch. POPLIMONT, La Belgique heraldique, T. IX, 1867, blz. 281-282.
J.S. DE HERCKENRODE, ibidem, blz. 1656.
Biographie nationale, T. 19ème 1907, blz. 630.
4. Doopakte Maria Rodriguez.
Die 6^{bris} 1727 baptisavi Mariam Magdalenam Josepham Coletam filiam nobilissimi Domini Emmanuelis Josephi Rodrigues De Vora Y Vega Marchionis de Rodes, et Nobilissimae Dominae Mariae Theresiae Josephae Joigny de Pamele natam hodie . . .
Stadsarchief Gent, St.-Jacobs, 1723-1739, Dopen, Reg. nr. 195.
5. Huwelijksakte Carolus Allegambe de Mortaigne met Maria, Magdalena Rodriguez, 17 januari 1756.
Stadsarch. Gent, St.-Baafs, 1747-1770, Huwelijken, Reg. nr. 64 M.
6. Overlijdensakte Maria Rodriguez.
Die 28 aprilis 1764 obiit Donna Maria Magdalena Josepha Coleta Rodrigues Devora y vega uxorem praenobilis Domini Allegambe Bavonis D'Auweghem . . .
Het stoffelijk overschot werd bijgezet in de familiekerk, in de kerk van de ongeschoeide karmelieten, 6 januari 1766.
Stadsarch. Gent, Ongeschoeide karmelieten, Overlijdens 1667-1789.
7. Graf- en gedenkschriften der Provincie Oost-Vlaanderen. Uitgegeven door een middencomiteit. Gent 1863, BOTTELARE, blz. 50 nr. 11, blz. 51 nr. 13.

3. Meisje met zangvogeltje op vinger.

Maria, Anna Rodriguez d'Evora y Vega. Omtrent 1731

Het doek heeft qua formaat en inhoud zeer nauwe verwantschap met voorgaande votiefschilderij van haar twee jaar oudere zuster Maria, Magdalena.

Zittend meisje naar rechts gekeerd; zangvogeltje op de wijsvinger. Grillige boomtakken suggereren lastig te definiëren milieu van een ver verleden. Een zware vrijstaande zuil met ronde schacht rust op sokkel. In bovenhoek rechts zien we tipje van een neerhangende draperie, dienend als fond voor het blazoën van het edele geslacht Rodriguez, heren en meesters in het land van Rode. De gelaatstrekken gelijken zeer op deze van haar zusje Maria, Magdalena. Over het gezinsverband met voorgaande schilderij is er geen twijfel.

Het meisje is gestoken in een kleed met sterk gespannen lijfje dat in middenvoor puntvormig eindigt. De brede rok is er aan gefronst. Het décolleté is vierkantig en de mouwen reiken tot aan de elleboog. Rondom de halsuitsnijding is de zoom van het hemd zichtbaar, de hemdsmouwen zijn afgewerkt met een brede gefronste strook. Boven het kapertje draagt het kindje een valhoed versierd met struisvogelveer. Als sieraad draagt het meisje om de hals een lint met grote strik.

Identificatie. Tweede en jongste dochter uit het gezin Emmanuël, Joseph Rodriguez d'Evora y Vega gehuwd met Maria Joigny de Pamele, genoemd Maria, Anna, Theresia Rodriguez, geboren te Gent 2 september 1729, gedoopt in de St.-Baafskathedraal (1).

Ze is niet gehuwd geweest.

Haar overlijden staat geboekt in het register van de overledenen, recollecten : *22 Augusti 1763 obiit et 29 sepulta est vesperi praenobilis domilla Maria, Anna, Theresia Rodriguez d'Evora y Vega, filia Domini Emmanuelis Josephi marchionis de Rodes, baronis de Berleghem (2).*

De geportretteerde draagt in haar voornamen de naam Maria, Anna. Mogelijks is die voornaam te danken aan een bijzondere verering voor de heilige Moeder Anna.

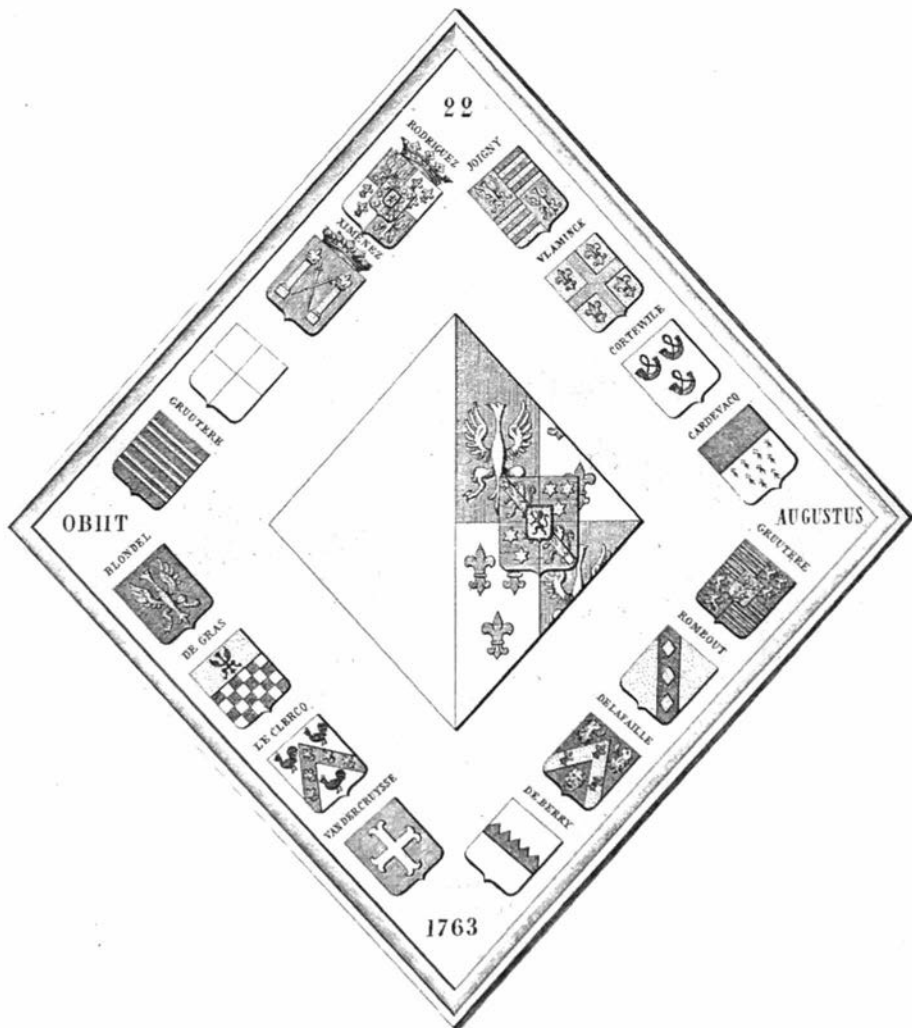
De blikvanger op het schilderij is het zangvogeltje op de Rechter wijsvinger. Het motief komt niet enkel voor op kinderprenten als vermakelijk spel, maar ook op schilderijen van grote meesters, o.a. bij A. Van Nieuwlandt, Vastenavond op het ijs buiten Antwerpen (1590, Museum Schone Kunsten te Brussel). Het thema is ook afgebeeld op het familieportret van Cornelis de Vos (1631, Museum Schone Kunsten te Antwerpen). Ook P.P. Rubens moet aandacht hebben geschonken aan dit kindervermaak bij zijn eigen zonen. Op een familieportret zien we zijn twee zonen waarvan de jongste speelt met een goudvink op een houtje of stokje. Het vogeltje is met een touwtje aan de kruk vastgebonden. (1626, Liechtensteinische Staatliche Kunstsammlungen Vaduz). Op votieve schilderijen in kappelleke Schreiboorn te Gent en in de kerk te Lebbeke komt het motief ook voor (4).

*Zonen van P.P. Rubens
met goudvink op een
boutje.*

Wanneer we de votieve portretten van Maria, Magdalena en van Maria, Anna naast mekaar plaatsen, hebben we de indruk dat ze als pendant zijn opgevat. Ongetwijfeld zijn ze van dezelfde datum en van eenzelfde meester. Aangezien het gezin tot de Gentse families behoorde, zal men zeer waarschijnlijk een beroep hebben gedaan op een Gents kunstenaar. Beide schilderijen kunnen we dus aanzien als behorend tot een Gentse kunst-richting omtrent de jaren 1730. Toen het werd geschilderd had Maria, Anna de leeftijd van twee jaar. Het schilderij is dus te dateren omtrent 1731. Doek 86 x 71 cm.

1. Doopakte Maria, Anna Rodriguez
3^a mensis septembris 1729 baptisavi Mariam Annam Theresiam filiam prenobilis et perillustris Domini Emanuelis Josephi Rodriguez devora y Vega marchionis marchiatu de Rodes Baronis de Berleghem etc. et prenobilis Domicilla Marię Josephę Theresię de Linde Pamele . . .
 Stadsarchief Gent, St.-Baafs, Dopen 1726-1730, Reg. nr. 34.
2. Akte overlijden Maria, Anna Rodriguez
22 Augusti 1763 obiit et 29 sepulta est vesperi prae nobilis domivilla Maria, Anna; Theresia Rodriguez d'Evora y Vega filia Domini Emmanuelis Josephi marchionis de Rodes, baronis de Berleghem etc. et domicilla Mariae Josephae Joigny de Pamele etc. conjugem aetatis anno 34.
 Stadsarch. Gent. Recolletten. Overlijden 1745-1796, Reg. 335.

Lijkblazoens van Maria, Anna, Theresia Rodriguez d'Evora y Vega (3). Links van het blazoens de familiewapens van haar moeder Joigny de Pamele en van Cortewyle, zoals het staats in het hart van het wapen Rodriguez op de votiefschildertjen, zie afbeelding blz. 24. Rechts van het blazoens het wapen Rodriguez.

3. Graf- en gedenkschriften der Provincie Oost-Vlaanderen, ibidem, blz. 52, nr. 14.
 4. M. DAEM, Votiefschilderijen en mirakelboek van kapelletje Schreiboorn te Gent, Gent 1975, Afbeeldingen blz. 26 en 69.
 Jozef DAUWE, Votiefschilderijen in de O.-L.-Vrouwekerk te Lebbeke, Oost-vlaamse Zanten, 52ste jg., 1977, blz. 124.

4. Kindje in wiegje.

Franciscus de Kerchove baron d'Exaerde. 1740.

Boorling in bedje van rieten vlechtwerk, overdekt door zware zijden stof met opgewerkte figuren. In de benedenhoek links een rococo cartouche, asymmetrisch met opschrift : Franciscus appello / cor meum tibi offero / (O Sancta Mater Anna) / me custodias / et numquam tui / obliviscar /. In de bovenhoek de familiewapens. Rechts : de Kerchove baron d'Exaerde met in het hart het wapen van de familie Lanchals; links : van Zinzerling (1). In genealogische boeken vindt men voor het gezin de Kerchove-Zinzerling twee kinderen vermeld : een zoon Albert en een dochter Marie Charlotte. De naam Franciscus schijnt niet bekend te zijn (2).

In de parochieregisters van de stad Gent vonden we het doopsel van voorgenoemde twee kinderen (3). Het lag dus voor de hand dat we langs die weg het bestaan van een tweede zoon eventueel zouden kunnen achterhalen. Inderdaad de naam Franciscus vonden we vermeld.

Identiteit. Franciscus, Josephus, Gislenus, geboren te Gent op 19 november 1740, gedoopt in de St.-Niklaasparochie (4). Zoon van Engelbertus, Martinis, Josephus de Kerchove, baron d'Exaerde en van Marie, Elisabeth, Balduine Zinzerling (5).

De tekst van de doopakte laat ons veronderstellen dat de overlevingskansen, onmiddellijk na de geboorte, in twijfel werden getrokken. In deze tekst staat dat het kind eergisteren thuis gedoopt werd met bijzondere toelating van de bisschop; de doopceremonie greep plaats op 21 november 1740.

Vermoedelijk is de onbekendheid van het kindje in de genealogie de Kerchove toe te schrijven aan het feit dat Franciscus op zeer jeugdige leeftijd overleden is. Onze opzoekingen in de Gentse parochieregisters en in het overlijdensregister van Eksaarde brachten ons niet tot een nadere kennismaking met Franciscus.

Ondanks de lichte beschadiging van het doek heeft het schilderij wel een kunstwaarde. Het is heel bevallig en van goede kwaliteit, de glans van de zijde en de plooiën van het laken worden zeer goed weergegeven. Ongewijfeld heeft een talentvol Gents meester zijn beste krachten besteed aan het portretteren van de zeer jonge Franciscus, zeer realistisch voorgesteld. Het verblijf van de familie de Kerchove, baron d'Exaerde te Gent, lijkt dan ook een aanwijzing te zijn dat het schilderij herkomstig zou zijn uit een Gents atelier.

De jongen werd in 1740 geboren, bijgevolg zal de datum van het schilderij omtrent dat jaar gelegen zijn.

Doek 86 x 66,50 cm.

1. Baron DE RYCKMAN DE BETZ, ibidem., blz. 249 : de Kerchove.
J.B. RIETSTAP, Planches de l'Armorial général, VI, La Haye 1926, Pl. CCXI, Zinzerling.
2. Ch. POPLIMONT, ibidem., Tome VI, blz. 89-90.
3. Albert, Desiré, Xaverius de Kerchove baron d'Exaerde, geboren te Gent 2 okt. 1736, gedoopt in St.-Baafskath. te Gent.
Stadsarch. Gent, St.-Baafs, Dopen, Index reg. 1700-1749, blz. 125.
Marie Charlotte, Gislenus, Adrianus de Kerchove, geboren te Gent 26 april 1743, gedoopt in St.-Niklaasparochie.
Stadsarch. Gent. St.-Niklaas, Dopen, Reg. 1733-1745.
4. Doopakte Franciscus de Kerchove.
Anno Domini 1740 die 21^a 9^{bris} ad hibitę sunt ceremonię baptismales Franciscę Josepho Gisleno pridie a me infrascripto domi de licentia illustrissimi ac reverendissimi Domini Episcopi baptizato, filio illustris Domini Engelberti Martini Josephi de Kerchove, baronis d'Exaerde, Etichove, Ladeuze etc. et illustris Domine Marię Elisabethę Balduinę Zinzerling, conjugum, nato nudius tertius quadrante post undecimam nocturnam : susceptores in ceremoniis fuerunt illustris ac reverendus Dominus Joannes Franciscus Anthonius, baro de Zinzerling, presbyter et illustris Domina Elizabetha, Philippa Maximiliana Josepha De Reynegom, baro de Zinzerling. J.F. Bruynsteen, pastor.
Stadsarchief Gent, St.-Niklaasparochie, Dopen, Reg. 1733-1745.
5. Engelbert de Kerchove, ° Gent 3 febr. 1701, † Gent 21 febr. 1748.
Maria, Elisabeth Zinzerling, overleden te Eksaarde 24 nov. 1756. 43 j.
Rijksarch. Gent, Eksaarde, Parochiereg. 1756-1780, nr. 32, blz. 5.

5. Meisje met rozentakje en kralensnoer. Omtrent 1750

Meisje naar voor gericht met rozentakje in rechterhand en kralensnoer met kruisje in linkerhand. Een landelijk tafereeltje brengt ons in decorum van groen en rust. Het meisje draagt een jurkje met in de lenden ingesnoerd lijfje en wijde rok. Daarboven draagt ze een schort met borststuk dat vastgespeld is tegen de schouders. Een witte halsdoek vult het decolleté

Onder de korte mouwen zijn de hemdsmouwen zichtbaar. Op het hoofd draagt het kindje nog een hoofddoek boven een mutsje met geborduurde gefronste zoom. De voetjes zijn gestoken in zwarte schoentjes met zilveren gesp.

Het rozenmotief verkondigt de heerlijkheid van Maria. Het komt zeer veelvuldig voor op votieve schilderijen (1). Het doek is een mooi voorbeeld van het streven naar realiteit in de portretkunst. In het aangezichtje schuilt een onbevangen kinderlijk karakter. Wel is een bewuste pose waar te nemen door het driekwart opstellen van de figuur in staande houding. Stijlkritisch bekeken beoogt de schilder diepte te brengen in het landschap. Merk hoe minutieus het voorplan met groene planten is uitgebeeld met een vervaging van boom en struikgewas op de achtergrond. Mevrouw M. Lilar acht dit werkje als een van de bevalligste uit de reeks votieve portretten, de naïeve en onhandige tekening wordt gecompenseerd door de zeer typische en evocatieve weergave van het landschap.

Het meisje heeft de leeftijd van drie à vier jaar. Kleding en stijl maken het mogelijk het schilderij te dateren omtrent 1750.

Doek 61 x 56 cm.

1. Dr. E. DHANENS, Inventaris van het kunstpatrimonium, Deel IV, Dendermonde, Gent 1961, Votieve kinderportretten, blz. 130, rozen- en rozenkransmotief : nr. 285, 287, 290, 293.
J. DAUWE, ibidem., blz. 85-128, rozenmotief : nr. 8, 9, 13.
M. DAEM, ibidem, rozenmotief : blz. 29-30.

6. Meisje met krielhaantje. Omtrent 1750

Meisje met krielhaantje op haar schoot, gezeten op rood kussen. Het zicht op de buitenwereld met blauwe lucht en witte wolkjes wordt afgescheiden door gefronste draperie. In rechter benedenhoek staat een kastje met paneelversiering, bedekt met wit tafelkleed geboord met franjes. Op tablet staat een pot van rood geglazuurd aardewerk, met standring en twee verticale oren. In de pot bloeit een pioen. Het meisje draagt een blauwe jurk met wijde rok en strak zittend lijfje met halve mouwen. De halsuitsnijing is rond en afgewerkt met een platliggende gepijpte strook. Aan de hals en aan de mouwen is het hemdje zichtbaar. De rok van de jurk is gedeeltelijk verborgen onder een witte schort.

Het hoofd van het kindje is bedekt met een wit kapertje, afgezoomd door een gepijpt strookje. Daarboven draagt het kindje een valhoed met blauwe strik.

Het meisje is getooid met twee heel smalle zwarte armbandjes waaraan parels prijken. Aan de hals draagt het een zwart koordje met parels in een rozetje samengevoegd en een klein hartje aan het afhangende gedeelte bevestigd. Een tros parels is nog zichtbaar ter hoogte van het linkeroor.

In de bespreking van de kostumering komen het kapertje en het valhoedje meermaals aan bod, omdat de geportretteerde kinderen van zeer jonge leeftijd zijn. Nadere bijzonderheden over deze hoofdbedekking verstrekt

on§ Dr. Mireille Madou in haar bijdrage van het votieve portret in kapelletje Schreiboorn te Gent, iconografische bron voor de studie van het kinderkostuum. «Het kapertje is een eenvoudige witte muts, die als ondermuts dienst deed wanneer men een zware hoed of helm droeg. Het kapertje kan best vergeleken worden met een eenvoudige 19de eeuwse slaapmuts; het werd vooral door mannen gedragen. Daar die muts voor kinderen vaak de enige hoofdbedekking was, werd het kapertje versierd met een enkele of gefronste rand. Vooral in de 18de eeuw zal dit mutsje een groeiend succes kennen, omdat men toen meer aandacht aan het kind begon te besteden. Opvallend is nu dat verschillende kinderen op de votieve portretten boven dit mutsje een soort hoed dragen die als een kroon het hoofd omsluit. Het gaat hier om een valhoed, uit stof vervaardigd en gewatteerd. Deze hoed werd gedragen door kinderen die leerden lopen om bij een eventuele val het hoofd te beschermen, of anders gezegd, de val te breken» (1).

Het enige element dat ons toelaat het schilderij te dateren en de leeftijd van het kindje te bepalen is de kostumering. Het mooie portretje dateert van omtrent 1750. Het kindje zal ongeveer twee à drie jaar geweest zijn toen men het braafjes een krielhaantje in de handen stopte.

Doek 65 x 55 cm.

1. Dr. Mireille MADOU, Iconografische bron voor de studie van het kinderkostuum. Bijdrage verschenen in M. DAEM, Votiefschilderijen en mirakelboek van Kapelletje Schreiboorn te Gent, Gent 1975, blz. 49.

7. Meisje met vlammend hartje en lammetje. Marie, Anne Rodriguez d'Evora y Vega. 1760.

Tienjarig meisje in zittende houding, driekwart naar links gekeerd. In de rechterhand houdt ze een vlammend hartje. Met de linkerhand streelt ze de kop van een lammetje dat tegen haar been opspringt. Van het decor is niets te merken. Op het effen vlak in de bovenhoek rechts het blazoen van de families Rodriguez en Vilain XIII.

De kleding is heel sierlijk. Het lijfje, vermoedelijk met baleinen verstevigd, is heel strak gehouden. De wijde rok is eraan gefronst en valt heel soepel. Het bootvormige decolleté is afgewerkt met ruches. De mouwen, smal op de bovenarm, vallen klokvormig neer vanaf de elleboog. Dit zijn de mouwen «en pagode». De hemdsmouwen eveneens gefronst, zijn zichtbaar. Een zwart gefronst lint versiert de hals.

Het haar is in het midden gescheiden en naar achteren opgerold. Een kapje in hartvorm, in het midden voorzien van een pompon, bedekt het hoofd. Als sieraad draagt het kindje een oorbel.

De identificatie is makkelijk omdat we de familiewapens van de ouders kennen.

Het meisje is Maria, Anne, Philippine, Gislène Rodriguez d'Evora y Vega, geboren op 11 oktober 1750, gedoopt in de St.-Baafskathedraal te Gent; dochter van Joannes, Joseph Rodriguez, schepen te Gent, en van Maria, Josephine, Fernande Vilain (1).

Maria, Anne is tweemaal gehuwd geweest. In het register van de huwelijken der St.-Baafsparochie te Gent, vinden we haar naam tweemaal vermeld. Een eerste huwelijk, op 25 april 1780 met Maximilien, Jacobus, Borromeus, Alexander de Lanfranchy; haar tweede huwelijk, op 30 januari 1796, met Josephus, Benedictus De Loen (2).

De mooie kleding is een modeverschijnsel van de jaren 1760. Maria, Anna zal negen à tien jaar oud geweest zijn, toen ze met haar jongere zuster Sophie werd geportretteerd.

Doek 74 x 76 cm.

1. Doopakte Marie, Anne Rodriguez.

11 octobris 1750 sub conditione baptisavi Mariam Annam Philippam Gislendam filiam praenobilis Domini Joannis Josefi Rodrigues d'Evora y Vega toparchi de Moorseele etc. et praenobilis domicilla Marię Josephę Ferdinandinę Vilain, coniugum, natam hodie hora tertia pomeridiana. Susceperunt praebobilis Dominus Joannes Philippus Vilain et praenobilis domicilla Maria Anna Philippa De Coninck Duaria Hooybroek de Turf etc. J.B. Van Hulle, pastor.

Stadsarch. Gent. Doopregister St.-Baafs 1749-1756. Reg. 38.

2. Stadsarchief Gent, St.-Baafs, Huwelijken. Indexregister 1618-1796, L-Z, blz. 115 verso en 117.

8. Meisje met sierduif.

Sophie, Therese Rodriguez d'Evora y Vega. 1760.

Jong meisje naar rechts gekeerd, gezeten op rood kussen met goudborduursel en kwast in gouddraad. Op de rechterknie zit een mooie sierduif. De achterfond is totaal effen en bevat als versiering de wapens van de families Rodriguez-Vilain XIII, een Gents gezin, waarmee we kennis maakten in voorgaande schilderij.

De kleding is zeer gelijkend op die van haar zuster Marie-Anne. Het modieuze kostuum is een spel van tegenstellingen tussen zeer nauw en zeer wijd. De taille is sterk ingesnoerd. Het lijfje van het kleed is strak met het doel het lichaam kaarsrecht te houden. De rok staat zeer wijd uit en vormt als dusdanig een zonderling plooienspel dat het onderlijfje en de benen camoufleert. Het décolleté is afgewerkt met ruches. De mouwen vallen klokvormig neer vanaf de elleboog. Een smal zwart gefronst lint siert de fijne hals.

Niettegenstaande er geen twijfel bestaat dat het meisje thuishoort in het gezin Rodriguez-Vilain XIII en zeer duidelijk de gelaatstrekken vertoont van het meisje op voorgaande schilderij, is de identificering niet zo eenvoudig geweest. De genealogie van de familie vermeldt : *ils n'ont eu*

qu'une fille, à savoir Marie-Anne, née le 11 octobre 1750 (1). Een tweede dochter is dus niet bekend in de genealogie Rodriguez-Vilain. Voor ons was het nochtans duidelijk dat dit portret een zusje moest zijn van Marie-Anne. Ons vermoeden is een waarheid geworden. In de doopregisters vonden we een tweede dochter.

Identificatie. Sophie, Therese, Joanna, Gislena Rodriguez d'Evora y Vega, geboren op 15 januari 1755, gedoopt in de St.-Baafskathedraal (2) tweede dochter van Jean Rodriguez en Marie Vilain (3).

Over haar verder bestaan is ons niets bekend. We kunnen enkel vermoeden dat ze op zeer jonge leeftijd overleden is.

Formaat en lijst van het schilderij zijn dezelfde als deze van Marie-Anne. Dat beide portretten gelijktijdig werden geschilderd valt niet enkel op door formaat en lijst maar ook in de compositie van het votiefschilderij. Wanneer we beide portretten naast mekaar leggen is de opstelling van de figuren zeer opvallend, in de vorm van wat we «pendant» noemen. Beide zusters bekijken en volgen de toeschouwer vanuit de linker- en rechterhoek. Mevrouw Marie Lilar bevestigde ons dat beide schilderijen door een en dezelfde meester werden gemaakt, die echter niet dezelfde meester is geweest van de twee voorgaande schilderijtjes van het gezin Rodriguez - Joigny de Pamele (nrs. 2 en 3). Stijlkritisch bekeken zijn beide votieve portretten van Marie-Anne en Sophie-Therese zeer op mekaar gelijkend: bleke gezichtjes, gelijkaardige kleding, verwante houding, sombere achtergrond alleen opgeklaard door de familiewapens, die deze keer zeer groot zijn afgebeeld. Aangezien de familie te Gent gevestigd was, is het zeer waarschijnlijk dat ze een beroep deed op een Gents meester. Beide portretten kunnen dus best thuishoren in de Gentse schilderkunst van de 18de eeuw.

Het doek werd omtrent 1760 geschilderd. Sophie Rodriguez, vijf jaar jonger dan haar zusje, had toen de leeftijd van vier à vijf jaar. Het verschil van leeftijd is wel duidelijk merkbaar.

Doek 74 x 56 cm.

1. Ch. POPLIMONT, *La Belgique héraldique*, Tome IX, Paris 1867, blz. 284.
J.S. DE HERCKENRODE, *Nobiliaire des Pays Bas*, Gand 1868, 3ème vol., blz. 1658.
2. Doopakte Sophie Rodriguez
15 January 1755 baptisavi Sophiam Theresiam Joannam Gislenam Filiam praenobilis Domini Joannis Josephi Rodrigues D'evora y Vega toparchi de Moorzeele et prenobilis dominę Marię Josephę Ferdinandę Vilain coniugum natam bodie hora tertia matutina, susceperunt praenobilis Dominis Joannes Jacobus Arnulphus Dons, baron de Lovendegem et prenobilis Domina Maria Angeli Du Bois uxorem prenobilis Domini Joannis Philippi Vilain.
J.B. Van Hulle, pastor.
3. Marie, Josephe Vilain, overleed te Moortsele 23 april 1785. Ze wordt vermeld onder de naam «Rodriguez, geboren Vileyn». Rijksarchief Gent, Moortsele, Overlijdens, blz. 616.

9. Meisje met vlammend hartje in zetel. Omtrent 1760

Zittend meisje in rococozetel in driekwart houding naar links gekeerd. Een rood vlammend hartje houdt ze, met wijzend gebaar, in de rechterhand. In de linkerhand houdt ze een voorwerp geborgen. In de uiterste bovenhoek links een afbeelding van St.-Anna-ten-Drieën. Rechts zien we rode draperie met franjes in horizontale richting.

Het meisje draagt een eenvoudig jurkje met een strak lijfje en wijde rok. De

boothals is even opgevroljkt door de geschubde overhangende zoom van het hemdje. De mouwen reiken tot boven de elleboog; ze zijn afgeboord met gefronste manchetten die de indruk van «engageantes» wekken. Een blauw mutsje met aangefronste kanten boord is onder de kin vastgeknoopt. Het kind is getooid met een zwarte halsband die rondom met parels is bezet.

Het vlammend hartje is een motief dat meermaals in votiefschilderijen voorkomt (1). Op de oudste schilderijen, vanaf het begin van de 18de eeuw, komt het motief zeer courant voor; het weet zich te handhaven tot in de 19de eeuw.

De betekenis van dit gebaar is heel eenvoudig begrijpbaar voor de volksmens.

Het hart is de zetel van het leven. Het symbool van het leven is het hart; het symbool van de liefde is de vlam. Het aanbieden van het vlammend hartje concretiseert twee maal het offergebaar van het kindje : zich wegschenken aan Jezus en de heiligen en hen beminnen.

De leeftijd van het meisje is ongeveer drie à vier jaar. Het doek is te dateren omtrent 1760.

Doek 87 x 61 cm.

1. Vlammeend hartmotief. Voor andere voorbeelden verwijzen we naar :
Dr. E. DHANENS, Dendermonde, Inventaris van het kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen, Gent, 1961, Votive kinderportretten, blz. 130-134.
J. DAUWE, Votiefschilderijen in de O.-L.-Vrouwekerk te Lebbeke, 1705-1908, Oostvl. Zanten, 50ste jg., 1977, blz. 85-128.
M. DAEM, Votiefschilderijen en mirakelboek van kapelletje Schreiboorn te Gent, Gent 1975, blz. 27.

10. Meisje met vlammend hartje en tulpen Joanna Catharina Alterman. Omtrent 1763

Een meisje, driekwart naar rechts gekeerd staat ten voeten uit afgebeeld in een ledige ruimte met donkere effen achtergrond. In de rechterhand houdt ze een bloedend vlammend hartje. Twee bloeiende tulpen (*Tulipa cultivar*) in de linkerhand zijn mogelijk een aanduiding dat het meisje geposeerd heeft in de maand mei. De sobere versiering bestaat enkel uit een beeldje van de heilige moeder Anna, rustend op een sokkeltje met asymmetrisch schelpmotief. Hierin herkennen we de rococostijl.

In de benedenhoek rechts staat : Joanna Catharina Alterman.

Het meisje draagt een jurk waarvan de stof bezaaid is met een ster motief. Een strak aansluitend lijfje eindigt puntvormig in middenvoor. De aangefronste rok is gesteund door een panier. Het ronde decolleté is onversierd. Daarentegen zijn kanten stroken aangerimpeld aan de mouwen, ter hoogte van de elleboog. Kant versiert ook zowel de ondermuts als de bovenmuts. Als juweel draagt het kindje een dubbel parelsnoer.

Voor het achterhalen van de identiteit van het meisje beschikken we over twee elementen. Ten eerste : voornamen en familienaam. Ten tweede, een benaderende datering aan de hand van de kleding. Voor de datering steunen we ons op de mening van Dr. Mireille Madou die het modeverschijnsel situeert ongeveer 1760; het ronde decolleté en de rok die meer soepel hangt zijn hiervan de typische kenmerken. Ook het sokkeltje waarop het beeldje van de heilige Moeder Anna rust is een vormentaal die midden de 18de eeuw een aanvang neemt en in de tweede helft van deze eeuw in de sierkunst van toepassing wordt.

Hoe zijn we ertoe gekomen de ware identiteit van Joanna Catharina Alterman te achterhalen, een leeftijd hebbend van vier à vijf jaar omtrent het jaar 1760, vermoedelijke datum van het schilderij ?

De familienaam Aelterman, Alterman, Halterman, Haelterman komt praktisch niet voor in de parochieregisters van dopen, huwelijken, overlijdens van Bottelare, Lemberge, Moortsele (1). Wel vonden we een spoor van een zekere Joanna Aelterman gehuwd met Melchior Herreman op 17 april 1787 te Lemberge, waarbij vermeld staat dat de bruid herkomstig is uit Wetteren (2). Als getuigen zijn vermeld : Joannes Baptiste Herreman, broer van de bruidegom Melchior en Joanna Catharina Aelterman. Constateerend dat de familienaam herkomstig kon zijn uit Wetteren, hebben we daar ons licht aangestoken in de parochieregisters.

We hadden het geluk haar naam te ontdekken in de registers der geboorten.

Identificatie : Joanna Catharina Aelterman, geboren te Wetteren op 28 mei 1759, dochter van Joannes Aelterman en Livina Petronella Aelterman. Peter Joannes Aelterman, meter Suzanne Catherina Aelterman (3).

Méér dan de geboorte hebben we over Johanna Catharina Alterman niet gevonden. Haar huwelijk of overlijden vonden we niet in de parochieregisters van Wetteren.

Houtgravure, Fonds Vander Haeghen, 18de eeuw.
 Museum Volkskunde Gent.
 Schilderij en houtgravure dateren van dezelfde tijd, 18de eeuw.
 Alhoewel het mirakuleuze beeldje een gepolychromeerd beeld is wordt het meestal afgebeeld met mantel en kroon.

Het schilderij vertoont niet de kenmerken van wat de Gentse schilders produceerden in de 18de eeuw, is een aanmerking van Mevr. Marie Lilar. Vergeleken met de meesters van toen, is het werk min picturaal, eerder linair en schijnt de invloed van de Engelse school te hebben ondergaan. Kan men daarin een verband zien met het werk van Pierre Van Reysschoot, de Engelsman (1702-1772)? Hij schilderde veel portretten in Engeland.

De grootte van het meisje suggereert wel een leeftijd van acht à tien jaar. Maar op die leeftijd droeg men geen kinderhoofddekkel meer zoals men op het schilderij nog ziet. Bijgevolg is dit een aanwijzing voor de leeftijd van vier à vijf jaar. Wanneer het kind geboren is in 1759, is het schilderij te dateren omtrent 1763.

Doek 89 x 69 cm.

1. Geraadpleegd archief. Rijksarchief Gent. Parochieregisters, klappers arrondissement Gent : nr. 17 Bottelare; nr. 72 Lemberge; nr. 96 Moortsele.
2. Rijksarchief Gent. Oude Burgerstand Lemberge, nr. 3, Huwelijken, blz. 131, *Factis tribus proclationibus matrimonium contraxerunt 17 aprilis 1787 Melcbior Herрман ex Lemberghe cum consensu parentum et Joanna Aelterman sine juris*

ex Wetteren . . . signum x Joannis Bapt. Herreman, Signum x Joannae Catharinae Aelterman. C. Van Ongbevalle de pastor in Lemberghe.

- 3 Rijksarchief Gent. Klapper Dendermonde nr. 199, Wetteren, Alfabetische lijst der geboorten 1593-1796 : Aelterman Joanna-Catharina 28 mei 1759.
Gemeente Wetteren. Register geboorten, blz. 172 : 28 mei 1759, Joanna Catharina Aelterman, geboren één uur 's nachts, dochter van Joannes Aelterman en Livina Petronella Aelterman.

11. Meisje met Italiaanse windhond. Omtrent 1775

Rechtstaand meisje met aangezicht naar links gekeerd. Streelt kop van Italiaanse windhond. Rechts een rood gecapitonneerd zitmeubel in Lodewijk XV stijl bedekt met een geplooid jurk.

Het decorum is verdeeld door effen vlak en door de traditionele overhoeks hangende draperie met grillig plooienspel. De vloerbedekking is een effen tapijt; door zijn ligging tracht het diepte in de ruimte te brengen. Op de achterzijde van de lijst staan volgende namen en adres : Comptoir des Arts / Librairie et menuiserie artistique / Adèle Deswarte / Jules Leurquin / successeur / 28 rue de la Vio . . . Bruxelles / Panneaux et Cartons.

Het meisje draagt een mouwloos kleed met vierkantig, ondiep uitgesneden decolleté. Het lijfje is sterk gespannen en op vorm gehouden door baleinen. Het loopt in middenvoor puntvormig uit. De rok is aangefronst en is vermoedelijk door een panier ondersteund. Het bloesje is wit-in-wit gestreept. Het heeft mouwen tot even boven de elleboog en een plat uitstaand kraagje. Een grote zwarte strik is bevestigd onder het kraagje en rond elke bovenarm is een blauw lint gestrikt. Op het hoofd draagt het kind een wit kapertje met aangefronste rand en daarboven een valhoed met een struisvogelveer versierd.

De hond is een geliefd huisdier voor jacht en ontspanning. Hij is niet enkel een symbool van trouwheid maar ook het symbool van de familiestatus. De Italiaanse windhond, Greyhound, stond in hoog aanzien bij Engelse koninginnen. Grootmeesters der schilderkunst : H. Memling, A. Van Dyck, D. Teniers, J. Watteau hebben in hun portretten de Italiaanse windhond, in zijn voornaamheid van lijn en houding, prachtig afgebeeld. Die mode zich te laten portretteren met honden dateert uit de late middeleeuwen. Een voorbeeld hiervan zien we op het portret van Karel V met zijn lievelingsdier, geschilderd door Titiaan. Vélasquez aan het hof van Spanje zette die traditie verder. Van Antoon Van Dyck is het mooi schilderij bekend van de Kinderen van Karel I (Turijn, Pinacothek) in gezelschap van hun lievelingsdier.

In de 18de en 19de eeuw heerste op het Europese continent en in Engeland het modeverschijnsel zich te laten portretteren met een hond (1).

Samen met de votiefschilderijen van de families Rodriguez en de Kerchove baron d'Exaerde, behoort het doek tot een der mooiste schilderijen te Bottelare. Het schilderij vertoont een evenwichtige compositie waarin oude conventies zijn blijven voortleven, zoals een overhoekse opgetrokken draperie, Louis XV meubel, eentonige achtergrond. De kunstenaar of kunstenaars, heeft wel de kinderziel van onbevangenheid weten te benaderen.

Kleding en stijlkritiek zijn twee elementen die ons helpen het schilderij te dateren. Het meisje kan de leeftijd van drie jaar hebben bereikt. Het doek dateert omtrent 1775, zoniet later. Naar het oordeel van Mevrouw Marie Lilar schijnt het votiefschilderij dicht bij het werk van Anne-Marie Van Reysschoot (1758-1850) te staan : goede weergave van de stoffen, roze gelaatskleur, mooi blauw eigen aan de Van Reysschoot. Die mogelijkheid van toekenning aan de Gentse schilderes lijkt ons niet uitgesloten te zijn. Tot haar overlijden maakte zij vooral kinderportretten voor het ouderlingentehuis Schreiboorn (2). Waarom zou zij er dan geen kunnen gemaakt hebben voor Bottelare ?

Doek 105 x 86 cm.

1. Larousse du chien, Librairie Larousse, Paris 1974, blz. 41-42.
2. Lic. M. FREDERICQ-LILAR, De schilderkunst van de 18de eeuw. Gent duizend jaar kunst en cultuur, Catalogo tentoonstelling 1975, blz. 228.
M. DAEM, Votiefschilderijen en mirakelboek van kapelletje Schreiboorn te Gent, Gent, 1975, blz. 41. Vier schilderijen uit de kapel kunnen in overweging genomen worden als werken van Anne-Marie Van Reysschoot, blz. 75, 77, 79, 91.

12. Driejarig knaapje met hondje. Omtrent 1775

Star voor zich uitstarend zit een driejarige knaap, frontaal naar de toeschouwer gericht, in een rose zetel met hoge halfronde, gespijkerde rugleuning. Met zijn rechterhand streelt hij een hondje van een gekruist ras. De hond heeft schijnbaar alleen oog voor een hapje brood van zijn jonge meester. Het decorum biedt een zonderling aspekt. De achterkant schijnt een gelambrizeerde wand te zijn met verticale paneeltjes. Door een getralied raam ziet men een blauwe hemel met witte wolkjes. Blijkbaar kan het zicht op de buitenwereld afgedekt worden door een groene draperie, die voor deze gelegenheid overhoeks over het raam hangt. De zijwand van het interieur is met rechthangend gordijn afgesloten.

Het jongentje draagt boven een olijfkleurig onderjurk, een blauwe jurk met aansluitend lijfje en aangefronste wijde rok. Aan de polsen en aan de vierkante halsuitsnijding zijn gefronste zomen van het hemdje zichtbaar. Het hoofdje is bedekt met een wit kapertje en een valhoedje. Rode kousen en lichtbruine schoenen zijn zichtbaar onder de opgeslagen rokken.

Heel typisch voor het schilderij zijn de strakke ogen, de blik in de lege ruimte, de kleine glimlach op de lippen, het gezelschap van een troeteldiertje. Het schilderij brengt ons in een volksmilieu. Het is een volkskind.

We hebben de indruk hier te staan voor het portret van een jongetje dat nog niet helemaal van zijn ziekte of kwaal bevrijd is. Zo zijn er honderden ter bedevaart gekomen; velen zijn genezen teruggekeerd naar huis en kwamen nadien terug naar de kerk van Bottelare om St.-Anna te bedanken. Velen van hen schonken hun beeltenis, in de vorm van votiefportret, aan de kerk. Het portret van het knaapje met het hondje is ook op die basis in de kerk beland.

Wat kan er met het knaapje gebeurd zijn? We weten het niet voor dit schilderijtje. Wel kennen we een verhaal uit het mirakelboek, gedateerd 1624, dat ons een idee geeft waarom men dergelijk votiefschilderij zou hebben kunnen schenken. Alle anachromismen ter zijde gelaten vinden we in het mirakelverhaal van 1644 een passende illustratie, qua tekst, voor het votiefschilderij van de jongen met het hondje dat omtrent 130 jaar nadien aan de heilige Moeder Anna geschonken werd.

Zo luidde het verhaal van de moeder, verteld aan de pastoor van Bottelare (mirakelverhaal nr. 47).

Mijn man noemt Jan Van Melle. Ik, zijn huisvrouw heet Magdalena Cornelis. Ons zoontje noemen we Lauwerijnsken. Hij is nu twee jaar geworden. Het kindje is blind ter wereld gekomen. Zijn oogskens konden we niet zien. Acht dagen oud zijnde hebben we hem gezonden bij vele meesters om ons kind te laten genezen. De doctors antwoordden, er is geen beternis te verwachten; het kindje zal blind blijven. De ballen van de ogen staan helemaal omgekeerd. Ziende dat er geen schijn was van beternis, ben ik, zijn moeder, er toe gekomen Sint-Anna te gaan bezoeken. De derde paasdag ben ik met mijn zoontje naar Bottelare vertrokken. Ik deed er mijn devotie en offerde een wassen kindeken met twee ogen. We deden den ommegang en lieten ons Lauwerijnsken zegenen.

Terug thuis is Lauwerijnsken dagelijks langs om meer gebeterd. Zijn oogskens zijn ommegekeerd, zodat men de stralen begon te zien en het kindje zijn gezicht begon te gebruiken. 't Welk is geschied vijf of zes dagen na dat we thuis gekomen waren. Alzo is Lauwerijnsken tot zijn volkomen gezicht gekomen. Hij ziet mij en dagelijks krijgt hij een sterker gezicht. God lof.

Tot teken van de waarheid, zo hebben we dit getuigenis afgelegd den 16 mei 1644 (1).

De kleding is een aanwijzing om het schilderij te dateren omtrent 1775. Kapertje en valhoed zijn de elementen om het knaapje een leeftijd van ongeveer drie jaar toe te kennen.

Doek 94 x 75,50 cm.

1. Zie III, Mirakelboek. 2. Inhoud. nr. 47, blz. 61.

13. Lachende knaap met hoed onder de arm. Omtrent 1808

Jongen met vlammend hartje in linkerhand en breedgerande hoed met platte bol en lange linten onder de rechterarm geklemd. Links een zuil op vierkante sokkel met bovenaan neerhangende draperie. De achtergrond is

eentonig effen en gedeeltelijk afgesloten door opgetrokken lichtgroene draperie. Effen vloerbekleding.

De jongen draagt een pakje met brede ceintuur en een platte, brede kraag die op een smal lintje gefronst is. Aan de polsen komt een gefronst strookje te voorschijn. Dit kan de hemdsmouw zijn of een apart aangebracht bandje.

De broekspijpen, die naar onder toe versmallen, laten nog de witte kousen even onbedekt. Aan de voeten draagt de jongen platte zwarte schoenen met zilveren gesp, een modeverschijnsel einde 18de eeuw.

Het hele kostuum doet erg 18de eeuws aan. Gelijkaardige pakjes zijn te zien op Franse schilderijen van circa 1795, maar de haren van de jongens zijn dan langer en onderaan de broekspijpen zijn dan kleine strikjes aangebracht.

Op het doek noch op de lijst is enig spoor aanwezig voor eventuele identificatie van het lachende knaapje.

Toen we, omtrent 1970, onze eerste foto's maakten voor de studie van deze votieve schilderijen, vertelde ons de koster-orgelist, Jozef Schepens († 1979), dat de lachende jongen met het hoedje een jeugdportret zou zijn van Henricus Franciscus Bracq, gewezen 22ste bisschop van Gent.

De confrontatie van de kostumering, einde 18de eeuw, met het geboortjaar - 1804 - en met de leeftijd van de knaap op het schilderij, blijkt een anachronisme te zijn. Die mode van kinderkostuum was, omtrent 1809, verouderd. Bij gebrek aan duidelijke bewijzen kunnen we geenszins met zekerheid zeggen of het schilderij al dan niet het jeugdportret van bisschop Henricus Bracq zou zijn.

Onze opzoekingen in verband met de familie Bracq brachten ons op de idee dat de lachende knaap toch een jeugdportret van de Gentse bisschop zou kunnen zijn.

Henricus, Franciscus Bracq, te Gent geboren op 26 februari 1804, zoon van Pieter André, raffineerder, en van Marie Caroline Haesebeyt, wonende Jansvest te Gent (1). Hij werd de 22ste bisschop van Gent. Hij overleed op 17 mei 1888.

Het gezin waaruit de knaap ontsproot behoorde tot voorname families uit Gent en uit Bottelare. Een bewaard, wit marmeren grafschrift in de kerk van Bottelare levert ons hiervan het bewijs. Het grafschrift vermeldt het huwelijk van Maria Carolina Haesebeyt met Petrus Andreas Bracq, negotiant tot Gend, zijnde de ouders van Henricus (2). Aan moeders kant was het gezin ongetwijfeld bekend met de volksgebruiken van de St.-Annadevotie te Bottelare.

Seputure.

Op het kerkhof ligt begraven

de heer PETRUS FRANCISCUS

HAESEBEYT,

fr Antonii, ex Judoca De Moor,

geboren tot Munte, den 19 maerte 1743,

overleden tot Gend, den 25 febr. 1815,

in sijn leven bailliu en greffier deser

ende andere omliggende prochien; hy

was den 15 junii 1775 in huwelijk getreden met

Joffe JOANNA CATHARINA SONNEVILLE,

fr Judoci Eligii, ex Maria Anne De Keyser,

geboortig van Meirelbeke, overleden

tot Gend, den 28 october 1777, en begraven in

S. Baefs, out 27 jaren, achterlatende twee

kinderen, met namen : PETRUS ANTONIUS,

licentiaet in beyde de rechten, getrouwt met

Joffe Coleta Buysse;

en van MARIA CAROLINA HAESEBEYT, getrouwt

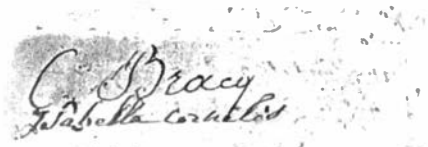
met Petrus Andreas Bracq, negotiant tot Gend.

Bidt voor de zielen.

Grafsteen P. Fr. Haesebeyt.

Kerk Bottelare.

Aan vaders zijde komt de familienaam Bracq enkele malen voor in de gildeboeken van het broederschap St.-Anna te Bottelare. Omtrent 1800 plaatste een zekere C. Bracq zijn naam in het gildeboek als bedevaarder (3).

Handtekening in gildeboek (1746), circa 1800. De tekening is een cursive handschrift dat 'C. Bracq' en 'Isabella Corubler' lijkt te bevatten.

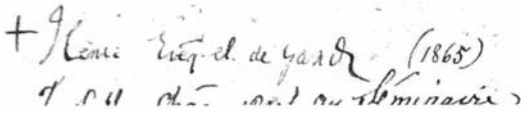
*Handtekening in gildeboek
(1746), circa 1800.*

Verder ontdekten we nogmaals een naamgenoot, P.C. Bracq 20 Mey 1807, (vermoedelijk Petrus, vader van Henricus) in het gildeboek, met een latere vermelding «*particulieren te Gent*» (4).

P.C. Bracq 20 Meye 1807
Gildeboek 1758, blz. 13 verso.

Ook de bisschop zelf, Henricus Bracq, staat op datum 1865 ingeschreven in het gildeboek van de broederschap (5).

Henri Evêque de Gand
Inschrijving gildeboek (1746)
gedateerd 1865.

Voornoemde uittreksels uit de gildeboeken wijzen dan toch in de richting dat de volksoverlevering wel een grond van waarheid zou kunnen bevatten, en we hier waarlijk voor het jeugdportret kunnen staan van de gewezen bisschop Henricus Bracq.

Het doek van de lachende knaap met zijn hoedje is een typisch volkse schilderij, ongekunsteld, behorend tot het genre van wat men naïef of primitief pleegt te noemen.

Zoals vele votieve schilderijtjes zou het werkje van de lachende jongen kunnen ondergebracht worden bij een kunststroming der naïeven, begin 19de eeuw.

Het schilderij kan dateren circa 1808. De leeftijd van de jongen is vier à vijf jaar.

Doek 52 x 43 cm.

1. Geboorteakte Henry Franciscus Bracq.
Du sept Ventose au Douze de la Republique française (27 febr. 1804) à onze heures du matin.
Acte de Naissance d'Henry Francis Bracq, né hier à huit heures du soir, fils de Pierre André, rafinadeur et de Marie Caroline Haesebeyt, son épouse legitime, domiciliés rue Jansvest section dela Reunion en cette ville.
Le sexe de l'enfant a été reconnu être mâle.
Stadsbestuur Gent, Burgerlijke Stand. Uittreksel.
2. Graf en gedenkschrift Provincie Oost-Vlaanderen, Bottelare, blz. 61, nr. 48. Middenbeuk, in de eerste kolomme rechts.
3. Archief Pastorie Bottelare. Gildeboek 1746. Inschrijving omtrent 1800.
4. Archief Pastorie Bottelare. Gildeboek 1758, blz. 13 verso, 140 recto.
5. Archief Pastorie Bottelare. Gildeboek 1746. Gedateerd 1865.

14. Jongen in matrozenpakje. Joseph Cardon de Lichtbuer.

Gesigneerd Gabr. Stas de Richelle, 1896.

Jongen in matrozenpakje draagt matrozenhoed met afhangende linten die achter het hoofd geplaatst is. Geen versieringen; achtergrond totaal effen. In de linker bovenhoek het wapenschild van de familie Cardon de Lichtbuer, drie ontluikende distels op gouden veld (1). Doek gesigneerd en gedateerd : G.S. de R. 1896.

Identificatie (2). Joseph, Théophile, Antoine, Alphonse, Marie, Ghislain Cardon de Lichtbuer; geboren te Merelbeke op 25 mei 1892. Zoon van

Alphonse Cardon de Lichtbuer gehuwd met Maria, Françoise Stas de Richelle, oudste zoon uit gezin van tien kinderen.

Joseph had de leeftijd van vier jaar toen hij werd geportretteerd door de zuster van zijn moeder, die het schilderij signeerde G.S. de R., genoemd Gabriëlle Stas de Richelle (3).

In het familiebezit van Michel Cardon de Lichtbuer berust een gelijkaardig portret, gesigneerd door dezelfde schilderes, G. Stas.

Joseph Cardon de Lichtbuer huwde op 9 november 1920 met Marie, Laure de Terwangne (4). Hij was directeur van een tuinbouwbedrijf, oorlogsvrijwilliger 1914-1918, Commandeur in de Kroonorde. Joseph Cardon de Lichtbuer overleed te Destelbergen op 30 september 1979.

Het votiefschilderij belandde op zeer verklaarbare manier in de St.-Annakerk te Bottelare via de familieverwantschap Cardon de Lichtbuer met de familie Stas te Bottelare. De schilderes van het doek, tevens tante van de geportretteerde, is Gabriëlle Stas. Ze is de dochter van de toenmalige burgemeester, ridder Laurent Victor Stas (1836-1886). Bij de viering van de jubelfeesten van St.-Anna, 1626-1926, hing boven het hoogaltaar het beeld der heilige Moeder Anna, prachtig geschilderd door Mevrouw de barones della Faille d'Huyse, geboren Gabriëlle Stas de Richelle (5).

Het matrozenpakje is zeer representatief voor de mode van de kinderkleding tijdens het laatste decennium van de 19de eeuw. Het votiefportret houdt iets plechtig in zich. De jongen werd in de «beste kleren» gestoken. Hij moest er flink uitzien om door iedereen in de parochiale kerk te kunnen worden bekeken. De guitige kinderoogjes en lachende, fijne lippen weerspiegelen het vrolijke karakter van de jongen die pas de leeftijd heeft van vier jaar.

Vergeleken met vorige schilderij van circa 1775 - de jongen met het straat-hondje - maken we thans een sprong van meer dan honderd jaar in de volksdevotie. Mogen we hieruit afleiden dat de St.-Annaverering te Bottelare haar bloeiperiode achter de rug had? Of zijn de tussenschakels van votiefschilderijtjes ondertussen uit de parochiale kerk verdwenen?

Doek 44 x 34 cm.

1. Baron DE RYCKMAN DE BETZ, Armorial général de la noblesse Belge, Liège, 1941, p. 546 : Cardon de Lichtbuer.
2. Michel CARDON DE LICHTBUER, Eenbeekstraat 5 Destelbergen bezorgde ons de gegevens uit het familiearchief. Hiermede betuigen we hem onze beste dank voor zijn bereidwillig dienstbetoon.
3. Schilderes Gabriëlle, Marie, Françoise, Ghislaine STAS DE RICHELLE, ° Gent op 28 mei 1863, dochter van burgemeester van Bottelare. Ze huwde baron Herman della Faille d'Huyse.
Begaafd met kunstgevoel en schilderstalent was ze voorzitter van Arts féminins du Cercle Artistique. Ze woonde te Deurle en had ongetwijfeld contacten met de toenmalige schilders die te Sint-Martens-Latem en in de buurt verbleven. Een paar van haar werken berusten in familiebezit bij Michel Cardon de Lichtbuer. Ze overleed te Deurle op 19 november 1926.
4. Uit het huwelijk van Joseph Cardon de Lichtbuer sproten : Michel ° 1921; Paul ° 1923; Françoise ° 1926; Godelieve ° 1929.
5. Archief pastorie Bottelare, Gildeboek 1758-1964. Jubelfeesten 1626-1926. Verslag. Versieringen.

15. Jongen in matrozenpakje. Louis Cardon de Lichtbuer.
Gesigneerd Gabr. Stas de Richelle, 1896.

Het doek met de jonge knaap in matrozenpakje iets kleiner van formaat dan het voorgaande, heeft veel gelijkenis met het vorige schilderij van de familie Cardon de Lichtbuer, o.a. : blazoen van Cardon de Lichtbuer in de linker bovenhoek; signatuur en datum «G.S. de R. 1896».

De identificatie werd ons zeer gemakkelijk gemaakt (1). De geportretteerde is Louis Cardon de Lichtbuer, geboren te Merelbeke op 21 juni 1893, tweede zoon uit het kroostrijk gezin van Alphonse Cardon de Lichtbuer gehuwd met Marie Françoise Stas de Richelle.

Louis had in 1896 de leeftijd van drie jaar toen hij samen met zijn broer Joseph geschilderd werd door zijn tante Gabriëlle Stas de Richelle. Hun geboorteplaats, Merelbeke, paalt aan de gemeente Bottelare en hun moeder was de dochter van de toenmalige burgemeester van Bottelare, ridder Laurent, Victor Stas. Het ligt dus bij de hand dat deze adellijke families hun kinderen en kleinkinderen - via het votiefschilderij - plaatsten onder de hoge bescherming van de heilige Moeder Anna te Bottelare.

Louis Cardon de Lichtbuer huwde te Luik op 12 augustus 1922 met Marie Louise de Grady de la Neuville (° 1895) (2). Hij werd kolonel-artillerie. Hij overleed te Destelbergen op 8 november 1969.

Beide votiefschilderijen van Joseph en Louis Cardon de Lichtbuer vertonen wel enige kunstwaarde. Ze verraden de hand van een geoefende techniek waarmee de kunstenares Gabriëlle Stas de Richelle wel scheen vertrouwd te zijn. Ofschoon het votieve schilderij soms wordt beschouwd als marginaal in het kunstgenre, heeft de kunstenares in deze sobere werkjes het kinderportret zeer goed weergegeven, ontdaan van romantisme, pathos en bijkomstigheden.

We kunnen ons afvragen : «Zijn het familiale en/of godsdienstige motieven geweest die aanleiding waren om het schilderij te offeren?» We weten het niet. We kunnen enkel constateren dat einde 19de eeuw een eeuwenoud volksgebruik nog stand hield. De portretjes zijn waardevolle documenten qua godsdienstzin en qua schilderkunst. Een laatste getuigenis van het geloof in de kracht van het votieve schilderij.

Doek 33 x 27 cm.

1. Gegevens uit het familiearchief van Michel Cardon de Lichtbuer.
2. Uit dit huwelijk sproten de kinderen : Marie-Antoinette, ° Gent 7 mei 1923; Solange ° Brasschaat 11 april 1929.

III. HET BOEK DER MIRAKELLEN VAN DE HEILIGE MOEDER ANNA TE BOTTELARE

1. Bronnenstudie

Onze studie over het mirakelboek van de heilige Moeder Anna berust hoofdzakelijk op het boek van J. Tollenaere, kanunnik van de St.-Baafskathedraal te Gent, verschenen in 1858.

In het voorwoord van de auteur is volgende aanmerking wel meldenswaard.

«Intusschen kan ik my niet ontveinzen dat het grootste gedeelte van dit werk van weinig of geen nut is voor den gemeenen lezer. Ik bestem het voor een klein tal van personen die er goed kunnen uit rapen, en laet derhalve van hetzelfde slechts twee honderd exemplaren drukken» (1).

De inhoud omvat : Leven der heilige Moeder Anna (blz. 1-21); Openbare vereering (blz. 22-28); Mirakelen door de voorspraak van de heilige Moeder Anna te Bottelaere geschied (blz. 29-36); Verzameling van de oorspronkelijke en echte bewijsstukken (blz. 37-144).

Het doel van de auteur was de zonderlinge gunsten die vereerders van St.-Anna bekomen hadden, en de menigvuldige mirakelen die geschied zijn, aan het daglicht brengen. Voor 1858 waren ze schier onbekend gebleven. Het boek was opgevat als een aanvulling van de Acta Sanctae Annae van de Bollandisten.

Kanunnik Tollenaere verhaalt ons hoe zijn boek tot stand kwam en de voorgeschiedenis ervan. De vroegste mirakelen, 1624-1651, werden genoteerd en verzameld door de pastoors Van Lekeburne, waarvan drie namen zijn bekend : Jacobus, Joannes en Judocus. Van de hand van Jacobus verscheen het Handboekskken van het Broederschap van Jesus, Maria, Anna tot Bottelaere. Alle drie zijn getuigen geweest van de wonderbare gebeurtenissen die door de aanroeping van de heilige Moeder Anna zijn geschied. Alle drie hebben ze zich de moeite getroost om de gunsten en weldaden in schrift te stellen en door getuigen te doen ondertekenen. Pastoor Judocus schijnt wel de hoofdpersonage te zijn geweest voor het verzamelen van de dokumenten. Ter aanvulling van het voorgenoemde Handboekskken, lag het waarschijnlijk in zijn bedoeling een aanvullend werkje uit te geven ter verheerlijking van de heilige Moeder Anna, rijk gevuld met de genoteerde mirakelen. In 1640 vroeg pastoor Judocus Van Lekeburne de toelating aan de aartsbisschop van Mechelen om dit zozegd mirakelboekje te mogen uitgeven.

Meer is er niet gebeurd. Werd de goedkeuring geweigerd of toegestaan ? We weten enkel dat het boekje van pastoor Judocus Van Lekeburne het daglicht niet heeft gezien.

Na het pastoorschap Van Lekeburne werd het mirakelarchief weggeborgen; het geraakte in de vergetelheid.

In 1727 komt de verering van de heilige Moeder Anna in de belangstelling van pater Cuypers, bollandist. Hij vraagt aan de pastoor of er documenten bewaard gebleven zijn met betrekking tot bijzondere weldaden en gunsten bekomen door de aanroeping van de heilige. Hierop antwoordt de toenmalige pastoor, Anthone Blondeau (2).

«*Boven de dagelykse ondervinding, bestaen er by ons met honderde schilderytjes, beeldekens, offeranden door het volk opgedragen, schriften van pastoors, priesters en geneesberen, welke getuigen dat, by middel van het mirakuleuze beeld der heilige Moeder Anna en door haer aenroeping, te Bottelaere de bezetenen hunne verlossing; de kranken hunne gezondheid; degene die in den arbeid (barensnood) zyn, verligting; die in gevaer zyn, byzondere hulp; degenen die hun verstand verloren hebben, het gebruik van hetzelfde en meer andere gunsten bekomen.*» Pastoor Blondeau voegt er aan toe dat, mirakels in schrift gesteld geweest zijn maar door onachtzaamheid zijn verloren gegaan (3). Het archief met de documenten van de mirakelen was in 1727 niet meer te vinden.

Omtrent de tweede helft van de 19de eeuw streeft kanunnik J. Tollenaere hetzelfde doel na als pastoor Judocus Van Lekeburne in 1640, n.l. het uitgeven van een boek over de St.-Annaverering. Het verloren gewaande archief werd in de pastorij te Bottelare teruggevonden. De toenmalige pastoor, Eerw. Heer Constantinus Van der Maeren, heeft het aan kanunnik Tollenaere ter hand gesteld. Zijn boek verscheen in 1858 met als voor-naamste hoofdstuk : Mirakelen door de voorspraek van de heilige Anna te Bottelaere geschied, gevolgd door de publicatie van de originele documenten.

Het leeuwenaandeel van het boek omvat de tekst van de authentieke rapporten, brieven en attesten, met de beschrijving van tweeënzestig gunsten en weldaden.

De chronologische orde van de mirakelen rangschikken we in drie cycli, die qua tijdstip van de gebeurtenissen, tamelijk uiteenlopend zijn. De cycli houden verband met de drie periodes van de studiebronnen. Twee ervan, van de 17de en 18de eeuw, behoren tot de voorgeschiedenis van het ontstaan van het boek, dat J. Tollenaere in 1858 liet verschijnen. Een eerste reeks van achtendertig mirakelen dateert vanaf 1624 tot 1651. Uit de datering van de documenten blijkt duidelijk dat na het overlijden van de pastoors Joannes († 1640) en Judocus Van Lekeburne († 1652) het bijhouden van de gebeurtenissen werd stopgezet (4).

Een volgende serie van drie mirakelen dateert van 1716, ten tijde van pastoor A. Blondeau. De mirakelteksten zijn gedrukt of geschreven geweest op een aanplakbrief, die in die tijd in de kerk werd uitgehangen, ter informatie van de pelgrims. Kanunnik J. Tollenaere signaleert dat deze vorm van bekendmaking reeds ten tijde van pastoors Van Lekeburne in gebruik was. De tekst van dergelijke aanplakbrief staat in het boek, met de titel : *Korte verklaeringhe. Van eenighe onder ander verscheyde wonderbeden en mirakelen die geschiedt syn door de voorspraecken van de H. Moeder Anna tot Bottelaer in den jaere 1716* (5).

Deo Orr. Max.

Staet een weynig stil die hier voorby gaet, en ziet hier begraven de EE. IIII. Joannes ende Judocus Van Lekeburne, broeders, certijts pastoors deser kercke; den eersten heeft de devotie tot de H. Moeder Anna, met grooten iever opgerecht; den anderen heeft deselve met ghedurigen arbeyt en goet leven zeer vermeerderd en deze kercke lyna volmaect.

Is dat gy nu een weldaet van de H. Moeder Anna verhoopt, vervoordert met uwe milde handt 't geue dat aen deze kercke ghebreect.

Bilt voor de zielen.

Obiit D. Joannes VI aprilis MDCXL, aetatis LVI,
D. Judocus I oct. MDCLII, aetatis LXIII.

Gedenkteken pastoors Van Lekeburne knielend en biddend voor het St.-Annabeeld. Kerk Bottelare.

De derde periode van de wondere gebeurtenissen dateert van 1857; dit is op het ogenblik dat de afwerking van het boek van J. Tollenaere in het verschieft is. Wellicht wou hij, vanaf 1716 tot 1857, een leemte overbruggen door er zelf nog een wondere gebeurtenis aan toe te voegen. Op die manier kon de auteur meteen het bewijs leveren dat in het midden van de 19de eeuw de St.-Annaverering nog intens bestond; en wondere genezingen door haar voorspraak nog niet helemaal tot het verre verleden behoorden.

We hebben gepoogd het oorspronkelijk archief van het mirakelboek te raadplegen met het oog op nazicht van de teksten en eventuele aanvullingen in het boek van kanunnik J. Tollenaere. Onze opsporingen in archief van de pastorie te Bottelare en in Rijksarchief te Gent leidden tot geen resultaat (6).

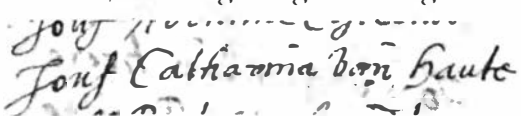
Ter aanvulling van het mirakelboek vonden we in een gildeboek van de

broederschap, begonnen de 1ste januari 1640 (7) vier wonderbare genezingen vermeld. Ze staan bij de namen van de personen die ingeschreven werden voor het broederschap. De vier gebeurtenissen zijn gedateerd 1641, 1642, 1644 en 1666. Verder in het inventaris geven we hiervan de korte inhoud.

BIBLIOGRAFIE

1. J. TOLLENAERE, Het boek der mirakelen van de heilige Moeder Anna te Bottelaere, eene bydrage tot het volledigen der Acta Sanctae Annae van de Bollandisten, Gent 1858, 148 blz.
Bibliotheek Rijksuniversiteit Gent, nr. G 8618.
2. Grafsteen in de muur van de kerk. Tekst : D.O.M. *Hier voren licht begraven den Eerw. Heer ende Mr. Anth. BLONDEAU die dese prochie van Bottelaere ende Lemberge als pastoor loffelijck heeft bedient den tijdt van 41 jaeren, overleden den 5 april 1761, oud 81 jaeren. Bidt voor de ziele dat zy in vrede ruste.*
Graf- en gedenkschriften der provincie Oost-Vlaanderen, uitgegeven door een middencomiteit, Gent 1863, blz. 65.
3. J. TOLLENAERE, ibidem, blz. 30.
4. Graf- en gedenkschriften, ibidem., blz. 56, nr. 20.
5. J. TOLLENAERE, ibidem., 32-33.
6. In Rijksarchief Gent hebben we geraadpleegd :
1° Arch. van Oostvl. kerkfabrieken (Oud Regiem), Deel II, Brussel 1969. Rijksarch. Gent, blz. 329 : Bottelare.
2° Inventaire des arch. de l'abbaye de St.-Pierre, 1898, Bottelaere, nr. 987-991.
3° Inventaris. Reg. 107, Oosterzele, Munte, Bottelare. Oud archief.
7. Archief pastorie Bottelare. Gildeboek. Den tweeden boeck beghinnende van den eersten January 1640.

2. Inhoud mirakelboek

Nr.	Datum	Wonderbare gunsten en weldaden	Blz. boek
1.	sept. 1624	Martinus Dhenijs uit Geraardsbergen schielijk van koorts genezen.	37
2.	sept. 1627	Joos De Wilde, metselaar te Gent, van hevige koorts genezen.	37-38
3.	sept. 1631	Joos Mortier uit Gentbrugge van ziekte en koorts genezen.	38
4.	aug. 1636	Huisvrouw van Joos Mortier uit Gentbrugge in barensood geholpen.	38-38
5.	dec. 1629	Joanna Legaet, huisvrouw van Frans Cosyn uit Merelbeke wordt vruchtbaar en krijgt dochterken, Martynken, genoemd.	39-40
6.	juni 1634	Driejarig meisje, Joanna Cosyn, dochter van Frans uit Merelbeke, van toverrij genezen.	40
7.	nov. 1630	Huisvrouw van Egidius Magherman van doofheid genezen.	40-41
8.	dec. 1631	Kindje van Egidius Magherman uit Oostende, van koortsen genezen.	41
9.	oct. 1633	Joanna Weytens, uit Oombergen, begijn Ten Hoyen Gent, van lichamelijke en geestelijke ziekten genezen.	41-42
10.	sept. 1634	Jonkheer Carolus de Poivre, in garnizoen te Sint-Omer, van felle koorts verlost.	42-43
11.	mei 1635	Livina De Cock, dochter van Gilles en Antoinette De Rese, uit Merelbeke, van hevige koorts genezen.	43
12.	juni 1635	Isaac Bornaerge, acht jaar, zoon van Baptist en Anna Janssens, van bochel genezen.	44-45
13.	oct. 1635	Pater Conradus D'hermyn, geboren te Geraardsbergen, recollet te Gent, bevrijd gebleven van besmettelijke ziekte nadat hij te Hulst de besmettelijke zieken had verzorgd.	45
14.	oct. 1635	Catharina Van Houte, begijn ter Hoyen Gent, van langdurige ziekte genezen.	46
			
			<i>Inschrijving gildeboek circa 1635.</i>
15.	aug. 1636	Moeder en kind uit gezin Jonkheer Lamoral de Provence - Anna Immeloot, uit Gent, van onbekende kwellingen en ziekten genezen.	47-49
16.	mei 1637	Margareta Dammants, 16 jaar, dochter van Jacques en Clara Kattoirs uit Gent, van kreupelheid en bezetenheid genezen.	49-51
17.	juli 1637	Amelia Honble, 27 jaar, dochter van Segher, uit Gent, van bezetenheid verlost.	51-54

18. juli 1638	Petrus Coornaert, student bij paters augustijnen te Gent, van grote ziekte genezen.	54
19. nov. 1638	Joosken Mijn Deken, 45 jaar, dochter van Joos en Livyne Tysens uit Gent, van bezetenheid verlost.	55-57
nov. 1640	id. Anthonius Perneels, dienstdoende vice-pastoor O.-L.-Vr.-kerk Gent, bevestigt dat Joosken door hem zes jaar lang geëxorciseerd werd.	57-58
20. juli 1638	Catharina du Jonqua, dochter van Michiel en Catharina du Villiers, geboren te Antwerpen, begijn St.-Elisabeth te Gent, van bezetenheid genezen.	58-65
juli 1638	id. Cornelius Dhondt, pastoor van St.-Jacobs Gent, bevestigt dat Catharina gedurende twintig jaar door hem geëxorciseerd werd.	65-66
juli 1638	id. Daniel Heycke en Antonius De Baere, priesters van het begijnhof St.-Elisabeth te Gent, bevestigen dat Catharina tijdens het uitreiken van de H. Communie blafte als een hond en riep : «fy en foy».	66
apr. 1636	id. Verklaring geneesheer Pieter De Smet. Begijntje Catharina du Jonqua kon, gedurende het urineonderzoek, blaffen gelijk een hond en loeien gelijk een koe. Roept en tiert : «foey, foey».	66-67
maart 1638	id. Verklaring van broeder Vincentius, biechtvader. Op 7 maart is Catharina van haar lichamelijke pijnen en kwellingen van de duivel verlost geweest.	67-68
21. mei 1639	Marie Lawaey, geboren te Antwerpen, dochter van Melchior, begijntje in O.-L.-Vrouw ten Hoeyen Gent, van betovering en bezetenheid verlost.	68-69
22. aug. 1639	Tweejarig kindje, Barbara Lefevre, dochter van Heyndrik en Anna Wolfranck, St.-Peters Gent, van kwaad been genezen.	69
23. aug. 1639	Barbara Vander Guchten, 14 jaar, dochter van Charles Vander Guchten, baljuw van Drongen, van blindheid genezen.	70-71
24. oct. 1639	Driejarig meisje, Lisabeth, dochtertje van Jacques Dholislager uit Oudenaarde, van blindheid genezen.	71-72
25. oct. 1639	Philips De Cock, uit Gent, van ziek been genezen.	72-73
26. jan. 1640	Anna Van Beversluys, echtgenote van Anthonie Pieters uit Gent, van kaakgezwel genezen.	73-74

27. maart 1640 Joozyne Van Dijke, dochter van Jan, 25 jaar, begijn Ten Hoyen Gent, van bezetenheid genezen. 74-75
28. sept. 1640 Egidius Paret, pastoor van Nevele, van hevige koorts genezen. 75-76
29. sept. 1640 Gezin van Adrien Vercauteren uit geldnood gered.
Tweejarig zoontje van Adr. Vercauteren van blindheid genezen.
30. sept. 1640 Maria De Rantere, 9 jaar, uit Oudenaarde, dochter van Aerent, van blindheid genezen. 78-79
31. oct. 1640 Vijfjarig Hansken De Vos, zoon van Lieven uit Bottelare, van breuk genezen. 79-80
32. aug. 1641 Joanna Baecke, geboren te Zaffelare, 32 jaar, wonende te Nazareth, van zwaar lichamelijk lijden genezen. 80-81
33. aug. 1641 Petronilla De Pape, 21 jaar, van kromme vinger genezen. 81-82
34. aug. 1641 Petronilla De Wulf, verlost van ingezwolgen speld. 82-83
35. sept. 1641 Kindje Lynken Monel, dochter van Joannes en Maria Aligau, krijgt spraak terug na drie weken stom te zijn geweest. 83-84
36. nov. 1641 Jacoba Hellebrant, dochter van Pieter uit Waarschoot, van gezwel genezen. 84-85
37. apr. 1642 Reinier Geldhof, schout van Lokeren en Daknam, van koudvuur genezen. 85-90
- juni 1641 id. Verklaring geneesheer Otto van Baetenburch, gezworen chirurgijn te Lokeren.
38. juli 1642 Reinier Gheldhof, schout van Lokeren, homme d'armes en kwartiermeester van de edele heer Frans Van Boussu, in Basse (vermoedelijk in Frans Vlaanderen bij Rijssel) van vierdaagse koorts genezen. 91-92
39. Judocus Cocquit, 16 jaar, zoon van Pieter, «lantsman en hovenier» en van Cornelia De Vlieghe, uit St.-Gillis Brugge, van kreupelheid genezen na te zijn betoverd geweest.
- sept. 1642 id. Getuigschrift van geneesheer Burchardus van Wittenberge. 92-93
- oct. 1642 id. Verklaring van Joannes Jennyn, pastoor St.-Gillis Brugge. 93
- sept 1642 id. Verklaring van pater Adolphus, ongeschoeide karmeliet te Brugge. 93
- dec. 1642 id. Verklaring van burgemeester en schepenen van de stad Brugge, griffier P. Spronckhoef. 93-98

nov. 1644	id. Verklaring van Joos Cocquit voor burgemeester en schepenen van de stad Brugge, griffier P. Spronckhoef.	98-100
40. oct. 1642	Anna Van Belle, 30 jaar, begijntje te Aalst, van waterzucht genezen. Verklaring van Franciscus a Schonenborgh, pastoor begijnhof Aalst.	100-103
aug. 1642	id. Verklaring van geneesheer P. Van Raffelg uit Aalst.	103-104
nov. 1642	id. Notarieel getuigschrift van Daniel Van Der Elst uit Aalst.	104-106
41. nov. 1642	Cornelis Dhont, zoon van Gillys, van lamme arm genezen.	106-107
dec. 1642	id. Verklaring van geneesheer Adr. Van Der Heyden.	107-108
42. apr. 1643	Georgius Reyfens, zoon van Natalis, 20 jaar, uit Eeklo, van kreupelheid genezen.	
43. juli 1643	Marie Vierstraete, Avelgem, van ziek been genezen.	109
44. sept. 1642	David Bruylant, schoolmeester, Onderbergen Gent, van kreupelheid genezen.	110-111
sept. 1643	Brief van David aan pastoor van Bottelare.	111-112
45. mei 1640	Joannes Harpelynx, 14 jaar, zoon van Thomaes uit Edingen, na duiveluitdrijving van bezetenheid genezen.	112-116
46. mei 1644	Biechtvader en abdis, Marguerite De Blangelual, abdij van Margicette, van ziekte genezen.	116-117
47. mei 1644	Lauwereysken Van Melle, tweejarig zoon- tje van Jan en Magdalena Cornelis, uit Gent, van blindheid genezen.	117-118
mei 1644	id. Verklaring vroedvrouw Lievyne Van Der Eecken. Kind werd blind geboren.	119
mei 1644	id. Verklaring van Philips Van den Berghe, chirurgyn. Kind blind geboren.	119-120
48. mei 1644	Margareta de Hespinen, dochter van Jan en Marie De Vroede uit Deftinge, van blindheid genezen.	120-121
49. aug. 1644	Franciscus Symons van breuk genezen.	121
50. aug. 1644	Petronella Standaert, 24 jaar, dochter van Petrus, uit Waarschoot, van lamheid aan handen en voeten en van blindheid genezen.	122-123
51. aug. 1644	Joosken Standaert, 6 jaar, dochter van Petrus en Margriet De Vreese uit Waarschoot, van spraakloosheid, doof- en lamheid genezen.	123

oct. 1644	id. Verklaring van getuigen. Bevestigen dat Joosken doof en stom is geweest en nu genezen is.	124
52. juli 1646	Elisabeth De Bleecker, dochter van Jan en Mariken Stalpaert, vier jaar, van koorts en lamheid genezen.	124-126
juli 1646	id. Verklaring van Jonas Raymundus Schepens.	126
53. juli 1646	Petronella Sermartens, 6 jaar, dochter van Haack en Anna Van Den Boocx, van kreupelheid genezen.	126-127
juli 1646	id. Verklaring van de buren. Kind is thans genezen.	127-128
54. aug. 1646	Maria Van Zevere, 12 jaar, uit Gent, dochter van Jan en Joosyne Zoete, van lamheid genezen.	128-130
aug. 1646	id. Verklaring van de buren. Kind is volkomen genezen.	130
55. aug. 1649	Monica Vandermeeren, 17 jaar, dochter van Andries, uit St.-Martinus Gent, van kreupelheid genezen.	131
oct. 1649	id. Verklaring Joannes Bapt. Janssens, onderpastoor van St.-Martinus Gent. Kind is kreupel geweest. Thans genezen.	131
56.	Maria Atse, overste van de Zusterkens van Aardenburg, van ziekte genezen.	131-132
<p>14 Dec 1642
<i>Elisabeth van Aardenburg</i>
<i>Dirnis Buijssen</i>
<i>zuster Maria Hactie Moeder</i>
<i>Zuster francoise Maeyns Moeder</i></p> <p><i>Inschrijving gildeboek gedateerd 1642.</i></p>		
57.	Francynken Voorspoedt, huisvrouw van Adriaen Porrey, van zieke arm genezen.	132-133
58. mei 1651	Barbara Heilbrant, geboren te Doornik, dochter van derde regel te Doornik, door haar vader vervloekt en door duivel bezeten, van haar kwalen verlost.	134-141
59. mei 1716	Man uit Ronse uit zijn armoede gered.	33-34
60. sept. 1716	Jongeling uit Wachtebeke krijgt spraak terug om te kunnen biechten vooraleer hij komt te sterven.	34
61. sept. 1716	Mevrouw uit Brussel is tien jaar kinderloos. Na bedevaart heeft ze een zoon gebaard. Schilderij van hem aan St.-Anna opgedragen.	34-35

62. aug. 1857	Petrus Van Tomme, geboren te Bottelare, gehuwd met Josephine Doyen is naar Doornik gaan wonen. Tien jaar kreupel geweest en van zijn kwaal genezen.	141-144
juli 1857	id. Verklaring van zijn patroon drukker, Hendrik Casterman uit Doornik. Bevestigt lamheid in de benen.	144
juli 1857	id. Verklaring van geneesheer E. Doude uit Doornik. Bevestigt lamheid in arm en rechterbeen.	144

Mirakelen uit het Gildeboek der broederschap, 1640.

63. juli 1641	Lucas De Mienyn uit Hulst, van een gat in zijn rechterbeen genezen.
64. mei 1642	Thomas Mokyn, F ^s Martens, 16 jaar uit Gent, van een breuk genezen.
65. okt. 1644	<i>Heeft Jooris Lire gbecommen met syn kindt tot Sente Anna in sente Catharina capelle opt Sant met Cauweken de Ron syne buysvrouwe, met selve kindt ghescheurt (breuk) wesende 4 maenden ende is gheheel ghenesen op den 22 october 1644, welck volk woont tot Ghendt op St Jacopsprochie int Wultstraetken.</i>
66. nov. 1666	Pieterken Jansens, zoon van Philips, twee jaar en drie maanden, van een breuk genezen.

Na dit algemeen overzicht van de inhoud der mirakelen kunnen de feiten die aanleiding geweest zijn tot aanroeping en verering van St.-Anna als volgt worden samengevat.

Kreupelheid van lichaam, armen, benen, vinger : veertien gevallen. Hieruit ontlene we twee nadere omschrijvingen. Kreupelheid toe te schrijven aan een bochel die over de ene zijde van de schouder hangt. Hiervoor was het gebruik van een spalkijzer nodig, spalken of dunne reepjes in ijzer die het lid steunen of ophouden (nr. 12). Ons tweede voorbeeld. Om lamheid van de beentjes te genezen ordonneert de medecijnman het kind in te strijken met olie van leliën, vet van menselijk lichaam en andere medicamenten (nr. 54).

Ongedefinieerde lichamelijke of geestelijke ziekten : tien gevallen. Iets meer hierover vernemen in volgende gevallen. Een vrouw heeft een gewel in haar linkerkaak; om de veertien dagen kwam het op en ging het weg (nr. 26). Een driejarig meisje was zesentwintig maanden ziek. Het groeide noch bloeide.

Toverij, bezetenheid en exorcisme bekleden een omvangrijk aantal bladzijden in het mirakelboek. Dertien gevallen nemen we in een afzonderlijk hoofdstuk onder de loupe.

De eerste drie wonderbare genezingen - vanaf 1624 tot 1636 - waren gevallen van koorts : «*continuele cortse*» (nr. 1); «*in uuterste benoutheyt van sterven door een continuele brandende cortse*» (nr. 2); «*met een quartane cortse*» (nr. 3), ook genoemd derdendaagse koorts, die elken vierden dag - volgens Romeinse manier van tellen - terugkeert, quartaine, quartaan. Er is ook spraak van «*vebemente (heftig, geweldig) ende coude cortsen*» (nr. 11). In totaal negen gevallen van zware koorts.

Blindheid wordt in zeven gevallen genoemd en genezen. Noemenswaardig is het geval van een tweejarige jongen die «*heeft ghecreghen groote miserie in syn ooghen, alsoo dat vellekens, peerlen daer in creech*» (1).

Spraakloosheid komt driemaal voor, waarvan één keer gepaard gaande met doofheid. We citeren : «*heeft gecreghen beletsel in syne spraecke dat t selve (meisje) eenighe daeghen niet en coste spreken dan met groote moeyte*» (nr. 35); Joosynken Standaert, fa Pieters, zes jaar oud, was stom, doof en lam (nr. 51). Een jongeling was drie dagen spraakloos en buiten kennis (nr. 60).

Verder is er nog sprake van : waterzucht (nr. 40); breuken (nr. 31, 49); koudvuur (nr. 37); ingezwolgen speld (nr. 34); bevrijding tegen besmettelijke ziekte (nr. 13); doofheid (nr. 7); kinderzegen en hulp in barensnood (nr. 4, 5, 61); geldnood (nr. 29, 59).

Het verwondert ons enigszins dat het aantal beschreven gunsten in verband met kinderzegen zo gering is, wetende dat St.-Anna aangeroepen wordt voor vruchtbaarheid en kinderzegen.

Na de inhoud van het mirakelboek te hebben behandeld, voelen we ons verplicht de thema's mirakelboek en mirakelen even aan te snijden. Inherent aan het woord mirakelboek is ook het woord mirakel verbonden.

Kanunnik J. Tollenaere was ongetwijfeld goed bewust dat de titel «Het boek der mirakelen» voor allerlei interpretaties vatbaar was. Om misverstanden te voorkomen, aarzelt hij niet zijn visie daarover kenbaar te maken. Hij verklaart «*dat de wonderbeden die in dit werk voorkomen gelijk ook de benaming van mirakel en mirakuleus, die aen dezelve en aen het beeld van St.-Anna gegeven wordt, maer in zoo verre behooren geloofd te worden, als ze overeenkomstig zijn met de leer en met de verklaringen der H. Roomsche-Katholyke Kerk : zoo dat ik aen alles wat in dit boek verhaald wordt maar eene voorwaerdelijke geloofweerdigheid toeken, gelijk ik ook van den lezer maer een voorwaerdelijk geloof verwacht.*» (2)

Zonder enige twijfel mogen we schrijven, dat diegenen die een weldaad genoten, een onmiddellijk verband legden tussen de aanroeping van St.-Anna en de bekomen gunst. Ze verkondigen het als een wonder, een gebeurtenis die geschied is tegen de gewone gang van de natuur.

In de volkstaal werd hiervoor het woord «mirakel» gebruikt (3). Men hoeft geen apologeet te zijn om aan dit woord diverse betekenissen toe te kennen die in onze huidige omgangstaal nog gangbaar zijn : verwonderlijk feit door de bijzondere tussenkomst van God tot stand gebracht; iets wonderbaarlijk; buitengewoon.

Het klinkt dus normaal dat een boek waarin wonderbaarlijke feiten werden verhaald mirakelboek wordt genoemd. Niets lijkt beter op het

mirakelboek van St.-Anna te Bottelare dan een ander mirakelboek. In deze boutade schuilt veel waarheid. Het zou ons te ver leiden dit onderwerp hier uit te diepen en te vergelijken met de bekende literatuur over mirakelboeken. We verwijzen belangstellenden naar onze vroegere bijdrage «Vergelijkende studie met andere mirakelboeken» verschenen in het boek over Kapelletje Schreiboorn (4).

Het mirakelboek van St.-Anna te Bottelare met zijn tweeënzestig wonderen en mirakelen toont aan dat in de meerderheid van de beschreven gevallen, priesters, paters, chirurgijns en andere raadgevers geen uitweg meer wisten met het gestelde probleem. Bovendien wisten ze geen natuurlijke uitleg te verschaffen wanneer het probleem was opgelost. Bij het lezen van de feiten is het wel aannemelijk dat de natuur veel gemakkelijker een handje toegestoken heeft dan het bovennatuurlijke. Toen we voor het mirakelboek van O.-L.Vr. Schreiboorn het onderwerp mirakel of geen mirakel wilden aansnijden beseften we ten volle dat deze aangelegenheid enkel door bevoegde personen kon aangesneden worden. We richtten ons tot Dr. Leon Elaut (1897-1978), prof. aan R.U.G., specialist in de geschiedenis van de geneeskunde en kenner van de volkskunde. Zijn antwoord op onze vraag : «Zijn de genezingen op natuurlijke wijze uit te leggen ?» is actueel gebleven voor de mirakelen van Bottelare. We verlenen hem thans het woord, zoals hij het destijds voor ons geschreven heeft.

«Van stonden aan weze het gezegd dat ik de mogelijkheid van een transcendentale tussenkomst, die buiten het bereik van het waarneembare ligt, a priori niet uitsluit. Toch ontbreken voor de gevallen de meest essentiële en noodzakelijke bewijsgronden, die ertoe zouden kunnen leiden de genezingen als wonderen, hetzij in de theologische, hetzij in de geneeskundige zin, te bestempelen. Wanneer men de aangehaalde feiten, die vóór 250 à 300 jaar zijn voorgevallen, met een kritisch vergrootglas bekijkt, kan men voor allemaal aantonen of zeer waarschijnlijk maken, dat de genezing het gevolg was van een natuurlijk herstelverloop.

Wat doet men trouwens met de zo bewonderenswaardige geneeskracht van de natuur — vis medicatrix naturae — het genezingsvermogen dat elk dierlijk organisme ingeboren is ? Een meisje van zes jaar heeft een bochel. Na het «opofferen» geneest ze onmiddellijk, wat door de behandelende chirurgijn wordt vastgesteld en bevestigd (nr. 12). Daar gelaten dat alle bijzonderheden van vóór en na de genezing ontbreken om uit te maken hoe het werkelijk ineenzat, en hoe het ziekteproces verliep, kan een bochel van zulkdanige aard zijn, van een hysterische of kataleptische verstarring tot een voorbijgaande reflektore of kompensatoire verdedigingshouding tegenover een tijdelijke agressie, dat met het wegvallen van deze agressie, ook de bochel verdwijnt. Een vrouw is blind (nr. 23, 24, 30, 48). Plots krijgt ze het gezicht terug; het is wat ongewoon. Maar kan na een trachoom, dat beide ogen blind gemaakt had, het gezichtsvermogen niet ten dele weerkeren ? Over de aard van de ziekte van de patiënten die met krukken liepen weten we niets (nr. 39, 44, 53, 55). Was de verlamming niet het gevolg van een of andere druk op de ruggemergzenuwen door een tuberkuleus of oud traumatisch proces, dat spontaan genas nadat de druk was opgeheven, zodat zenuwen en spieren stilaan hun functie konden hernemen ? Van het verder verloop van het artsenunderzoek noch van het eindresultaat vindt men geen spoor in de teksten.

Een kind vertoont een hernia (nr. 31, 64, 65, 66). Dit letsel geneest vaak spontaan bij jonge kinderen.

Tegenover ziekteverschijnselen van neurologische aard betaamt het bijzonder skeptisch te zijn wanneer van een wat ongewone genezing spraak is. Beschikkend over onvoldoende medische gegevens, zou het indecent zijn tegenover de Moeder Gods, de woorden mirakel of mirakuleuze genezing lichtzinnig te gebruiken.

De wonderen en zogenaamde mirakelen zijn zo summier gerapporteerd, dat geen medicus, na meer dan drie eeuwen, verklaren kan dat hier wat méér geschied is dan hetgeen elke dag voorvalt en in die vervlogen dagen ook zal voorgevallen zijn. In de ter beschikking staande gegevens uit het zogenaamde mirakelboek is geen enkele genezing te vinden, die niet door een natuurlijke oorzaak, uitgaande van het genezend vermogen van het lichaam zelf, kan worden verklaard. Uit ervaring en uit een persoonlijke belevens meen ik te mogen verklaren : ik geloof in de geneeskraft van de natuur die soms onverhoopte dingen kan bereiken; en ik geloof ook in de kracht van gebed en offer die een psychische ommekeer kan doen ontstaan.» (5)

De zeer talrijke gevallen van bezetenheid die in het mirakelboek voorkomen, hebben bij ons de vraag opnieuw doen oprijzen die we destijds aan Dr. L. Elaut hadden gesteld : «Zijn de genezingen van bezetenheid langs natuurlijke weg te verklaren ?» Het antwoord hierop vonden we bij Dr. H. Brink O.P. in het Theologisch Woordenboek. «Het is zeer waarschijnlijk dat echte bezetenheid veel minder voorkomt dan vroeger werd gedacht. De hedendaagse psycho-pathologie en de parapsychologie wijzen er op dat heel wat verschijnselen, die vroeger als tekenen van bezetenheid werden beschouwd, vrij normaal samengaan met bepaalde constitutionele condities. Zulke verschijnselen zijn : momentele ontubbeling van persoonlijkheid, toestanden van vervoering, lichamelijke stijfheid, pseudo-symptomen van pathologische aard, telepathie, helderziendheid, enz. Vooral de hysterische constitutie, gekenmerkt door het gemakkelijk intreden van opzettelijk verwekte of onopzettelijk ondergane ontubbeling van het bewustzijn, alsook sommige zenuw- en geestesziekten, als melancholia en epilepsie, schijnen tot dergelijke verschijnselen gemakkelijker aanleiding te geven.» (6)

BIBLIOGRAFIE

1. J. PIETERS, De behandeling van den perel op het oog. Oostvlaamsche Zanten, 12e jg. (1937), 43-47.
2. J. TOLLENAERE, ibidem., blz. 35, 36.
3. E. VERWIJS en Dr. J. VERDAM, Middelnederlandsch woordenboek, 4de Dl., 1899, 's-Gravenhage, blz. 1643 : *Mirakele, wonder, wonderteeken; teycken dat miraculum beit, dat geschuydt tegen gewontlichen loip der naturen.*
4. M. DAEM, Votiefschilderijen en mirakelboek van kapelletje Schreiboorn te Gent, Gent 1975, blz. 104-109.
5. Dr. L. ELAUT, Volksgeneeskunde en mirakelen. Cf. M. DAEM, idem, blz. 107, 108.
6. Dr. H. BRINK P.P., Theologisch woordenboek, Roermond 1952, blz. 528 : bezetenheid.

3. Formulering en beschrijving der mirakelen

Uit de studie van kanunnik J. Tollenaere vernemen we dat niet alle documenten over gunsten en weldaden in het boek zijn opgenomen. De auteur beperkte zich tot vermelding van diegenen die voor hem van enig belang waren (1). In het gildeboek 1640 vonden we er ook nog vier terug. De titel «mirakelboek» komt enigszins misleidend voor. In werkelijkheid is het een verzameling van documenten die de feiten, met oorzaak en gevolg, beschrijven. Wetende dat het in de bedoeling lag van pastoor Jacobus en Joannes Van Lekeburne de lof van de bedevaartplaats te verkondigen, hebben ze geen moeite gespaard om gunsten en weldaden door de voorpraak van de heilige Moeder Anna verkregen, te doen in schrift stellen en door getuigen te laten bevestigen. Uit de formulering en beschrijving van de feiten blijkt duidelijk dat de rapporteurs van de verhalen meestal een geoefende hand bezaten. In die periode van analfabetisme mag men van de gewone volksmens niet verwachten in staat te zijn geweest te corresponderen met de pastoor of een rapport op te stellen van de verkregen weldaad. Uit de teksten blijkt zeer duidelijk dat de pastoors Van Lekeburne de promoters zijn geweest van de verzameling mirakelen. Kanunnik J. Tollenaere laat zelf opmerken «*Vele brieven van de jaren 1600 dragen voor opschrift : Aen den Heer Pastoor van Sinte Anna tot Bottelaere*». (2)

Op hun beurt hebben zij er allerlei personen en instanties bij betrokken om de echtheid van ziekte en genezing geloofwaardiger te maken. o.a. geestelijken, notarissen, chirurgijnen, dokters, burgemeesters en schepenen, geburen.

Enkele citaten uit de rapporten brengen ons het overtuigend bewijsmateriaal.

Nr. 1. Verkendt voor de rechte waerheyt aen d'heeren Lekeburne, ghebroeders ende pastoren van Botelaere ende Lemberghe.

Nr. 9. Dese bovenschreven gheschiedenisse is wettelick voor de wet van Bottelaere verkendt den 25 octobris 1633.

Nr. 11. Voor waerheyt verkendt aen mynheer Lekeburne pasteur van Ste Anne Bottelaere.

Nr. 12. Attesterende . . . aen den pasteur van de voorn. plaetse.

Nr. 14. Dese bovengeschrevene historie is by de boven vermelde joncvrauwe Catherine Van Houte sollemnelick voor schepenen van Botelare verkendt 25 oktober 1635.

Nr. 15. Hebben 't selve verclaert 't ghone voorstaende warachtigh te zyne met voorder te narreren (vertellen) noot synde ende wettelyck daertoe versocht synde, toorconde den 27 ougust 1636.

Nr. 22. Dit heeft zy verclaert voor ons onderschrevenen, bereet zynde voor alle jugen op haer zalicheyt te attesteren dies versocht zynde ende t zelve onderteekent.

Nr. 35. Comparerende voor my onderschreven . . . hebben beleden voor oprechte waerheyt, bereedt om t selve te verclaeren op haeren eedt dies versogt synde.

Nr. 37. Voor my Jan Flouwent, notaris publicq binnen de steden van Ghent . . . Aldus gedaen ende gepasseert.

Nr. 39. In kennissen der waerheyt soo hebben wy hierop doen drucken den contreseghel van saken der voorseyde stede van Brugghe ende teeckenen by onsen eersten greffier.

Nr. 52. Met belofte van dese onse attestatie andermael te verclaeren dies aensocht zynde.

De grote meerderheid van de akten zijn in 't Nederlands opgesteld. In zeven gevallen komen Latijnse verklaringen voor, van de hand van pastoors, paters, biechtvaders, geneesheren (3). De attestaties zijn louter informatief. Ze werden aan de bedevaarder-patiënt meegegeven ter informatie van de pastoor van Bottelare, die dan een oordeel kon vellen over de aard en de ernst van het probleem. Enkele van deze Latijnse verklaringen werden ook na de genezing aan pastoor Van Lekeburne gestuurd. Hij kon die best gebruiken met het oog op de publicatie van de weldaden, bekomen door de verering van St.-Anna. De attesten waren een bijkomend bewijs van de ernst der ziekte en van de doeltreffendheid van de bekomen genezing.

De personen die van de gunsten genoten hebben worden meestal nominatief vermeld, meestal met aanvulling van stand, leeftijd en herkomst. Een groot aantal namen van die bedevaarders vonden we terug in de gildeboeken.

Bij de tweeënzestig personen die genoemd worden, zijn er tweeëntwintig kinderen, vierentwintig vrouwen of meisjes, waaronder negen begijntjes; zestien mannen waarvan vier priester, één jonkheer en één schout. Uit het gildeboek kunnen we opmaken dat alle rangen en standen uit de maatschappij rijkelijk vertegenwoordigd zijn in de naamlijst van het broederschap. Hun herkomst strekt zich uit over de hele Zuidelijke Nederlanden.

Uit de ondertekening van de verklaringen ziet men ook of de betrokken personen al dan niet schrijven konden. In een achttal gevallen wordt de verklaring met een kruisje ondertekend : *Dit is het + van . . .* (nr. 47, 51, 53, 54, 55); *Dit heeft + ghemaect Hanneken Devos* (nr. 31); *Dit is 't merck van Aerent de Rantere* (nr. 30); *Dit is het teecken + van Petronilla de Pape* (nr. 33). Op drie dokumenten staan uitsluitend kruisjes als handtekening. Vier getuigen bevestigen de genezing van een gewezen doofstom kind (nr. 51). Vier getuigen-familieverwanten verklaren wat ze gezien en bijgewoond hebben, ondertekend met vier kruisjes (nr. 52). Zeven burens bevestigen de genezing van een kreupel kind, schijnbaar waren ze ongeletterd; er volgt zeven keer : *dit is het + merck van . . .* (nr. 53).

Voor diegenen die wel hun handtekening konden plaatsen, is de eindformule zeer verscheiden. We citeren een paar voorbeelden : *Bij mij Fransoose Hamekens, beghinken onweerdigh in het cleen beghinhof* (nr. 2); *Bij mij onweerdichsten ende verworpen dienaer* (nr. 18); *Toirconden dese gheteeckent* (nr. 19); *Quod attestor* (nr. 20); *Aldus gedaen voor den onderscrevenen desen 30^{7^{ber}} 1641. Ita attestor. Mart. Abeelen, pastor in Lede* (nr. 35). Bij de ondertekenaars staat ook enkele malen de naam van pastoor Judocus Van Lekeburne vermeld (nr. 22, 26, 30, 32, 33, 34, 45, 49, 50).

Vermoedelijk is hij de opsteller van de rapporten geweest. Blijkbaar was hij de eerste persoon die er belang bij had de bekomen gunsten zó talrijk en zó omvangrijk mogelijk te inventariseren met het doel ze later te publiceren.

BIBLIOGRAFIE

1. J. TOLLENAERE, *ibidem.*, blz. 35.
2. J. TOLLENAERE, *ibidem.*, blz. 25.
3. Latijnse teksten nr. 19 : pastoor St.-Pieters Gent; nr. 20 : pastoor St.-Jacobs, priesters en biechtvaders begijnhof St.-Elisabeth Gent; geneesheer Pieter De Smet, Gent; nr. 39 : pastoor St.-Gillis Brugge, karmeliet Brugge, geneesheer Burchardus van Wittenberge, Brugge; nr. 40 : pastoor St.-Martinus Aalst, Franciscus a Schonenborgh; geneesheer P. van Raffelg Aalst; nr. 42 : pastoor Ant. Boucherie Eeklo; nr. 44 : schoolmeester David Bruylant, Gent; nr. 52 : F^r Jonas Schepens.

4. Analyse mirakelboek

In het mirakelboek schuilen heel wat volksgebruiken die merkend zijn voor bedevaartgebruiken. We genieten het voordeel over een ruim aantal bekomen gunsten te beschikken om over het bedevaartoord een brede kijk te hebben. De volksgebruiken die we aanstippen zijn geconcentreerd op het centrale, vitale punt : St.-Anna te Bottelare.

In een vorig hoofdstuk hebben we gezien hoe alle standen van de maatschappij vertrouwen hadden in de St.-Annaverering. Uit vele akten is de herkomst van de personen te achterhalen. We noteren : Aalst, Aardenburg (Zeeland), Avelgem, Bottelare, Brugge, Brussel, Deftinge, Doornik, Drogen, Edingen, Eeklo, Gent, Gentbrugge, Geraardsbergen, Lokeren, Merelbeke, Nazareth, Nevele, Oostende, Oudenaarde, Ronse, Waarschoot, Wachtebeke. Het grootste aantal bedevaarders kwam uit Gent, negentien personen zijn uit deze stad herkomstig.

Hoe is men op de idee gekomen om de voorspraak en hulp van St.-Anna af te smeken ?

In de meeste gevallen gebeurt het op aanraden van een vriend of kennis die van de wonderdaden iets afwist. Ook adviezen van dokters en chirurgijnen zijn talrijk, omdat ze met de diagnose geen bepaalde uitweg zagen en voor de genezing van de patiënt alle natuurlijke middelen hadden uitgeput.

De recomandatatie of aanbeveling van priesters, paters, en van begijntjes was ook zeer doorslaggevend, de nadruk leggend op de genezing van geestelijke en lichamelijke ziekten. Sommige personen namen zelf het initiatief. Ze werden daartoe inwendig aangespoord (nr. 32), of herinnerden zich de gunsten die Sint-Anna te Bottelare dagelijks uitdeelt. Een keer wordt de bedevaart ingegeven door een visioen of slaap van de moeder, die naar genezing zocht voor haar ziek zoontje (nr. 31).

Het bezoek aan St.-Anna-ten-Drieën te Bottelare schijnt in een paar gevallen de laatste redplank te zijn geweest om genezing te bekomen. Een drietal bezeten personen zochten elk afzonderlijk hun toevlucht te Gent in de St.-Baafskerk (nr. 19); te Ronse in de kapel van Sint-Hermes (nr. 20); te Rijsel bij Nôtre Dame de la Treille (nr. 58). Een Gentenaarster verhaalt dat zij als zieke pelgrim negen keer de ommegang rond St.-Baafskerk deed en het Sint-Janshoofd kuste zoals zieke pelgrims het gebruikelijk deden (nr. 19).

Een begijntje verbleef negen dagen in de kapel van St.-Hermes te Ronse. Een zusterken uit Doornik, door de duivel bezeten, vond geen baat bij Nôtre Dame de la Treille in Frans-Vlaanderen. De ouders van een blind meisje deden hun beklag niet geholpen te zijn geweest bij O.-L.-Vrouw te Scherpenheuvel, bij St.-Corijn te Brussel, bij St.-Antone te Borsbeke (nr. 23). Een vrouw uit Waarschoot met een gezwel vond geen baat in O.-L.-Vrouwkapelle te Stoepe Ertvelde (nr. 36). Een kreupele schoolmeester had vroeger zijn toevlucht gezocht bij O.-L.-Vrouw te Halle; O.-L.-Vrouw te Scherpenheuvel; tot «Meestene» (vermoedelijk O.-L.-Vrouw Van Meesen in parochiale kerk van Edingen, aangeroept tegen rheuma); Sint-Adrianus te Geraardsbergen. Maar de brave schoolmeester bleef negen jaar kreupel (nr. 44).

Vertaling.

Algemene bezwering voor zieken en door boosheid getroffen personen.

Onder uwe bescherming en litanie van O.-L.-Vrouw (D.V. = Divae Virginis) als doel, Christus, aanhoor ons; Christus, verhoor ons. Heer, heb medelijden met ons; Christus, heb medelijden met ons. Onze Vader, etc en leid ons niet in bekoring. Heer, verhoor mijn gebed, etc.

Laten we bidden

Verleen ons, uw dienaren die wij zijn, Heer, ons te verheugen in een voortdurende gezondheid van geest en van lichaam, en door de tussenkomst van de Gelukzalige Maria, immer Maagd, verlost te worden van de huidige droefheid en de eeuwige vreugde te genieten, door Christus, onze Heer. Amen.

Laten we bidden

Maria Maagd, die de kop van het serpent hebt verpletterd, duivels verdrijft, boosdoeners verjaagt, help ons dat dit schepsel, gemaakt tot gelijkenis met uw zoon, niet langer gefolterd wordt, verhoor onze gebeden die wij tot uw oren van vroomheid en medelijden richten, verhoor, dat dit schepsel de gevraagde gezondheid moge bekomen door uw tussenkomst, door de hulp van Jezus Christus, uw gekruisigde zoon, die heerst in de eeuwen der eeuwen. Amen.

Exorcismus generalis
pro hominibus infirmis
et maleficiatis.

Sub tuum presidium etc. Litanie
D.V. in fine christe audi nos
christe exaudi nos: kyrie eleison
christe eleison: patre noster etc
etc nos inducat: Deo exaudi
orationem meam etc

Oremus.

Concedo nos famulorum tuorum
quos sumus domine Deus perpetua misericordia
et corporis sanitate gaudentes et gloriosa
beate semper virginis intercessione a
peccatis liberari misericordia et amore pro
Lina de cognominis domini nostri etc
Oremus

O Maria virgo que contribulata caput
serpentis gurgulie demeristi et malis
furorem dissipavisti, ne hec creatura
ad imaginem filij tui evana ulnenda
cruentis succuris et proceris noculis
quali autem tua pietas et misericordia
appropinquat. exaudi, ut desiderium
sanitatem tuo pie intercessione obtiniamus
Carissime Jesu quo filio tuo crucifixo
arguente in facili faciliorem
am

Handschrift. Formules voor exorcisme en zegeningen, 17de eeuw,
Bib. R.U. Gent, handschriftenkabinet nr. 185, blz. 1.

Niet enkel bedevaarten bleven zonder enig resultaat. Ook volksremedies brachten niets op. Zeer talrijk zijn de belezingen van de patiënten door priesters en/of door paters karmelieten, augustijnen en capucienen. Brachten de paters geen baat bij dan werd een beroep gedaan op de pastoor, en omgekeerd. Zware gevallen van bezetenheid geraken niet opgelost na beleving gedurende twintig jaar (nr. 20); na vijf maanden, zes uren per dag (nr. 17); na negen dagen (nr. 36).

Een moeder laat, buiten het weten van de pastoor de «peirels» van de ogen van haar kind aflezen (nr. 29). Het uitblijven van beternis of genezing brengt al deze patiënten naar Bottelare. Er zijn nog andere kwalen waar de volksgeneeskunde geen weg mee wist. Blindheid genezen door gewijd water te drinken en er de ogen mee in te strijken (nr. 23). Een breuk; negen dagen lang instrijken met gewijd water (nr. 31).

Het vertrouwen in de heiligen en/of de aanroeping, dat gepaard is met een belofte, kan al dan niet onmiddellijk een gunst of weldaad teweegbrengen. Nadien kan de beevaart worden volbracht of kan men mis laten celebreren. Volbrengt men de belofte niet op zeer korte termijn : dan kan de kwaal verslechteren. Een paar voorbeelden ter illustratie uit het mirakelboek. Een tweejarig kindje kan staan noch gaan. Moeder belooft naar Bottelare te zullen gaan. Onmiddellijk beternis; de kleine is aan de beterhand. Na enkele dagen uitstel van de volbrenging der belofte, hervalt het meisje in haar kwaal. Na hernieuwing van de belofte genas het been onmiddellijk. Ze volbracht zonder uitstel haar devotie en de beentjes waren genezen nog voor de dag dat ze ter beevaart toog (nr. 22). De moeder van een blind meisje belooft naar St.-Anna te zullen gaan. Onmiddellijk valt beternis te bespeuren. Moeder denkt meer aan de beternis dan aan haar belofte; en zo geraakt de bedevaart uitgesteld. Het kindje wordt weer blind. Na haar bedevaart geneest het kindje volledig van zijn kwaal (nr. 30). Petronella heeft al dertien dagen lang een speld in haar keel. Ze belooft naar St.-Anna te gaan en prik en speld waren verdwenen (nr. 34). De schout van Lokeren lijdt vier dagen hevige koorts. Hij aanroept de heilige Moeder en belooft zijn pelgrimage te doen als hij weer gezond uit het leger mag terugkeren. Onmiddellijk treedt beternis op en de man kan gezond naar huis keren (nr. 38).

De weg naar Bottelare wordt te voet of met de wagen afgelegd. De voetreis is niet altijd gemakkelijk af te leggen als men kreupel is. De handkruk was de enige steun die de pelgrim helpen kon.

Een veertienjarige jongen van de duivel bezeten komt met de wagen uit Edingen. Onderweg wordt de rit gehinderd door drie geesten die de paarden totaal afmatten. De heilige moeder Anna verdrijft de geesten en de jongen belandt veilig in Bottelare (nr. 45).

De terugreis naar huis, na de genezing, voor diegenen die lam of kreupel waren, geschiedt te voet (nr. 25, 43, 54).

De verslaggever van de wonderbare genezingen, laat geen detail onverlet om de doeltreffendheid van de genezing nog beter te accentueren. De schout van Lokeren was op zulksdanige manier genezen dat hij, ter ere Gods

besloot, te voet naar Gent terug te keren, hetgene hij gedaan heeft. Onderweg sprong de schout wel twee of drie maal over de grachten (nr. 37).

Volksgebruiken vóór, tijdens en na de bedevaart of het dienen.

De moeder van een blind kindje belooft hare ommevang nuchter te doen samen met haar ziek kindje (nr. 29). Mevrouw Anna de Warigny, wonende binnen Bochaute, land van Aalst (1), moeder van Jonkheer Carolus de Poivre, in garnizoen te St.-Omer, belooft drie keren naar St.-Anna te gaan opdat haar zoon van een felle koorts zou worden verlost. In 1634 vinden we haar aanwezigheid te Bottelare, vergezeld van familieleden de Poivre (nr. 10).

Mevrouwe Anna de Warigny vrouwe van Bochaute
Jo: Maximiliaen Taxis
Jonckv: Anna Taxis
Jonckv: Maria Taxis
Jonckv: Fenne Taxis
Jonckv: Florence de Poivre
Jonckv: Fenne de Poivre
Jonckv: Anne de Poivre
Jonckv: Maria de Poivre

Inschrijving gildeboek 1634.

Een Brugse jongen is door toverij ziek geworden en bezeten. De moeder belooft de heilige Moeder Anna te gaan bezoeken, gehuld in wollen boetkleed en barrevoets (nr. 39). Een jongeling uit Wachtebeke is drie dagen spraakloos en buiten kennis. De moeder neemt haar toevlucht tot de hemel. Ze belooft een pelgrimage met haar kinderen barrevoets naar Bottelare (nr. 60).

De dinsdag is de dag toegewijd aan St.-Anna. Joos Mortier uit Gentbrugge lag zeven maanden ziek te bed. Hij besluit de eerstkomende dinsdag St.-Anna te gaan bezoeken (nr. 3). Een zestienjarig meisje van de duivel bezeten «*is met een betrouwen van secours derwaert ghecomen dysendach na beloken paesschen, wesende den 21 april 1637. Ende is aldaer ghebleven tot dysendaechs voor synxen*» (nr. 16). Francynken Voorspoedt, in gezelschap van andere jonkvrouwen komt de maandag toe te Bottelare om 's anderdaags St.-Anna te kunnen vieren, de dag die haar is toegewijd (nr. 57). De moeder van jonkheer de Poivre, die we zo even hebben vernoemd, werd in haar gebed verhoord. Op dinsdag 30 september 1634 is ze de heilige Moeder Anna komen bedanken (nr. 10).

Het verblijf in het bedevaartoord is zeer verscheiden. Hoogstwaarschijnlijk hangt het af van vele factoren: de ernst van het geval, verblijfmogelijkheden in herberg of bij kennissen, welstand van de bedevaarder, onrust in het land, etc.

Het courante verblijf lijkt negen dagen te zijn, de tijd van de novene. Een begijntje met langdurige ziekte verblijft veertien dagen te Bottelare (nr. 14). Eén en twee maanden verblijf zijn genoteerd voor bezetenheid en toverij (nr. 16, 17). Een vrouw met een gezwel verblijft er drie maanden (nr. 36).

De bedevaartgebruiken, zowel die van bedevaarders als die van priesters en/of paters geven ons een duidelijk inzicht van wat er ter plaatse gebeurde.

De gewone bedevaartsoefeningen bestonden uit : biechten, communiceren, mis horen, aflaat verdienen, ommegang doen. Voor de door de duivel bezetenen nam het aflezen heel wat tijd in beslag waarbij niet enkel de priester en de bezetene betrokken waren, maar ook dienaars of helpers om de bezetene in toom te houden.

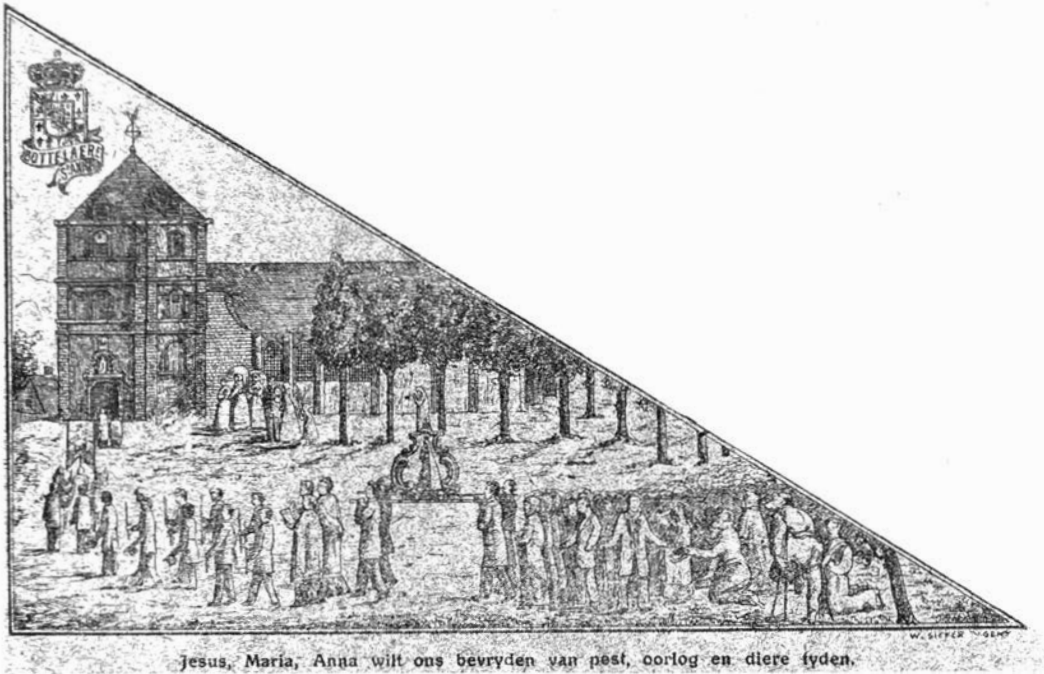
Uit het getuigenis van de toenmalige pastoor Jacobus Van Lekeburne weten we dat zowel de kerk als de kapel door de bedevaarders werd bezocht. Zij vonden er hulp en gezondheid naar ziel en lichaam. In Bottelare, zo schreef de pastoor Van Lekeburne destijds, is er nauwelijks een gezin in de parochie dat niet geholpen werd door St.-Anna, hetzij voor zichzelf, hetzij voor hun beesten. Ze hebben het zelf bekend aan de pastoor, heer Joannes Van Lekeburne (2).

De plaats waar de bedevaarders hun devotie deden is niet altijd duidelijk omschreven. Er is heel wat verscheidenheid en een onderscheid maken tussen de kapel, enerzijds; en de kerk, waarin zich een kapel of altaar bevond aan St.-Anna toegewijd, anderzijds. Een ziek man komt - in 1624 - voor haar kapel en klaagt aan St.-Anna zijn nood (nr. 1). Een bedevaartster, in 1629, heeft een vol uur haar hart uitgestort voor de kapel (nr. 5). Het bestaan van een afzonderlijke kapel, nabij de kerk, wordt in 1663 wel bevestigd door A.J. D'Hannis in zijn beschrijving over de oorsprong van de St.-Annaverering. Zo vernoemt hij de kapel als volgt (3).

*Een cleyn capell' alsdan daer stondt ter zelve tijdt,
die tot Sint' Anne lof en eere was ghewijdt.*

De kerk lijkt ons de gewone plaats te zijn geweest waar de bedevaartgebruiken plaats grepen. De kerk wordt enkele malen geciteerd. «*Als sy ghecomen syn totter kercke, heeft sy int poortael van de kercke ter aerde ghevallen*» (nr. 20); «*Commende in de kercke*» (nr. 25); «*in de kercke heeft vercregen absolute gesontheit*» (nr. 37); de zieke werd van uit de herberg gebracht «*tot in de kercke aldaer*» (nr. 40).

De ommegang zelf bestond uit het bezoek van de statiën (4) die opgesteld waren langs de baan Bottelare-Gent. Begijntje Catharina du Jonqua heeft «*daeghelicx den ommeganck gheghaen van Ste-Anna, biddende op alle de plaetsen daer de statiën worden gheteekent*» (nr. 20). Een kreupel man zegt : «*Soo hebbe ick ommeganck ghegaen ende in het gaen van den ommeganck hebbe ick begost rechte te gaen sonder crucke*» (nr. 25). Enkele pelgrims deden drie maal de ommegang (nr. 10, 12).

Bedevaartwaantje. Gezicht op de kerk na 1680 en op de ommegang waarin het mirakuleuze beeld werd rondgedragen.

Het mirakuleuze beeld van St.-Anna was wel het centrale punt van de bedevaart. Aan de hand van «Het leven van de glorieuse matrone St. Anne» van A.J. D'Hannis, verschenen in 1663, weten we met zekerheid dat het mirakuleuze beeld in de kapel stond, buiten de kerk. Na de verruiming van de kerk, tweede helft 17de eeuw, werd het beeld naar de kerk overgebracht. Zulks moet gebeurd zijn omstreeks 1663, op 't ogenblik dat D'Hannis het volgende schreef.

Een cleyn capell' alsdan daer stond ter zelve tijdt, / Een die tot Sint' Anne lof en eere was ghewijdt : / die Midts 't beeltd mirakuleus ('t welck wordt besocht als beden In haer nieuwe kerk) in die capell' dan stondt.

Uit de akten van de mirakuleuze gebeurtenissen is duidelijk uit te maken dat er vóór 1663 wel een beeld van St.-Anna in de kerk aanwezig was, dat ook vereerd werd. Enkele voorbeelden ter illustratie. Een betoverd begijntje wordt, in 1633, belezen voor het altaar en beeld van St.-Anna (nr. 9). Hetzelfde doet zich voor met de begijntjes Catharina du Jonqua (nr. 20) in 1638 en met Anna Van Belle, in 1642 (nr. 40). Een zestienjarig meisje «d'hulpe van d'heylighe Moeder Ste Anna voor haeren oultaer ende beelden aenroepende» 1637 (nr. 16). Een huisvrouw met zieke arm, gaat in 1649, naar de kerk «voor den oultaer ende heelde van de heylighe voorn. Sinte Anna» (nr. 57). Een man in grote armoede verkerend, in 1716, neemt zijn toevlucht tot «reliquien en mirakeleus beeld binnen Bottelaer» (nr. 59).

De zegening met de relieken van de heilige Moeder Anna en de wonderbare uitwerking daarvan vinden we ook beschreven. Een huisvrouw uit Gentbrugge ligt van de zondag tot de dinsdag in barensweeën. De pastoor laat de relieken van de heilige Moeder Anna halen, hangt ze om de hals van de berende vrouw haar vragende met hem het Ave Maria te bidden. Pas het gebed geëindigd, kwam een tweeling ter wereld (nr. 4). Het aanraken van de beeltenis van St.-Anna-ten-Drieën, heeft dezelfde uitwerking als de aanroeping van het mirakuleuze beeld. Een Gents be-gijntje voelt de pijn weggaan en is volkomen genezen vóór haar vertrek uit Bottelare door het devotelijk kussen en aanraken der beelden van Jezus, Maria, Anna (nr. 21).

Mirakuleus St.-Annabeeldje 17e eeuw. Hout. Gepolychromeerd. Parochiekerk Bottelare.

Het laten celebreren van missen, hetzij als smeekgebed om te worden aanhoord; hetzij als bedanking voor het verhoren van het gebed komt courant voor (nr. 2, 6, 7, 8, 10, 53).

Wat werd er zoal geofferd vóór en na de genezing?

Een pater recollet, die na verzorging van besmettelijke zieken, gezond mocht naar huis keren, schenkt zijn kruis aan de heilige Moeder Anna (nr. 13). Anna Van Beversluys uit Gent, lijdend aan een kaakgezwel, offert een zilveren kaak (nr. 26). Een jongeling met lamme arm offert een zilveren arm (nr. 41). Een spraakgestoord kind krijgt van de pastoor gewijde wierook. Bij een eerste ontsteking valt het kind in de coma. Na de volgende

aansteking komt beternis en komt totale genezing (nr. 35). Kreupelen die van hun kwaal verlost zijn, laten hun krukken ter plaatse, als ex-voto voor het beeld van St.-Anna. Een kreupele juffrouw uit Waarschoot vertelt dat ze de vijfde dag van alle miseries verlost was, en haar krukken aan St.-Anna offerde (nr. 50). De moeder van een kreupel kindje gaat St.-Anna bedanken en offert meteen de krukken van haar dochtertje (nr. 54).

Gezicht op St.-Annatroon in de kerk met geofferde krukken. Circa 1930.

Zeer courante offergaven zijn kaarsen en wassen ex-voto's. De kaars wordt geofferd voor het mirakuleuze beeld (nr. 12). De offergave bestaat niet enkel uit een kaars. Gelijktijdig schenkt men tien stuivers (nr. 49) en een ex-voto of laat men een mis celebreren (nr. 53). De wassen ex-voto's zijn nauw verwant met de aard van de kwaal. Voor een blind jongentje offert men een kindeke met twee ogen (nr. 47). Een meisje, lijdend aan koorts, offert een wassen kindeke (nr. 52). Een lam kindje offert een wassen heentje en laat zich ter plekke belezen door de pastoor (nr. 54).

Het is te begrijpen dat een druk bedevaartsoord gelijktijdig een plaats is waar handel gedreven wordt en pelgrims bestendig in verleiding worden gebracht om te Bottelare een stuivertje achter te laten. Zoals in alle bedevaartplaatsen bestaan er gebruiken en misbruiken. En van zodra bepaalde misbruiken nadelige financiële gevolgen hebben voor een bepaalde partij, zoekt deze zich te beschermen bij de overheid. Zo gebeurde het ook omtrent de jaren 1642 te Bottelare voor de verkoop van wassen ex-voto's en kaarsen. Vaststellend dat de verkoop van kaarsen en ex-voto's kon leiden tot exploitatie van pelgrims en tezelfdertijd financieel nadeel berekende aan de inkomsten van de kerk, die in opbouw was, bekwamen pastoor en kerkmeesters, bij oktrooi van 20 oct. 1642 (5), het voorrecht dat zij alleen de voorgenoemde wassen voorwerpen mochten verkopen of laten verkopen. Hun verzoek werd ingewilligd met het gevolg dat vreemden, noch ingezetenen van de parochie wassen voorwerpen mochten tentoonstellen, uithangen of verkopen ter verering van de heilige Moeder Anna, tenzij met toelating van pastoor en kerkmeesters.

De kerk was in verbouwing. Er was geld nodig. Het oktrooi van 20 oct. 1642 werd niet nageleefd. Pastoor en kerkmeesters vragen bekrachtiging van het voorrecht, gezien de misbruiken die zij geconstateerd hebben (6). Zij doen hun beklag over het feit dat er anderen zijn die was verkopen al dan niet ter verering van Sint-Anna. Profijten van de verkoop gaan voor de kerk verloren. De financiële inkomsten van de verbouwing lijden hieronder.

Zij vragen nogmaals eenieder te verbieden : *«eenighe was te moeghen vercoopen niet meer bij publique winckel ofte craem te stellen»* ten ware met toelating van pastoor en kerkmeesters. Als sancties stellen ze voor, de overtreders een boete op te leggen - door Zijne Majesteit te bepalen -, en bovendien confiscatie van de was ten voordele van de kerk.

Naast de wassen-ex-voto's zijn er ongetwijfeld ook veel votiefschilderijtjes geofferd geweest. In 1727 schrijft de toenmalige pastoor Anthone Blondeau dat er honderden schilderijtjes en beeldekens in de kerk hangen van diegenen die gunsten bekomen hebben (7). Uit het mirakelboek bezitten we twee verklaringen waaruit blijkt dat een votiefschilderij werd geschonken. Een dame die tien jaar kinderloos was, wordt zwanger na haar toevlucht tot de heilige Moeder Anna te hebben genomen. Ze baart een zoon op de feestdag van de heilige Moeder Anna *«Wiens schilderije sy oock in de selve kercke vereert heeft»* (nr. 61). Een zuster uit Doornik, schenkt een votiefschilderij voor de kapel van St.-Anna, uit dank voor verlossing van bezetenheid (nr. 58).

Het tijdstip waarop beternis of genezing van de kwaal optreedt is zeer verschillend. De gevraagde gunst bekommt men op 't ogenblik van de belofte, bij of nà de vervulling van bedevaart.

Een eerste aspekt : beternis of genezing bijna onmiddellijk na 't uitspreken van een belofte. Huisvrouw en kind van Egidius Magherman zijn genezen *«door het goed ende vast betrouwen op de heylighe moeder Ste Anna»* en vóór de volbrenging van haar belofte *«te doen celebreren tot Botelaere eene misse ter eere van de weerdighe moeder ende Vrouwe Anna»* (nr. 7 en 8). Joos Mortier is thuis ernstig ziek. Hij belooft de volgende dinsdag naar Bottelare te zullen gaan *«ende aldaer syn devotie te houden, ende siet, de siecte ende cortse hebben hem so verlaeten»* (nr. 3). Een kind met kwaad been werd bij het beloven van de bedevaart direkt genezen. Moeder stelt haar bedevaart uit en het kind wordt weer ziek. Ze

hernieuwt haar belofte; *«het kindt wort wederom op een staenden voet in syn been ghesesen»* (nr. 22). Petronilla De Wulf heeft omtrent veertien dagen een speld in haar keel zitten. Olie noch medecijnen helpen niet. En van zodra dat ze belooft *«een pelgrimaige tot Bottelare»*, heeft zij *«de zelve spelle niet meer ghevoelt»*. Hoe ze verdwenen is wist ze zelf niet (nr. 34). Een kwartiermeester ten velde lijdt aan derdendaagse koorts (quartaene = quartaine, quartaan). De aanvallen keren regelmatig terug. Hij smeekt Jezus, Maria, Anna om verlossing en belooft ter beevaart te zullen gaan. En zie, de koorts vermindert, de koortsaanvallen blijven weg (nr. 38).

Een tweede tijdstip van de genezing : tijdens of nà de bedevaart. De devotie geschiedt hoofdzakelijk tijdens een verblijf ter plaats, gewoonlijk gepaard gaande met een novene, bestaande uit biecht, communie, mis bijwonen, verering en aanroeping van Sint-Anna tijdens ommegang of in kapel of kerk.

De smeekbede en verzuchtingen worden aanhoord tijdens de novene. Huisvrouw Francynken Voorspoed *«creech een accident in haeren aerme, . . . niet zonder vreesse van 't vier daer in te comen ende meerder quaet»*. Ze klaagt haar nood in de kerk, biddend om genezing. En na de tijd van omtrent een uur bidden, gebeurt het wonder. Francynken haar arm is volkomen genezen, ze gevoelt geen pijn meer (nr. 57). Het wonder geschiedt niet altijd zo vlug. In het mirakelboek is er spraak van de derde, de vijfde, de zesde dag binnen de novene (nr. 10, 50, 51), of op de vooravond van de feestdag van St.-Anna (nr. 9). Een debiel kindje dat lam was en spraakgebrek had, beterde stilaan, *«ende den negensten dach soo heeft alleen gegaen, ende alsnu teenemael wel te passe is sonder eenich het minste letsel niet meer aen zyne spraecke als aen zijne andere leden»* (nr. 52). Jacoba Hellebrandt lijdt aan een vreemde kwaal, een gezwel gelijk een mol. Zij gaat naar Bottelare. Na zesendertig dagen verblijf aldaar is ze *«verlost gheweest met de gratie Godts van de voornoemde quellinghe ofte siecte, iet vlieghende uyt haeren mondt»* (nr. 36).

Het wonder kan ook geschieden tijdens de aanroeping in de kapel (nr. 1) of tijdens de ommegang. Een kreupele vertelt ons : *«soo hebbe ick ommeganck ghEGAEN ende in het gaen van den ommeganck hebbe ick begost rechte te gaen sonder crucke»* (nr. 25). Gedurende het celebreren van de mis zijn er ook wonderen gebeurd. Een ziek begijntje *«crycht terstonts verlichtynghe ende vulcomene verlossynghe»* (nr. 2). Reinier Geldhof, schout te Lokeren, lijdt geweldige pijnen. Hij zou liever sterven dan in de pijn te moeten blijven voortleven. Hij laat zich naar Bottelare voeren *«op een kerre met een hooftpuelen met veele cussunen, gemerckt hij niet zitten en conde. Comparant verclaert dat hij geduerende de hoochmisse tot Bottelare wesende in de kercke heeft vercregen absolute gesontheit»* (nr. 37). Petronilla de Pape heeft een kromme vinger aan de linkerhand. Zij gaat ter beevaart naar Bottelare en doet haar devotie. Komend aan de communiebank om ter heilige tafel te naderen voelt ze zich niet al te best, *«ende commende van de H. Communie, hebbe mynen vingher ghevonden ghebeel recht, dwelck ik toeschrijve de intercessie van de H. Moeder Anna»* (nr. 33). Een betoverd begijntje wordt van de duivel verlost door het devootelijk kussen en aanraken van de beelden van Jezus, Maria, Anna (nr. 21).

Een groot deel van de bedevaarders verkrijgen de afgesmeekte gunsten van St.-Anna nà de devotie. Een devoot student bij de paters augustijnen is erg ziek en door de dokters verlaten. Na gedane devotie is zijn bleek gezicht veranderd in een blijde en vrolijke kleur (nr. 18). Hans De Vos uit Bottelare heeft een breuk. Na negen dagen lang de breuk ingestreken te hebben met gewijd water verdwijnt de breuk; echter maar tijdelijk. Hij doet een nieuwe bedevaart en is nadien genezen (nr. 31). Marieken Vierstraete uit Avelgem kon gaan noch slapen. Diverse meesters chirurgijnen «als andere groote vremde meesters» brachten geen baat. «Gheadverteert van de groote miraeckelen die de beylighe Moeder Ste Anna was doende» werd ze naar Bottelare gevoerd. Tien maanden nadien is ze naar Bottelare St.-Anna, te voet, gaan bedanken (nr. 43).

Het blind geboren jongetje, Lauwereysken Van Melle, offert een wassen kindeken met twee ogen. Na de ommegang en zegening heeft men «ghesien dat de ooghen zijn opgengegaen, sonder dat men nochtans eenighen strael conste sien dan alleenelich het wit van d'ooghen». Thuis gekomen gaat de beternis verder. Vijf of zes dagen nadien ziet hij en krijgt «daeghelicx stercker ghesichte» (nr. 47). De moeder van Petronelleke Sermartens, een kreupel geboren kind, had horen spreken over Bottelare «alwaer zij vernam dat diverssche mirakelen door de voorspraecke van selve H. Moeder gheschiedende waeren». Ze gaat Sint-Anna dienen. Thuis komend ziet ze «dat het selve kindt begonst op zyne beenen te staen ende allenskens voorts te gaen, . . . ende meer is ghebetert in der voughe, dattet nu teene-mael alleen is gaende sonder dat het eenighe hulpe van noode heeft» (nr. 53).

Joanna Legaet heeft negen maanden nà haar thuiskomst van haar bedevaart «een frissche dochter ter weerelt ghebracht». Het was juist op de feestdag van St. Matheus, 21 september 1630, en zo komt het dat de moeder het kindeke Martynken genoemd heeft (nr. 5).

Het zijn niet enkel genezingen die als mirakel werden aangezien. Ook de dood kan als een weldaad worden beschouwd. Het dochterken van Jonkheer Lamoral de Provence, gekomen zijnde aan de leeftijd van drie jaar, groeide noch bloeide. De minne bracht haar naar huis. Ouders en kinderen gaan samen naar Bottelare.

Mesire Lamorael de Provence Heere van Jonckerstone
 Medy. Anna hemelot, zijn wijfvrubbe
 D. Ferdinandus de Provence
 Jo. Subina de Provence
 D. Ludovicus de Provence
 D. Jekens de Provence
 D. Lamorael de Provence
 D. Thomas Semelous de Provence

Inschrijving gildeboek. Lamoral de Provence, huisvrouw en kinderen, 15 aug. 1636.

Ter plaatse gekomen wou het niet meer eten noch drinken. Het kindje sterft binnen de vierentwintig uren. De ouders beschouwen het als een weldaad, de wil van God met tussenkomst van de heilige Moeder Anna. Het kindje was in leven gebleven tegen de natuur. De dood was een verlossing (nr. 15). Een jongen uit Wachtebeke wordt plotseling ziek; hij ligt drie dagen spraakloos en buiten kennis. De pastoor komt hem berechten, maar de jongen kan niet spreken. In stervensnood verkerend aanroept de moeder de heilige Moeder Anna. *«O wonder ! den jonghelinck is aenstonts tot spraecke gecomen, heeft syn biechte ghesproken, en naer de H.H. Sacramenten ontfanghen te hebben, wederom ghevallen buyten kennisse en alsoo in den Heere overleden»*. (nr. 60).

Een ander aspekt van bekomen weldaad is hulp in geldnood. Adriaen Vercouteren is een welsprekende getuigenis die ons een tijdsbeeld schetst van de jaren 1640. Zijn verhaal in het mirakelboek luidt als volgt. In het jaar 1640, twaalf december. Het gezin verkeert in zware moeilijkheden. Ze durfden hun nood niet klagen aan hun vader en moeder; noch aan andere mensen. Graan halen zonder geld ging niet, want ze wisten niet hoe ze het ooit zouden kunnen betalen. Ze hadden drie zeer jonge kinderen waarvan er twee ziek waren. Op zekere dag, heel op 't onverwachts, omtrent acht uur 's avonds werd op de deur geklopt. Drie of vier mensen staan buiten te wachten. Ze vragen om een onnozele jongen, die niemand bedwingen kan, in huis te willen opnemen, tegen een bepaalde vergoeding. *«Het welck alsoo gheschiede, en wij waren vertroost, Gods lof, en de H. Moeder Anna door haer voorspracke»* (nr. 29). Voor het jaar 1716 is ons volgend verhaal bekend uit het mirakelboek. Een man uit Ronse verkeerde gelijk de man Job, in uiterste armoe. Zijn nood werd ze groot dat hij zijn winkel moest sluiten, zijn huis slopen en van d'een plaats tot d'andere zijn brood moest gaan bedelen. Hij werd onstuimig. Zijn gedachten hielden nu eens over naar 't kwade, dan weer naar 't goede. Hij *«heeft synen toevlucht genomen tot de heilige Moeder Anna, haer biddende om hulpe»*. Hij nam zijn toevlucht tot de reliek en mirakuleuze beeld van Sint-Anna. En zie *«de segghen en benedictie is op dien tijdt over hem en syn familie uuyt den hemel ghevallen ende is in syn huysbauden erstelt beter als van te vooren»* (nr. 59).

Nog vermeldenswaard uit het mirakelboek is de bekering van een ketter. Toen Francynken Voorspoedt bijna plotseling genas van een zieke arm, liet ze aan al diegenen die haar voordien gezien hadden, het mirakel bewonderen. *«Ende was oock occasie dat eenen ketter daerdoor bekeert is tot de Catholycke religie, die van te voren den zelven arm ghesien hadde, ende door gheen priesters en coste verzet worden, ja dat meer is religieus gheworden tot de paters van de Jesuïeten»* (nr. 57). Dit onschuldig verhaal heeft naar ons oordeel een geschiedkundige achtergrond. Omtrent die tijd staan we in de periode dat het Jansenisme (8) erg bekampt wordt door de jezuiten. De bekering van die ketter was ongetwijfeld een troef in de kaart van de jezuiten.

BIBLIOGRAFIE

1. De plaatsnaam Bochaute vinden we niet in het gebied of graafschap Aalst. Wel vinden we de naam in rechtsgebieden van Bochout-ambacht. A. SANDERUS, *Verheerlyckt Vlaandre*, Leyden, 1735, 2de Dl, blz. 67, 146.
2. J. TOLLENAERE, *idem*, blz. 31-32.
3. A.-J. D'HANNIS, *Het leven van de glorieuse matrone St. Anne, moeder van de Alderheiligste ende onbevleete maget ende moeder Gods Maria, gevierd te Bottelaere*. Gedrukt te Gent 1663, 4°, 72 blz. Gegeven ontleend uit Fr. de Potter en Jan Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*, Gent 1864-1870, Eerste reeks, Arr. Gent, Eerste deel : Bottelare, blz. 14.
4. Het bestaan van die statiën op de weg van Gent naar Bottelare wordt bevestigd in de kerkrekeningen van 1659 f° 14 en f° 21. E.J. ROOBAERT, *Enkele archivalische toelichtingen tot de geschiedenis van een landelijke devotie op het einde van de XVIIde eeuw*, Oostvl. Zanten, 33ste Jg. (1958), blz. 49, voetnoten 82 en 83 - Uittreksel kerkrekening.
5. Rijksarchief Gent. Arch. van Oostvl. kerkfabrieken, Brussel 1969, blz. 329 : Arch. kerkfabriek Bottelare, nr. 3 Vergunningsbrief van Filips IV, Verkoop van was wordt alleen toegestaan aan pastoor en kerkmeesters van Bottelare. Actum 20 oktober 1642.
E.J. ROOBAERT, *idem*. blz. 52 citeert nog een andere bron. Bijlage IIa, omtrent 1642, Ontwerp van verzoekschrift aan Keizer inzake de exclusieve verkoop van was.
6. E.J. ROOBAERT, *idem*, blz. 51, Bijlage II.
7. J. TOLLENAERE, *idem*, blz. 30.
8. Jansenisme. Dwaalleer naar aanleiding van het boek «Augustinus» geschreven door de Nederlandse godsgeleerde Cornelius Jansenius, 1585-1638.

5. Toverij. Bezetenheid. Exorcisme.

In voorgaand hoofdstuk hebben we feiten en gebeurtenissen uit de verhalen gedistilleerd en geanalyseerd, zonder uitvoerige commentaar te geven over elk verhaal afzonderlijk. De analyse bracht ons tot afzonderlijke vaststellingen, die vrij algemeen, zo niet uitzonderlijk konden worden genoemd in verband met dienen of bedevaarten. Het was een rijke waaier van volksgebruiken, kenmerkend voor de 17de eeuw.

We hebben gemeend aan de mirakelen in verband met toverij, bezetenheid en exorcisme een afzonderlijk hoofdstuk te moeten wijden. Allereerst omdat deze feiten tamelijk veelvuldig voorkomen en hieraan een groot aantal bladzijden wordt gewijd. Ten tweede, omdat de termen moeilijk van mekaar te scheiden zijn en de analyse ervan, zoals in voorgaande hoofdstuk, de context van het verhaal zou schaden. Uit het mirakelboek beschrijven we ietwat uitvoerig dertien wondere gebeurtenissen die met het onderwerp verband houden.

Alvorens de inhoud van de verhalen mede te delen in chronologische volgorde van onze nummering, verschaffen we een woordje uitleg. Aan de hand van deze woordverklaring, zal men constateren, dat de inhoud van het mirakelverhaal een duidelijke illustratie is van de verklaring die aan bezetenheid en exorcisme wordt gegeven.

Bezetenheid

In het middelnederlands taalgebruik is «beseten» afgeleid van «bezitten», vooral met de duivel als onderwerp. Krankzinnigheid, toevallen en dergelijke kwalen meer, werden aan de invloed van de duivel toegeschreven (1).

In ons huidig taalgebruik is een «bezetene» de persoon waarin een daemon of geest schuilt. Daarbij wordt verondersteld dat de geest in de bezetene een geheel zelfstandig wezen is, dat toegesproken kan worden en kan antwoorden. Een tweede, vreemde persoonlijkheid schijnt zich van de patiënt te hebben meester gemaakt (2). Van theologisch standpunt uit beschouwd is het «de ergste vorm van duivelse inwerking, op lichamelijke wezens, vooral op de mens. Zij is hierin gelegen dat de duivel op habituele wijze de inwendige of de uitwendige zintuigelijkheid, of beide samen in zijn macht houdt en werktuiglijk gebruikt voor zijn doeleinden: de verleiding van de bezetene of van zijn omgeving, de strijd tegen de invloed van het heilige of de verspreiding van de godsdienst. Het is mogelijk dat de bezetene zelf de duivelse oorsprong van wat in hem of door hem plaats grijpt niet beseft» (3). De bezetenheid wordt beschouwd als een inbezitneming der fysische en psychische krachten van een mens door boze geesten (4). In de dertien verhalen die in dit hoofdstuk zijn opgenomen, vinden we voldoende voorbeelden om voorgaande omschrijving rijkelijk te illustreren.

Exorcisme

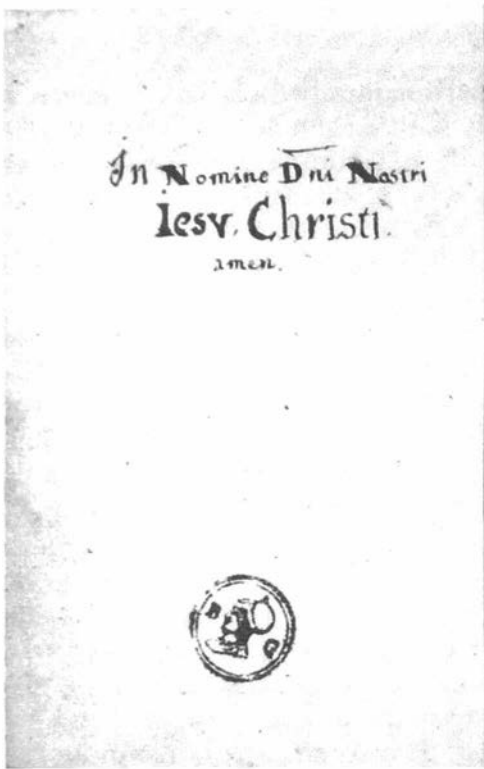
De Winkler Prins Encyclopedie verklaart : «Exorcisme is een soort bezwering die de afweer van boze geesten en daemonen ten doel heeft. Met behulp van een bepaalde formule, wordt de geest, die ziekte veroorzaakte, uit het lichaam van de mens gedreven. De vooronderstellingen van het exorcisme zijn dus vooreerst : het geloof in persoonlijke geesten; in de tweede plaats : de overtuiging, dat deze met boze bedoelingen het lichaam van een mens of dier als verblijfplaats kiezen. Om exorcist te kunnen zijn, moet men in het bezit zijn van Macht : vooral medicijnmannen en priesters worden tot exorcisme in staat geacht.» (5)

In kristelijke zin betekent exorcisme duivelsuitbanning in strikte en ruime betekenis. Exorcisme komt en kwam voor bij alle volken, zij het in min of meer verbasterde vorm, die we «magie» noemen, daar bij alle volken geloof wordt gehecht aan het bestaan van geesten. Exorcisme bestaat deels uit handelingen, deels uit woorden. Handelingen : beademing, handoplegging, kruisteken, zalving, wijwaterbesprenking, gebruik van gewijd brood en/of zout. Woorden : ofwel gebeden tot God of tot heiligen; ofwel bevelen tegen de duivel. De oudst bekende exorcismen zijn de doopexorcismen betreffende personen die staan onder heerschappij van de duivel. Ze hebben tot doel de onttrekking aan de macht of de invloed van de duivel (6). Bij het exorciceren van bezetenen is volgens het kerkelijk recht, uitdrukkelijk toestemming van een overheidspersoon, met gewone kerkelijke rechts- en bestuursmacht vereist (7). Exorcist is de benaming voor duivel-uitbanner. In een zeer interessante studie over toverij, exorcismen en bezwering schrijft Dr. J. Van Haver dat de kerkelijke exorcismen in het Latijn waren opgesteld, en mogen aannemen dat ze ook in het latijn werden gezegd, door seculiere maar blijkbaar het vaakst door reguliere geestelijken (8). In het mirakelboek van Bottelare vindt men hiervan voldoende voorbeelden dat enkel reguliere geestelijken hierbij betrokken waren. Er zijn ook tal van exorcismen in de volkstaal bewaard, wat erop wijst dat ook leken de duivel uitgedreven hebben, alhoewel ze daartoe geen officiële bevoegdheid hadden (9).

In het handschriftenkabinet van de bibliotheek R.U. Gent bevindt zich een zeer interessant dokument, uit de 17de eeuw, met formules voor exorcismen en zegeningen gebruikt in de Rooms-katholieke kerk (10).

We vermelden dit dokument omdat we in een verhaal over exorcisme uit het mirakelboek van Bottelare (nr. 45) een tekst terugvinden die we in het hoofdstuk «Duivelbanning tegen bezweringen, knopen en boosheden» van het handschrift terugvinden. Hij luidt : «*Fugite partes advers vicit Leo de tribu Juda, radix David*». Er is ook een bepaalde gelijkenis te bespeuren in de titel Index Exorcismorum met bezweringsformules uit het boek Pastorale Dioecesis Gandavensis, Index Secundae partis, gedateerd 1768 (11).

Er bestaat dus een verwantschap tussen het handschrift van de 17de eeuw en het boek van de 18de eeuw.

Index
EXORCISMORUM.

Exorcismus galis pro Suis infirmis, et maleficiatis fol	1
Alius exorcismus generalis fol	4
Alia formula exorciscandi maleficiatos	
Exorcismus ex pastoralis cameraensi contra incantationes ligaturas fol	9
Litania omnium sanctorum fol	10
Exorcismus ad fugandum demonem de corporibus obsessis fol	23
Exorcismus contra demoniacos maleficiatos, incantationes, facturas et domos vexarat fol	26
Exorcismus romitus fol	41
Exorcismus contra demones in obsessis ex rituali romano fol	43
Exorcismus domus a spiritibus vexatis fol	58
Exorcismus contra quecumque noxia animalia vermes et mures Modus exorciscandi quecumque animalia per malificia afflicta fol	63
Exorcismus contra maleficia lacticiniorum et aliorum comestibilium frugum fol	67

Handschrift Bib. R.U. Gent, nr. 185. Index Exorcismorum.

Index Exorcismorum

Exorcismus galis (generalis) pro hoibus (hominibus) infirmis et maleficiatis	fo 1
Alius exorcismus generalis	4
Alia formula exorciscandi malefi- ciator (maleficiatos)	
Exorcismus ex pastoralis camera- censi contra incantationes ligatu- ras	9
Litania omnium sanctorum	10
Exorcismus ad fugandum demo- nem de corporibus obsessis	23
Exorcismus contra demoniacos maleficiatos, incantationes, factu- ras et domos vexarat (vexatas ?)	26
Exorcismus romitus (romatus ?)	41
Exorcismus contra demones in obsessis ex rituali romano	43
Exorcismus domus a spiritibus vexata	58
Exorcismus contra quecumque noxia (animalia) vermes et mures	63
Modus exorciscandi quecumque animalia (per) malificia afflicta (afflicta)	67
Exorcismus contra maleficia lac- ticiniorum et aliorum comestibi- lium frugum	78

Vertaling

Index van exorcismen

Algemeen bezweringsformulier voor zieken en lieden getroffen met boosheid	fo 1
Ander algemeen bezweringsfor- mulier	4
Andere formule om duivel uit be- zetenen te bannen	
Duiveluitbanning volgens pastorale van Kamerijk van personen die be- toverd zijn	9
Litanie van alle heiligen	10
Formulier om duivel uit bezetenen te bannen	23
Form. tegen boosaardige duivels, bezweringen die op het punt staan te geschieden en voor huizen die getroffen zijn	26
Duiveluitbanning (romitus ?)	41
Duiveluitbanning van bezeten de- monen, Romeins ritueel	43
Duiveluitbanning voor boze gees- ten in huis	58
Form. tegen schadelijke dieren, wormen, muizen	63
Duiveluitbanning bezeten dieren	67
Form. tegen kwaad voor melk, andere eetwaren, vruchten	78

Mirakelbeschrijvingen

Vooraf herinneren we er aan, dat de dertien mirakelbeschrijvingen die we in dit hoofdstuk onder de loep nemen, dateren van de jaren 1634 tot 1651. Voor het bedevaartoord betekende die periode : de aankomst van een relikwie van St.-Anna te Bottelare in 1638 (12); de aanvraag tot verbouwing (vergroting) van de kerk in 1641 (13); de aanvraag van de pastoor en kerkmeesters om het monopolie te verkrijgen voor de verkoop van was, in 1642 (12); het verzoek van de pastoor tot de aartsbisschop van Mechelen «*om hem te willen toestaen, dat bij eenige Paters van het Oratorium (naam van sommige priesterverenigingen), als ook nog twee Onderpastoors, tot medehelpers zou mogen aennemen*» (15). De pastoors gebroeders Joannes en Judocus Van Lekeburne zijn respectievelijk overleden in 1640 en 1652, wat meteen verklaart dat na het overlijden van deze pastoors een einde werd gemaakt aan het inventariseren van de mirakels.

Van nationaal historisch standpunt uit bekeken, staan we in de eindperiode van de tachtigjarige oorlog (1568-1648) waardoor de noorderlijke Nederlanden zich van de Spaanse heerschappij losmaakten. De mirakelgebeurtenissen te Bottelare spelen zich af tijdens de regering van de prins-kardinaal, Ferdinand van Spanje, landvoogd der Nederlanden (1634-1641). Op het geestelijk vlak is een hernieuwing te bespeuren, n.l. een overdreven religieusiteit ontstaan door een reactie van het katholicisme tegen de ketterse aanvallen. Zelfs mirakelboeken schenen een middel te zijn voor de bestrijding van het ongeloof en valse leerstelsels. De abt van St.-Pietersabdij te Gent, Corn. Columbanus Vrancx, verkondigde, in het begin van de 17de eeuw, de verdediging van het katholicisme aan de hand van verhalen over duivels en demonen die door mirakels werden overwonnen (16). Het zijn volkse verhalen die een kwart eeuw later nog van mond tot mond werden overgeleverd, en mogelijks nadien beland zijn in het sagegebied.

De eerste helft van de 17de eeuw is ook de periode waarin de strijd werd aangeboden tegen calvinisten en anabaptisten (wederdopers) (17). De jacht op heksen was ook niet geluwd. Menig bezetene, die van toverij werd beschuldigd, eindigde het leven in folterkamer of op brandstapel. Vooral vrouwen waren hiervan het slachtoffer. Prof. Dr. F. De Roeck heeft de achtergrond van deze bizarre ineenstrengeling van melificium en vrouw weten te verklaren (18).

Gepaard gaande met een politieke en economische crisis werd het land, en Gent in het bijzonder, geteisterd door de vreselijke pestziekte of zwarte dood. Niets dan armoe, ellende en onwetendheid tekenen de periode waarin de mirakelverhalen van Bottelare zich afspelen.

Eén naam treedt wel op de voorgrond, deze van de Gentse bisschop Ant. Triest. Naast zijn bekend mecenaat, lenigde hij de ellende van het volk door stichting van de Berg van Barmhartigheid (1621) en de oprichting van wezenhuizen voor meisjes en jongens te Gent. Zijn naam staat ook geboekt in het Gildeboek St.-Anna, samen met die van Jacobus Boonen, aartsbisschop van Mechelen.

Inschrijving Gildeboek. Circa 1630.

De naam van bisschop Triest wordt ook vernoemd in een bijdrage van Prof. Dr. Van Haver, in verband met exorcisme, geput uit de visitatieverslagen. We citeren. «Tot de frappante verschijnselen van de visitatieverslagen behoort evenwel wat de bisschop de «exorcista» noemt. In een tijdspanne van ongeveer dertig jaar maakt hij er tientallen keren melding van en hij bewijst daardoor zijn bijzondere aandacht voor dit verschijnsel. Vanaf 1633-1634 maakt hij het vaakst gebruik van de samenstelling «pseudo-exorcista» (19).

Op medisch gebied hadden de doctoren nog te kampen tegen de chirurgijn-barbiers, waarvan sommigen wel knap waren in het medisch vak.

Anderen leunden nog aan bij volksgeneeskundige praktijken die in de beschrijving van kwalen en ziektes veelvuldig in het mirakelboek worden geciteerd. Een decennium na het laatste mirakel van de periode 1634-1651 kwam het Collegie der Medecyne te Gent tot stand (1663). Ook deze gebeurtenis is wellicht niet zonder invloed gebleven voor de diagnose van toverij en bezetenheid.

We laten thans de personen aan het woord die bij de gebeurtenissen zelf rechtstreeks betrokken waren, of optraden als rapporteurs, waarnemers of getuigenissen.

Nr. 6. Het dochterken van Frans Cosyn uit Merelbeke wordt plotseling ziek. De medecijnmannen zeggen dat ze betoverd is. De moeder vreest haar te zullen verliezen en neemt haar toevlucht tot de heilige Moeder Anna, laat mis celebreren, schenkt enkele offergaven en het kind «*wordt behouden met groote blijdschap haers herten*» - Junimaand, omtrent Sinksen 1634.

*
**

Nr. 9. Begijntje Joanna Weytens uit Gent lijdt al twee jaar lang aan allerlei kwalen. Haar naam en deze van andere begijntjes, Catharina van Haute (**nr. 14**) en Catharina du Jonqua (**nr. 20**) staan in het Gildeboek van de Broederschap, bij de categorie «*Baghykens van het klein en groot begijnhof te Gent en andere steden*».

Alle geestelijke en lichamelijke remedies waren door 't begijntje Weytens uitgeput. Ten laatste is ze de heilige Moeder gaan bezoeken en laat zich inschrijven in het gildeboek. Op 't ogenblik dat ze haar devotie begon met biechten, werd ze betoverd; ze verloor haar spraak en memorie. Terwijl ze door een priester belezen wordt voor het beeld van St.-Anna, valt ze in de coma, alleenlijk door het zien van de priester. 't Is ongelooflijk, maar 't is waar. 't Begijntje is in volkomen gezondheid naar huis gekeerd op de avond van de Sint-Annaviering, 25 juli 1633, tot zeer grote verwondering van heel het begijnhof. Dit verhaal is «wettelick voor de wet van Botelare verkennt den 25 octobris 1633.

Maria van der Linden
Johanna Weytens

Inschrijving Gildeboek. 1633.

**

Nr. 16. We zijn in 't jaar 1637. Te Gent heerst de pestepidemie. Margareta Dammants, zestien jaar, wordt kreupel. Ze blijft acht dagen zonder het nutten van spijzen wat nadien overging. Maar de kreupelheid blijft en gaat gepaard met koortsen «causerende diversche veranderynge van coeluren». Ten rade gaande bij diverse doctoren oordeelden zij dat Margareta betoverd was en haar dood niet ver meer af was. Een eerste maal wendde zij zich tot de paters capucienen om belezen te worden negen dagen lang. Geen hulp. Kreupel blijvende, nam ze haar toevlucht bij de paters karmelieten, elf maanden lang; maar het ging van kwaad naar erger. De tiende maart 1637, bij haar thuis kwam uit haar mond een zwart, lelijk beest. Het had de gedaante van een meikever met vier poten en twee rechtstaande hoornen. Het uitbraken van dit beest bracht geen beternis, een bewijs dat Margareta betoverd of bezeten was.

In april 1637 gaat ze ter bedevaart naar Bottelare. Ze volgt de bedevaartsoefeningen : biechten, communiceren, ommegang doen, mis bijwonen, als ook de middelen van de belezing. Schijnbaar kwam er beterschap, maar langs om meer werden de tekenen van bezetenheid duidelijker zichtbaar. Tijdens het belezen viel ze in onmacht enkel en alleenlijk door het beeldje van St.-Anna aan te raken. Ze transpireerde geweldig. Uit haar mond kwam een onwelriekende adem. Alle gewijde voorwerpen moesten voor haar op veilige afstand worden gehouden. Ze blasfemeerde de heilige Moeder Anna met buitengewone kracht, zodat zij, als teer meisje, door drie sterke personen moet worden vastgehouden.

In haar verblijf te Bottelare wordt ze door de boze geest ter aarde geworpen en van de ene kant naar de andere gegooid. Buiten haar weten roept, huilt en burrelt ze tegen de heilige Moeder Anna «Ghij boere, ghij caroinge» (karonje : scheldnaam voor een verachtelijk of veracht vrouwspersoon). Twee uren aan een stuk. Dan valt ze stil alsof ze dood ging. Weer tot het bewustzijn komend voelt ze zich verlicht en verlost van de boze vijand. 't Is alsof ze pasgeboren op de wereld gekomen is met eerbied voor gewijde voorwerpen en verlost van alle pijnen.

**

Nr. 17. Amelia Honble, 27 jaar, wonende Achter Leyen Gent, gaat om boodschappen in de stad. Op de weg naar huis overkomt haar een groot gemor en gevoel van gramschap. Ze begint te bassen gelijk een hond en voelt zich volkomen ongesteld, in- en uitwendig. Thuis gekomen rekla-meert Amelia op haar zuster Margareta omdat ze haar altijd op boodschap-pen zendt. Ze zegt dat ze dat niet meer kan; en vanaf dan, blijft ze in haar bed liggen. Dagelijks bast ze gelijk een hond. Thuis wordt ze twee maan-den lang belezen door de paters capucienen. Aan haar zuster Margareta wist ze bij voorbaat te zeggen wanneer de paters op weg waren om te komen exorciseren. Nadien wordt ze voor de paters karmelieten omtrent vijf maanden belezen, soms vijf à zes uren per dag. Gedurende de beleving was Amelia sterk gebonden. Soms moesten tien personen haar in bedwang houden. Ze draaide haar hoofd en ogen afgrijselijk rond gelijk een leeuw. Ze bevrijdde zich uit de touwen zonder ze te ontknopen, waaruit men besloot dat ze vast en zeker door een boze geest bezeten was. In het biechten en communiceren had Amelia grote moeilijkheden; de exorcist moest haar lang belezen vooraleer ze Onze-Lieve-Heer kon ontvangen. Onder het belezen sloeg ze eens een sterke mansstoel in stukken. Tijdens een aanbidding van het H. Sacrament mocht ze de uitstelling bewieroken, wat ze ook deed. Ze nam de brandende kolen in haar hand, en blies er op om ze nog meer te doen gloeien. Haar handen hadden hiervan niet het minste letsel noch litteken.

In 1637, de dag na H.-Sacramentsdag, wordt Amelia naar Bottelare gevoerd vergezeld van haar zuster en twee paters karmelieten. Naarmate ze de bedevaartplaats nadert wordt ze zieker en zieker. Haar zuster en de paters meenden dat ze er niet levend meer zou geraken.

Ze heeft er twee maanden verbleven, zich bezighoudend met de bedevaart-oefeningen. Ondertussen werd ze dagelijks drie of vier uren lang, door de pastoor of door de paters karmelieten, belezen. De bezetenheid was dui-delijk merkbaar : blasfemerijen van Sint-Anna en het H. Sacrament. Ze wou zich steeds met groot geweld uit een stoel wringen die diep in de grond was vastgemaakt. Ze beet een aarden kruikje aan stukken, juist alsof 't suiker ware geweest. Ze stootte haar handen, kin en ogentegen «*canten en lijsten om te hersten*» En geen letsel hiervan was op haar lichaam zichtbaar. Ze wist ook te zeggen dat een pater op weg was van Gent naar Bottelare om haar te belezen. Ze vervloekte die man. De koster en Margareta hebben het gehoord.

Ten slotte, het was de feestdag van de heilige Ignatius (31 juli) van het jaar 1637, Amelia wordt belezen vanaf zes uren 's morgens tot omtrent twee uur in de namiddag. Ze vraagt om wat te mogen rusten wat haar wordt toege-staan tussen twee en drie uur. Ze wordt bijna zinneloos van hevige pijnen, in het bijzonder in de onderste delen («*onderste partijen*») van haar lichaam. Ze voelde uit haar lichaam een beest scheiden, de grootte van een rat, heet gelijk een vuurvlam. Amelia dacht : «God wat gebeurt er met mij?» Met gevouwen handen aanroept ze goddelijke bijstand en krijgt het gevoelen dat vele duivels - door schrik en vrees bevangen - verdwenen waren. Amelia is terstond opgestaan en bij de pastoor geweest, zeggend dat ze van haar bezetenheid verlost is geweest door tussenkomst van de heilige Moeder Anna. En ze is er van verlost gebleven.

Nr. 19. Joosken Mijn Deken, 45 jaar, Gentenaarster, is door een vreemde ziekte aangetast. Zij krijgt seskens die wel twee of drie uren kunnen duren. Dan roept en tuit ze gelijk iemand die lijdt aan de St.-Jans- of Corneliusziekte. Verschillende manspersonen moesten haar begeleiden wanneer ze samen met andere pelgrims het St.-Janshoofd ging kussen in de St.-Baafskerk. Tot negen maal toe deed ze de ommevang rond de kerk zoals de bedevaarders dat gewoonlijk doen. Tien jaar nadien wordt Joosken bedlegerig. Ze zendt iemand bij de medecijnmeester om te vragen wat haar te doen staat. Deze antwoordt dat Joosken bezeten is van de duivel. De pastoor van St.-Jacobs Spanjaardkasteel scheen dit reeds te weten. Zij liet zich belezen door de pastoor van St.-Pieters, de paters capucienen, de paters recolletten en door de pastoor van het Spanjaardkasteel van Gent. Ook hij is van oordeel dat Joosken door de duivel bezeten was. Na de vierde maand werd ze ietwat kalmer; maar tekens van duiveluitbanning waren niet te bespeuren.

*Gent. St.-Baafskathedraal. Reliekhouder van St.-Jan Baptist, circa 1624.
Cliché A.C.L. Brussel 2868.*

Horende spreken van de mirakels en weldaden van St.-Anna is Joosken het mirakuleuze beeld gaan bezoeken op 28 okt. 1638, met in haar handen de verklaringen en aanbevelingen van de pastoor van St.-Pieters. Vergezeld van vier vrouwen maakt ze onderweg groot misbaar. Ze wil niet naar St.-Anna gaan. Ze spuwt en steekt haar tong uit tot grote schrik van andere pelgrims. Ze was gelijk gek. Met een touw gebonden sleept men haar tot voor het altaar en het beeld van St.-Anna. In presentie van al het volk wordt ze belezen. En Joosken krijgt haar kalmte terug. Gedurende haar novene was ze zeer stipt in haar oefeningen. De boze geesten bleven in haar dag en nacht. Ze pijnigden haar en riepen : « *Wij moeten voorts* ».

De vierde dag van haar bedevaart - het was Allerheiligenavond - was Joosken reeds drie of vier boze geesten kwijt. De dinsdag nadien - Allerzie-

lendag 1638, na de hoogmis, verdwenen de overblijvende geesten. 't Was niet gemakkelijk geweest. De boze geesten lieten verstaan dat ze zo maar niet zonder slag of stoot afscheid wilden nemen van Joosken. Ze wilden bezworen worden voor het altaar en beeld van St.-Anna. Daarna zouden ze door het kerkraam verdwijnen, het raam alwaar dieven voortijds het Allerheiligste Sakrament hadden geroofd. (Sporen van die heiligschennende diefstal zijn in het archief van 1624 vermeld) (20). 't Is niet te geloven hoe afgrijselijk en vervaarlijk Joosken te werk ging in haar laatste strijd tegen de duivel. Ze kreeg een opgezwollen gezicht; ze bedreigde eenieder met de tanden te zullen verscheuren. En plotseling wordt ze van alle pijnen verlost en verdwijnen de boze geesten. Ze valt stil, biecht en terstond ontvangt ze Onze-Lieve-Heer.

Bij dit rapport, gedateerd 1638, zijn twee brieven in het Latijn opgesteld. Een daarvan is blijkbaar geschreven in 1638. Hierin bevestigt de pastoor haar vroomheid, goede zeden en goed karakter. In de tweede brief, gedateerd 1640, legt de pastoor het getuigenis af dat Judoca Mijn Deken genezen is. Tot bevestiging van de waarheid van bovengemelde zaken, schrijf ik mijn naam. Gegeven 4 november 1640. Antonius Perneels, pastoor te Zwijnaarde, vice-pastoor O.-L.-Vrouwkerk op de Blandijnberg te Gent.

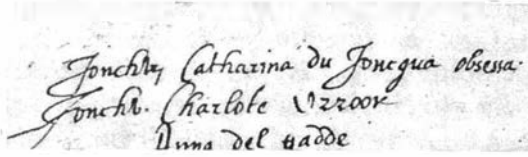
*
**

Nr. 20. Catharina du Jonqua, dochter van Michiel en van Catharina du Villiers, te Antwerpen geboren, 6 december 1586. Haar ouders zijn van Doornik en woonden in 1608 te Doornik met drie devote dochters. Ze hadden het inzicht er een klooster te stichten met behulp van een priester, heer en meester Jacques Bockielion, meester van 't Kapittel de Marvi. Het wordt gebouwd en wordt het klooster van Syon genoemd, orde der augustijnen. Catharina was bestemd om daar de vierde kloosterzuster te worden. Maar op Driekoningendag 1609, Catharina was toen zeventien jaar, wou ze met haar drie zusters ter kerke gaan. Maar ze kon niet uit haar kamer komen want ze begon vreeselijk te schudden en te roepen. Iedereen meende dat het de seskens waren. Die aanval heeft zo drie dagen geduurd. Toen Catharina de eerste keer die aanval kreeg, had ze het gevoel dat een hond haar had besprongen. Omtrent twee jaar heeft ze daar geen hinder meer van gehad. Alhoewel ze niet in de kloostergemeenschap verbleef met haar drie zusters.

In 1610 is ze naar 't groot begijnhof St.-Elisabeth gekomen. Pas na een jaar verblijf in het begijnhof gevoelt ze opnieuw die schuddingen, gepaard gaande met hevige pijnen en fysieke kracht. Catharina ging ten rade bij zuster Jenne, in de Zandpoortstraat. Ze constateerde dat de ziekte niet natuurlijk was. Ze raadt haar aan zich te laten belezen door een priester. Zo komt ze bij de paters augustijnen terecht, die hebben haar negen dagen lang belezen. Geen baat. Zo zijn er twaalf maanden voorbij gegaan. De aanvallen zijn nooit uitgebleven. Niemand in het begijnhof wou naast Catharina zitten in de kerk. Niemand wou bij haar inwonen in 't convent.

Op aanraden van de pastoor van Pamele bij Oudenaarde is ze negen dagen belezen geweest in de kapel van St.-Hermes te Ronse. Maar alles te vergeefs. Op aanraden van de grootjuffer uit het begijnhof trekt ze naar Bottelare, vergezeld van haar medezuster, Karolientje Orroor, en met in handen een aanbeveling van haar biechtvader voor pastoor Van Lekeburne.

De reis naar Bottelare was erg moeizaam. Gekomen aan de Molenberg van Merelbeke kon ze geen voet meer verzetten. Aan het brugske over de beek heeft Karolientje haar moeten helpen voetje voor voetje.

*Jonckhe Catharina du Joncqua obsessa.
Jonckhe. Charlotte Vezoor
Uma del hadde*

Cath. du Joncqua, ingeschreven met vermelding «obsessa», in toestand van bezetenheid 1638.

Gekomen aan de eerste bedevaartstatie begint Catharina vreeselijk te roepen : Phi en phoy.» Gekomen aan het kerkportaal begint Catharina te huilen. Ze wordt voor het altaar en beeld van St.-Anna gebracht. Daar wordt ze belezen. Ze draaide en keerde haar hoofd zo geweldig dat twee mensen nodig waren om het recht te houden, op het gevaar af haar nek om te wringen. De maandag en dinsdag is ze kalm. Ze doet de ommegang en telkens aan de vierde statie gekomen kan ze moeilijk vooruit tot en met de drie volgende staties.

De volgende week wordt Catharina aan elke statie ter aarde geworpen. Ze valt in de coma en spuwt een afschuwwekkend, stinkend goedje uit haar mond. Komend in de kerk, met Karolien, draagt ze heel haar hart op aan St.-Anna en belooft, als ze mocht genezen, heel haar leven lang op de feestdag van St.-Anna te zullen vasten.

Pas zijn de woorden uit haar mond, of Catharina hoort uit het beeld een klare stem tot haar zeggen : «*Gij zult verlost worden*». 's Anderdaags heeft ze die stem nog twee keren gehoord.

Vierde statie ommegang.

't Is zondag 7 maart, de feestdag van Sint-Thomas van Aquino, ook hem aanroept ze om verlost te worden van haar tormenten en belooft jaarlijks zijn avond met vasten en zijn feestdag te vieren. Als 't nu avond geworden was en 't begijntje en Karolientje de litanieën en hun getijden lazen, is Catharina luid beginnen lachen; zo luid dat men op straat vroeg wat er daar gebeurde om zo hard te moeten lachen. En dat is nog een tweede keer gebeurd. Karolien berispte haar en vroeg: «Wat gebeurt er met u. Waarom lacht ge zo?» - Catharina ontwaakte als het ware uit een slaap en las haar getijden verder. En nadien heeft het begijntje geen moeilijkheden en geen pijnen meer gehad, noch onder het belezen, noch in de ommegang, noch in de communie. Ze voelt zich nu gezond en zonder enig letsel.

Bij dit rapport zijn twee Latijnse brieven gevoegd. De eerste brief blijkt bestemd te zijn geweest voor pastoor Van Lekeburne, toen Catharina naar Bottelare ter beevaart trok. De tweede Latijnse brief is gedateerd 17 juli 1638, t.t.z. nà de datum van haar genezing. Hij is ondertekend door Daniël Heycke en Antonius De Baere, priesters van het St.-Elisabeth begijnhof te Gent.

Bij deze twee Latijnse brieven zijn nog twee attesten gevoegd, één van de geneesheer Pieter De Smet en een eigen verklaring van Mejuffer Catharina du Jonqua.

Het eerste attest dateert van 22 april 1636, d.i. twee jaar voor Catharina naar Bottelare toog. De medicus Pieter De Smet geeft ons het volgende interessant relaas. In 1627 komt het begijntje Catharina ten huize van de medicus voor een urine-onderzoek. Terwijl het onderzoek aan gang is komt uit haar een groot getier, gelijkend op het bassen van een hond. Daarna begint ze te burlen gelijk een koe. Iedereen die daar aanwezig was liep van angst en met vrees weg uit de comptoir. In 1631 komt het begijntje terug om de urine te laten onderzoeken. Na visitatie vraagt de medicus of het begijntje soms gemeesterd had, of zich had laten belezen. Op de vraag heeft ze lichtjes geantwoord, zodat de medicus haar vroeg of ze zich soms flauw of onwel voelde. Ze zei niets; ze knikte ja. Zo werd ze met azijn gelaafd waardoor haar hart weer begon te kloppen. En daarna trok ze een zo vreselijk gezicht dat alle bijstaanders benauwd werden. De medicus riep de dienstboden van den huize dat zij gewijd water zouden brengen. Ze hebben het begijntje ermee besproeid, maar terstond riep zij: «Foey, foey, foey!» Dit horende, wordt het kruisteken gemaakt en wat wijwater in de mond gegeven om te drinken. Het water spuwt ze uit, met groot getier roepende «Foey, foey, foey!». Het begijntje was zeer vermoeid als ze weer tot het bewustzijn kwam. «*Shuytende hiermede onse certificatie, niet meer van dese zaecke, wetende dat t gone voorschreven*».

In het tweede attest, gedeeltelijk in 't Nederlands en in 't Latijn, bevestigt de biechtvader van Catharina du Jonqua, dat het begijntje op 7 maart 1638 van de boze geest werd verlost, na twintig jaar lang door de duivel bezeten en gefolterd te zijn geweest. «*Quod attestor. Fr. Vincentius Clerici ord. praed. confessorius praedictae Catharinae*».

Nr. 21. Maria Lawaey, dochter van Melchior, geboren in Antwerpen, 23 jaar, is begijn in O.-L. Vrouw ter Hoeyen binnen Gent. In december 1630 krijgt ze plotseling onder het sermoen en na het ontvangen van de heilige communie een hevige pijn. Ze «*creech subytelick qualicheyt ofte pyne by maniere van popelsye*» (apoplexie, beroerte); men meende dat ze sterven ging. Die aanvallen herhalen zich met tussenpozen. Ze laat zich belezen op aanraden van de docteurs; hun prognose was zeer duidelijk : toverij.

Mirakuleus Beeld der H. Moeder Anna te Bottelare (bij Gent).

Prentje met mirakuleus beeld
19de eeuw.

Jesus Maria Anna wilt ons bevrijden van Pest,
Oorlog en dure tijden. 4o dag. An. 9. J. Oracy Bisschop van Gent.

Ze laat zich in Antwerpen belezen. Maar thuis gekomen wordt ze van dezelfde kwaal bevangen. Drie of vier weken nadien gaat ze, in de goede week van 1639 ter beevaart naar Bottelare. Zij biecht, communiceert, wint de volle aflaat. Tot drie maal toe laat ze zich belezen. Ze heeft hevige pijn omtrent de borst en in de zijde, een pijn die ze vroeger ook gevoelde en dan vooral op de hoogdagen. Na gedane devotie voelt ze zich beter. Bij haar vertrek uit Bottelare is ze van haar kwaal verlost door het kussen en het aanraken van de beelden van Jezus, Maria, Anna. Veertien dagen nadien is het begijntje St.-Anna komen bedanken en er nog enkele dagen verbleven. Ze is nooit iets meer gewaar geworden van bezetenheid of toverij. Ook op de hoogdagen heeft ze daar geen last meer van gehad.

Nr. 27. Mejuffer Joozyne Van Dijke, dochter van Jan, 25 jaar, begijn in O.-L.-Vrouw ten Hoyen lijdt aan een wonderbare ziekte. In het mirakelboek lezen we het verhaal afgelegd door haar docteur J. Van De Vivere een paar maanden na haar genezing. Joozyne was al twee jaar ziek. Medicamenten en kunde van de docteur in de medecijnen blijven zonder uitwerking. Hij raadt haar aan de middelen van de heilige Kerk te gebruiken, bedoelend exorcisme. Tijdelijk is wat beternis te bespeuren, maar een volkomen gezondheid blijft uit.

In juli van het jaar 1639, enkele dagen vóór de St.-Annaviering, laat ze zich naar Bottelare voeren. Drie dagen lang is ze geëxorciceerd en na een onpasselijkheid voelt ze zich verlicht en is tot op de dag van vandaag genezen gebleven. Ze is door de hulp van de heilige Moeder Anna mirakuleus genezen. Getekend 12 maart 1640. J. Van De Vivere.

*
**

Nr. 36. Jacoba Hellebrandt, dochter van Pieter, uit Waarschoot, heeft een vreemde kwaal. Beschrijving en genezing staat in het mirakelboek onder de vorm van attestatie van burgemeester, schepenen en parochianen van Waarschoot.

Jacobica heeft een gezwel in haar linker zijde, de grootte van een mol. Haar kleederen en rijgdraden sprongen meermaals kapot door het opzwellen van haar lichaam. Ze leek te zullen barsten. De pastoor van Zomergem beleest haar negen dagen lang en stuurt ze daarna naar de kapel van O.-L.-Vrouw Stoepe te Ertvelde. Nadien nog achttien dagen belezen geweest door de paters van de vrouwebroeders en door de recolletten. Geen hulp.

Jacobica gaat naar Bottelare en verblijft er zesendertig dagen. Op de dag van O.-L.-Vr. Visitatie, 2 juli 1641 is ze verlost geweest «*iet vlieghende uyt haeren mondt*». Ze keert fraai en gezond naar huis. Acte ondertekend door burgemeester, schepenen en parochianen «*in teecken der waerbeyt, 1 November 1641. Bij mij Marten Ryckaert, Joos Van Cauwenberghe, Jan De Baets, Marten Claeyns, Pieter Crucke, Jan Paridaen*».

*
**

Nr. 39. Een zeer aparte plaats in het mirakelboek bekleedt de genezing van een Brugse jongen. Het verhaal over zijn betovering, ziekte en genezing wordt gestaafd door drie Latijnse en twee Vlaamse attesten die ons een kijk geven op de wondere geschiedenis. Het verhaal werd reeds zeer uitvoerig behandeld en gepubliceerd door licentiaat Walter Giraldo in het Westvlaamse tijdschrift Biekorf (21). Het gaat over Joos Cocquyt, 16 jaar, zoon van Pieter, landbouwer en hovenier, en zijn echtgenote Cornelie De Vlieghere, wonende «*achter Schotters galleye*» op de St.-Gillisparochie te Brugge. In chronologische volgorde zijn de dokumenten als volgt te vermelden.

26 sept. 1642. Getuigschrift van de befaamde dokter Burchard Van Wittenberge, bevestigend dat hij de zoon niet kan helpen en alleen bovennatuurlijke middelen van de heilige kerk hem redding kunnen brengen.

30 sept. 1642. De ongeschoeide karmeliet, pater Adolphus, voelt zich ook machteloos na exorcisme.

1 oct. 1642. Moeder wendt zich tot pastoor van de St.-Gillisparochie, Joannes Jennyn. Hij stuurt Joosken naar de paters discalsen waar hij gedurende enkele dagen belezen wordt.

Uit de verklaringen, enerzijds van burgemeester en schepenen van Brugge, december 1642; en anderzijds deze van Joosken Cocquyt zelf, onder ede afgelegd voor de wet in nov. 1644, is er twee jaar afstand. Het persoonlijke getuigenis van de hoofdpersonage bevat de belangrijkste gegevens om het verhaal te reconstrueren met oorzaak en gevolg.

Het gebeurde de tweede mei 1642. Joosken was achter de straat, genaamd Schotters galleye, toen een oude vrouw hem twee of drie keren op de rechter schouder klopte. Vanaf die tijd wordt de jongen ziek en na veertien dagen volledig bedlegerig. *«Beede syne beenen syn gecrompen naer syn mondt ende de bielen achterwaarts tot aen syn fundament. Den tijdt van twee maenden en half continuelick spuwende ende uytwerpende vele etter ende bloedt»*. De hulp van meester Burchardus Van Wittenberge, doctor in medecyne en deze van de pastoor van St.-Gillis en pater discals die Joosken enige dagen belezen hebben, bracht geen verandering. Integendeel. Gedurende het belezen krijgt Joosken nog meer pijn en roept: *«Houd op, houd op, ik en kan niet meer lijden»*. De belezers waren genoodzaakt hun taak te stoppen. Moeder kreeg voor raad zich op het ergste voor te bereiden, vermits haar zoon niet meer kon genezen *«doordien het fenyn int bloed was geraect»*.

Moeder Cocquyt gaat bij de weduwe Pieter Aerts haar nood klagen. Ze komt ten huize van Joosken en ziet hoe ellendig hij gesteld is. En daar vertelt ze hoe ze het getuige is geweest van een *«notabel mirakel van eene religieuse»* (verwijzend naar de genezing van begijntje Anna van Belle, uit Aalst, cf. nr. 40).

In tegenwoordigheid van weduwe Aerts, belooft de moeder van Joosken naar Bottelare te gaan in boetekleding en barrevoets. Moeder stelt de vervulling van de belofte enige dagen uit omdat het juist oogsttijd is en ze de handen vol hebben met hun werk. Ondertussen kan Joosken het niet meer uithouden van de pijn en overtuigt hij zijn moeder onmiddellijk naar Bottelare te gaan. De eerste dag geraakt zij tot in Gent. 's Anderendaags, omtrent tien uur arriveert zij in de kapel en woont het misoffer bij. Op 't zelfde ogenblik valt Joosken, die thuis gebleven was in zwijm. Tante Claerken die bij hem thuis wachtte zei: *«Kind, gij blijft in mijn handen en gij moet sterven»*. Buiten zichzelf zijnde, strekt Joosken beide benen recht uit, zodat ze kraken. En zo is hij beginnen genezen, tot grote verwondering van diegenen die hem zo miserabel hadden zien liggen. Als dankzegging is Joosken een paar dagen nadien met zijn moeder naar Bottelare geweest om de heilige Moeder Anna te komen bedanken. Samen doen ze hun devotie en offeren was. - *«In kennissen der waerheyt soo hebben wij hierop doen drucken den contreseghel van saken der voorseyde stede van Brugghe ende teekenen bij onsen eersten greffier, desen neghentiensten december XVIe tweeneveertich. P. Spronckhoef.*

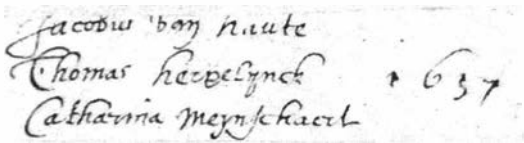
*
**

Nr. 45. Een zeer ingewikkelde geschiedenis gepaard gaande met exorcisme en visioenen is de wonderbare duiveluitdrijving van Joanneken Harpelynckx, zoon van Thomaes, 14 jaar, geboren in Edingen.

Het verhaal begint op 30 oktober 1637, de dag voor Allerheiligen. 't Is ongelooflijk welke dingen er gebeurd zijn en welke voorspellingen de heilige Moeder Anna hem openbaarde.

Toen de jongen met de kar naar Bottelare werd gebracht, liggend op zijn bed, zag hij drie geesten die de paarden machteloos maakten om hem het bedevaarten te beletten. St.-Anna verdreef de boze machten. Voor zijn aankomst voorspelde de heilige Moeder hem alle hulp. Zijn spraak, gehoor en gezicht zou hij terugkrijgen. Alle boze geesten zouden worden verdreven twaalf in aantal.

Tot grote verwondering van iedereen voorspelde Joanneken dag en uur wanneer de boze geesten, d'een na d'andere, zouden vertrekken, uitgezonderd de eerste vijf die gezamenlijk zouden vertrekken. Zoals alle pelgrims werd de naam van Joanneken ingeschreven in het boek van de broederschap.

Jacobus 'bon huute
Thomas harpelynck 1637
Catharina meynschact

Inschrijving gildeboek 1637.

Pas aangekomen wordt de pastoor erbij geroepen om hem te visiteren. Na de mis gaat de pastoor het beeldeken van Jezus, Maria en Anna dragen in de herberg waar de jongeling gelogeed was. Hij beleest en zegent hem, bezweert alle boze geesten het kind te verlaten. Met het kruisbeeld gewapend bestrijdt hij de boze geesten. Littekens van tandbeten waarmede zij het kind pijnigden waren zichtbaar. De patiënt, spraakloos zijnde, toont met gebaren hoeveel geesten er zijn, hun gedaante, hun verandering van plaats beschrijvende. Na de strijd valt de jongen flauw en in de seskens. De boze geesten trachten de belezing te verhinderen maar worden door wijwater verdreven en de jongen komt weer tot bewustzijn. Nog nooit zulke vreemde dingen te hebben gezien bij bedevaarders, vraagt de pastoor dat met 't jongetje *«in een troch op syn bedde voor de beelden ende outlaer van d'heylyghe Moeder Ste Anna soude draeghen ende aldaer belesen.»*

Na de derde of vierde dag van de novene komt de tong van de jongen los en prevelt hij voor het eerst in de presentie van pastoor Judocus Van Lekeburne; Christoffel Loys, kapelaan van Wieze; en zijn vader, grootmoeder en zuster de woorden : *«Jesus, Maria, Anna»*. 's Anderdaags in presentie van dezelfde personen roepende : *«Fugite partes adverse, vicit leo de tribu Juda, radix David»*. (Vlucht tegenstanders, de leeuw uit de stam van Juda heeft de zege behaald, de stam van David). Dagelijks verbetert zijn spraak, gehoor en gezicht, zeer in het bijzonder nadat hij aan Sint-Anna een gouden trouwring beloofd had uit dankbaarheid.

Exorcismus In Pastoralis Cameracensi
Contra incantationes, Ligaturas, et maleficia.
Sacerdos superpellicio et stola indutus vel si
sit Religiosus in habitu suo regulari cum
ministro, aqua benedicta, et cordis benedictio
si fieri possit, incipiat cum fide et devotione.

Impulmat crucem fronti dicens:

Ecces crucem dñi fugit & partes adversas,
Vicit Leo de tribu Juda, radix David alloliva.
V. Immittet Angelus Dñi in circuitu timor-
tium eum. R. Et dissipet eos
V. Angelis suis dñs mandabit deus
R. ut custodiant te in omnibus vijs tuis
V. super aspidem et basiliscum ambulabis
R. et conculeabis Leonem & draconem.
V. Dñs ex audit. R. et clamor meus
V. Dñs vobiscum, R. et cum spiritu tuo.

Oremus.

Dñs Iesù Christo qui pro redemptione
mundi voluisti nasci, a Judæis deprobari,
a Judæa osculari, et a perfidis vinculis alligari
et sicut agnita victimam duci, te dñs pro
suis et aliis sanctissimas penas tribu, quas
ego indignus seculo, et per sanctorum Christi
deprecor ut non respicias peccata mea neque
peccata juvenis creaturæ tuæ. V. sed secundum
magnam misericordiam tuam, libera
me a dæmonis potestate et mihi indigno
famulo

De tekst in het handschrift:

«Fugite partes adverse vicit Leo de tribu Juda, radix David»

komt eveneens voor in het mirakelverhaal van Joanneken Harpelynckx.

Vertaling

Exorcisme uit Pastorale van Kamerijk tegen bezwingingen door toverspreuken om bepaalde personen te binden

De priester, getooid met wit koorkleed en stoel, of - indien er een is -, een ordegeestelijke in zijn kledij als helper, treedt op vol geloof en godsvrucht, met gewijd water en een gewijde kaars, indien het kan.

Hij drukt het kruis op het voorhoofd, tijdens het uitspreken van de woorden Zie het kruis van de heer. Vlucht vijandige partij. De leeuw uit de stam van Juda heeft de zege behaald, de stam van David. V / Treed aan, engel van de heer, in het midden van degenen die hem vrezen. V / En hij zal hen bevrijden. V / God heeft aan zijn engel opdracht gegeven R / dat zij u beschermen op al uw wegen V / u zult wandelen over het schild R / En u zult de leeuw en de draak verzoenen.

V / Heer verhoor mij R / En mijn geroep (stijge tot U). V / De Heer zij met U. R / En met uw geest.

Laten wij bidden

Heer Jezus Christus die voor de verlossing van de wereld wilde geboren worden, door de Joden verweten, door Juda begroet, en met misdadige boeien gesnoerd, en als een lam naar de slachtbank geleid, ik smeek u, Heer, door deze en andere allerheiligste uitboetingen van u, waaraan ik onwaardige deel heb, en door de heilige . . . smeek ik, dat u niet zoudt neerzien op mijn zonden noch op de zonden van om het even welk schepsel N., maar op basis van uw groot medelijden, bevrijd deze persoon van de macht van de duivel en verleen mij, onwaardige dienaar, om de dood die leeft en heerst met uw gelaat.

Hij drukt het kruis op het voorhoofd tijdens de woorden ; Zie het kruis † met het gelaat van de Heer.

Handschrift Bib. R.U. Gent, nr. 185, blz. 9.

De laatste boze geest is vertrokken in tegenwoordigheid van de pastoor, zoals de jongen vier dagen te voren voorspeld had. Joanneke vertelde dat hij de boze geest in zich gewaar werd onder de gedaante van een vuurvlam die hem droevig stemde. Alle omstaande bedevaarders konden horen hoe hij riep : *«Ga weg van mij vermaledijde in 't eeuwig vuur. St.-Anna heeft de voorgaande geesten verjaagd, nu is het uw beurt»*. Omtrent een half uur nadien, terwijl de pastoor de litanie van alle heiligen bad, zei de jongen : *«Hij is deur alzulcke plaetse vertroocken, nu ben ick van alle boze geesten verlost»*. De heilige Moeder Anna heeft woord gehouden, de boze geest had een litteken op zijn rechter arm nagelaten, wat iedereen kon zien. Joanneken valt een korte tijd in onmacht. Weer tot het bewustzijn komend verhaalt hij zijn visioenen. *«Mijn penitentie is volbracht»* zei hij. Hij ziet de heilige Moeder Anna naast zich staan, met Maria en haar kindeken, en zeven engelkens daarrond. Hij vertelde *«wat een glorie ende melodye hij gheniet, versmaede de weerelt, ende vermaende yghelick tot de salicheyt»*. Joanneken vertelde nog dat hij gedurende de kwellingen driemaal, tussen dag en nacht, gespijsd is geweest door de heilige geest, onder de gedaante van een witte duif *«met een uutnemende spyse, die in smaecke alle andere deser weerelt te boven ghinck»*.

*Aangekleed miraculeus
St.-Anabeeld,
17de eeuw.
Kerk Bottelare.*

Joanneken had een takje rozemarijn (lipbloemig sierheestertje met leerachtige bladeren en trossen van witachtige bloemen) «*in een appelken gheoffert en ghesteken*» tussen de armen en 't hart van 't beeld van Jezus, Maria, Anna, waarmee hij met wijwater werd besproeid. Opziende naar het miraculeuze beeld, ziet hij de heilige moeder op haar troon zitten omringd door vele engelkens. Zij openbaarden hem wondere dingen en plaatsten een blinkend kroontje op 't hoofd van Joanneken, een teken van de victorie.

Deze akte is ondertekend door pastoors Joannes en Judocus Van Lekeburne, 1638; «*idem testor Fr. Basilius Berger, sacerdos carmelita conventus Anghiensis, 10 may 1640; by wetenschap van het ghene dat van hebbe ghehoort ende ghesien, hebbe ick dit onderteekent. L. Philips, 1640; Bij wetenschap van het ghene datter gheschiedt is. Symon Papeleu, 1642.*

Nr. 54. Maria Van Zevere, dochter van Jan en Joosyne Zoete, 12 jaar, wonende te Gent, heeft een jaar lang koortsen gehad en is helemaal lam geworden in beide beentjes. Op advies van docteur Stalins moest het kind ingestreken worden met olie van lelien «*ende teecken (22), mitsgaeders met mensschen smaut (vet van het menselijk lichaam) ende andere medicamenten*». Alles tevergeefs.

Daarna doen belezen door paters capucienen, maar weinig verandering. Het kind kreeg twee krukken omdat het niet bij machte was de ene voet voor de andere te verzetten.

Op Sacramentsdag 1646, het kind was toen tien maanden lam, gaan de ouders met hun dochterke bedevaarten naar Bottelare. Ze doen hun devotie, offeren een wassen beeldje en laten haar door de pastoor belezen. Ondertussen wordt ze zeer onpasselijk en transpireert geweldig. Als alles voorbij is gaat ze alleen tot buiten de kerk. Buiten de herberg komend, geven de ouders haar een stokje in de hand. Maar ze kan al alleen opstappen en gooit het stokje weg.

Hetzelfde kindje, Maria, is zonder krukken of enig ander middel van de bedevaart naar Gent teruggekeerd. Zij die haar vroeger kreupel gezien hadden waren vol verwondering over haar genezing. Het dochtertje is nadien St.-Anna gaan bedanken en «*opgheoffert de crucken daarmede dat het van te vooren gbegaan hadde*».

De geburen van het gezin Van Zevere bevestigen dat Marieken met twee krukken ging. Na haar bezoek te Bottelare was ze volkomen genezen en was van haar gewezen letsel niets meer te bespeuren. Wij zien haar dagelijks; zo schreven de burenen. Oorkonde 13 aug. 1646.

*
**

Nr. 58. Het laatste verhaal, behorend tot de rubriek toverij, bezetenheid en exorcisme is zeer uitvoerig beschreven in de Franse taal. In briefvorm wordt ons een brok geschiedenis verteld over een godvruchtige dochter, Barbara Heilbrandt uit Doornik. Wij zijn in mei 1651. Frater Cony Broux, dominikaan van een kloostergemeenschap te Doornik schrijft aan de pastoor te Bottelare een uitvoerig relaas over ziekte, genezing en bedanking van zuster Barbara die tweeëntwintig jaar door de duivel bezeten is geweest. De aanvang is een uitgebreid hymne aan God en aan de heilige Moeder Anna voor de barmhartigheid waarmede zij de mensheid bejegenen. Verwijzend naar de woorden van de engel Rafaël, de geschiedenis en het boek van Tobias, legt de schrijver van de brief een buitengewone geleerdheid en welsprekendheid aan de dag vooraleer tot de kern van de zaak te komen.

Barbara Heilbrant wou niet in 't huwelijk treden. Ze voelde zich geroepen de bruid van Kristus te worden. Ze ging naar het klooster met haar gezellin Agnes Frisou. De vader van Barbara was hiermede niet akkoord. Hij vervloekte haar wel duizend keren en wenste dat ze door de duivel zou bezeten worden.

Een tijdje nadien heeft de duivel - met toelating van God - bezit genomen van 't zusterken Barbara, zoals ze het zelf meermaals gebiecht had tijdens het exorciseren. De eerste drie jaar hield de duivel zich wat geborgen maar kwelde haar toch met groot hartzeer. Na drie jaar zag de overste dat de oorzaak op een ander terrein te zoeken was. Het kwaad van de duivel zat in haar. Het was duidelijk merkbaar toen ze biechtte en ter heilige tafel naderde, hoe ze verhinderd werd die sacramenten te ontvangen. Vader-abt, Jacques Dominique, dit ziende heeft haar belezen en geëxorciceerd. De duivel gaf door woorden te kennen dat hij God, Zijn heiligen en de vader vervloekte. De vader voelde nadien veel spijt voor de geuite verwensingen; hij deed een algemene biecht, werd lid van de confrerie van de rozenkrans en is gestorven als een goed kristen man.

Nadat vader-abt de kloosterzuster Barbara negen dagen had geëxorciceerd in de kapel van het klooster, wordt Barbara erg ziek en wordt ze aan huis geëxorciceerd. Geen baat ondervindend wordt ze naar wijlen de bisschop van Doornik gestuurd, Maximilien de Gand, zaliger gedachtenis; en vandaar naar zijn aartsdiaken Boucher. Geen uitkomst ziende is het meisje ter beevaart geweest naar Nôtre Dame de la Treille te Rijsel. De overste en twee medezusters zijn meegegaan want de duivel belette haar te marcheren. Gehoorzaamheid heeft haar ertoe aangezet vol te houden. In de bedevaartplaats deed ze haar devotie, biechtte, communiceerde en woonde de mis bij. De overste was van mening dat alles voorbij was; maar toen hij haar zijn zegen gaf, constateerde hij aan haar woorden en bewegingen, dat ze niet helemaal van de duivel bevrijd was.

Tien jaar zijn verlopen. 1641. Barbara voelt zich vrij. De duivel bekoort haar en raadt haar aan een andere biechtvader te nemen. Ze wordt lichame-lijk bekoord onder de vorm van oneerlijke voorstellen die ze doet. En uiteindelijk keert ze voor haar geestelijke leiding naar haar vroegere biechtvader terug, die haar allerlei oefeningen voorhoudt. De oefeningen volbracht hebbende *«elle n'at plus esté si fort agitée et affligée de ces infames et desbonestes tentations.»* Barbara had horen vertellen over de bevrijding van de bezetenen door de heilige Moeder Anna te Bottelare. Sindsdien werd ze nog harder gekweld dan vroeger. De duivel bekloeg het besluit van Barbara en protesteerde. Hij zou niet uit haar lichaam gaan vooraleer ze voor het beeld van St.-Anna zou gaan zitten. De duivel kon het beeld niet bekijken; ook niet het beeld van de heilige Dominikus van Soriano. Hij blasfemiseerde de heiligen, latend verstaan dat Barbara niet mocht naar Bottelare gaan. Ze kreeg toelating van haar overste ter beevaart te gaan, vergezeld van vader Milmans.

De schrijver van het verhaal weet verder niets meer te vertellen over de genezing. *«Je ne dis rien de ce qu'il s'est passé durant son voyage et de son séjour à Bodlart (Bottelare) chez vous, n'en sachant rien que par rapport».*

Na een dankwoord voor de pastoor, de heilige Moeder Anna, de H. Dominikus van Soriano en de H. Catharina van Sienna, schenkt de overste van het klooster een votiefschilderij die zuster Barbara Heilbrant heeft laten maken. De genezen zuster verlangt dat het schilderij in de kapel van St.-Anna zou worden gehangen uit dankbaarheid voor de bekomen gunst (23). Meimaand 1651.

*
**

BESLUIT

Als besluit van onze studie over het mirakelboek van Bottelare brengen we een paar slotbedenkingen ter attentie van huidige en toekomstige belangstellenden en vorsers.

Naar ons oordeel werd totnogtoe onvoldoende aandacht besteed aan de studie van mirakelboeken in het bijzonder om te kunnen overgaan tot een algemene synthese. Zowel de middeleeuwse mirakelboeken als die van de latere periodes zijn een rijke bron voor allerlei wetenschappelijke disciplines en interdisciplinair onderzoek. Zulks geldt ook voor mirakel- en votiefschilderijen. Het zijn drie afzonderlijke thema's die een dankbaar onderwerp zijn voor licentiaatsverhandelingen en mogelijks een start zouden kunnen zijn voor een doctoraal proefschrift.

Tijdens het drieëntwintigste Vlaams Filologencongres in 1959 startte licentiaat Walter Giraldo met een spreekbeurt over Vlaamse mirakelboeken en hun betekenis voor de volkskunde (24). Het bleef bij een eerste stap in de goede richting. In onze studies over Kapelletje Schreiboorn te Gent (1975) en St.-Annaverering te Bottelare (1982) poogden we een nieuwe stap te zetten in de baan die zou kunnen leiden tot veelvuldigere en grondigere studies over votiefschilderijen en mirakelboeken. Zoals men in onze studies kan opmerken, bieden mirakelboeken een brede waaier voor allerlei disciplines.

In de eerste plaats noemen we de volkskunde en inzonderheid het onderdeel volksgeloof.

Een mirakelboek moet in zijn geheel worden bekeken. Een analyse aan de beschrijvingen komt beter tot haar recht wanneer men bepaalde handelingen en gebruiken situeert in de context van het gebeuren. Citeren we hiervoor als voorbeeld de aanroeping van een heilige om een gunst te verkrijgen. Wanneer we aanroeping bekijken in de context van een mirakelbeschrijving dan is die handeling veelzijdiger dan het trefwoord «aanroeping». Achter het woord schuilt: wie is de persoon die de heilige aanroept?; gebeurt het uit eigen initiatief of hebben anderen het aanbevolen?; wordt er bij de aanroeping iets beloofd of geofferd?; brengt de aanroeping onmiddellijk heil, ja dan neen? En zo komen de woorden belofte, offer, devotie enz. beter tot hun recht wanneer men ze in de context van het mirakelgebeuren plaatst. Kortom, de handeling is persoons- en tijdgebonden in een tekst.

De persoonsgebondenheid brengt ons tot de discipline van de genealogie. In 't algemeen vermelden mirakelboeken de naam van de personen die bij het verhaal betrokken zijn : hoofdpersone, vader, moeder, dokter, pastoor of kloosterling, getuigen enz. Ontelbare families waren er bij betrokken, vandaar dat indexen op de persoonsnamen, noodzakelijk zijn bij de publikatie van mirakelboeken. In de persoonsgebondenheid leren we ook de tegenslagen kennen waarmee alle standen van de maatschappij in hun gezin of gemeenschap getroffen werden : ziekten, handicaps, kwalen, bezetenheid, enz. Een rijke illustratie geput uit het dagelijks leven.

De tijdgebondenheid van het mirakelboek brengt een overzichtelijk beeld van het milieu en de geschiedkundige achtergrond waarin de personages leven en pogen te overleven.

Een mirakelboek moet in zijn historisch kader worden gesitueerd en beoordeeld.

In het algemeen is de mirakelliteratuur in de zeventiende eeuw rijker vertegenwoordigd dan in de achttiende eeuw. We vermoeden dat ongunstige politieke, economische en sociale toestanden hiervan de oorzaken zouden kunnen geweest zijn. Maar een bedevaartoord tracht de noodlijdenden naar zich toe te halen, via het medium van het mirakelboek.

Schreiboom te Gent en St.-Anna te Bottelare vertonen qua inhoud en vorm gemeenschappelijke kenmerken. De bedevaarders in nood behoren tot alle lagen van de bevolking. Ze hadden te kampen tegen : ziekten, blindheid, lamheid, kreupelheid, koorts. Wat we in Schreiboom niet aantreffen, zijn de vele gevallen van bezetenheid waarmee Bottelare rijk bedeed is geweest. Wat de formulering van beide mirakelboeken betreft is er ook een zekere gelijkvormigheid waar te nemen. Doorgaans is de aanvang van het verhaal of rapport een akkoord van de betrokken partijen om gevolg te geven aan een verzoek om het mirakuleuze geval te mogen noteren en bekend te maken. Voor Bottelare ging dit verzoek uit van de pastoors Van Lekeburne. Alle personen die bij het mirakelgebeuren betrokken waren, bevestigden de waarachtigheid van de feiten, vóór, tijdens en na de mirakuleuze weldaad. Ook in Schreiboom, zoals in Bottelare, wordt sterk de nadruk gelegd op de kracht van het mirakuleuze beeld.

Mogen deze enkele bedenkingen - gesteund op ervaring - ertoe bijdragen tot een nadere kennis met de problematiek van mirakelboeken. Moge onze jongste studie over het mirakelboek van Bottelare een stimulans zijn voor diegenen die belangstelling voelen voor gelijkaardig onderwerp. Mogen zij de moed en durfkracht opbrengen om hun belangstelling om te zetten in daden, ter bevrediging van een zelfgenoegen en ter verrijking van de volkskunde.

BIBLIOGRAFIE

1. E. VERWIJS en J. VERDAM, Middelnederlandsch woordenboek, 's-Gravenhage, 1ste Deel, 1885, blz. 1027, 1050 : besitten.
2. Winkler Prins Encyclopaedie, 4de Deel, Amsterdam, 1949, zesde druk, blz. 110 : bezeten.
3. Dr. H. BRINK O.P., Theologisch woordenboek, Roermond, 1952, blz. 528-529 : bezetenheid.
4. Winkler Prins Encyclopaedie, 4de Deel, blz. 110 : bezetenen.
5. Winkler Prins Encyclopaedie, 8ste Deel, 1950, blz. 415 : exorcisme.
6. De katholieke encyclopaedie, Amsterdam, 10de Deel, 1951, blz. 420 : exorcisme.
7. Dr. H. BRINK O.P., idem., blz. 1491 : exorcist; blz. 3661 : ordinarius.
8. Dr. J. VAN HAVER, In het nomansland tussen «geloof» en «bijgeloof» : Hekserij, toverij, exorcisme en bezwering. Volkskunde, 82ste jg. (1981), nr. 1/2, blz. 9.
9. Dr. J. VAN HAVER, Idem., blz. 9.
10. Handschrift. Formules voor exorcisme en zegeningen 17de eeuw, papier, 149 blz. Bibliotheek Rijksuniversiteit Gent, handschriftenkabinet nr. 185, blz. 9. Gelijkaardige titels van bezweringsformules op blz. 9, 58, 63, 67 en 78 komen eveneens voor in Pastorale Diœcesis Gandavensis. Het handschrift is een oude rituale, liturgisch boek, bevattende de zegeningen, wijdingen, ook de exorcismen die een priester voor de uitoefening van zijn ministerie nodig had. Hier gaat het om het Liber pastoralis Camerancensis, dit is van het bisdom Kamerijk.
11. Pastorale Dioecesis Gandavensis. Pars Secunda, Curam Mortuorum, Benedictiones, Exorcismos Maleficatorum, Animalium, Domorum, Locorum, Comestibulum, Etc. complectens. Blz. 116, 149, 159, 177, 186.
12. E.J. ROOBAERT, Enkele archivalische toelichtingen tot de geschiedenis van de landelijke devotie op het einde van de XVIIde eeuw. Oostvlaamsche Zanten, 33ste jg. (1958), Akte in Bijlage nr. 1, blz. 50-51.
13. J. TOLLENAERE, Het boek der mirakelen, Gent, 1858, blz. 23.
14. E.J. ROOBAERT, idem. Akten in Bijlagen II en IIa, blz. 51-52.
15. J. TOLLENAERE, idem. blz. 26. Hierin worden de namen genoemd van Christoffel Loys, kapelaan te Wieze en Adrianus van Damme, seminarist te Mechelen. De naam van kapelaan Chr. Loys komt wel voor als getuige bij de wonderbare genezing van Joanneken Harpelynx, cf. nr. 45.
16. Corn. Columbanus VRANX, Den Tweeden cout der nichten, inhoudende veel schoone mirakelen van Maria, ghebenedijdt, Gent, 1601.
17. V. FRIS, Histoire de Gand, Gand, 1930, blz. 232-237.

18. Dr. F. DE ROECK, De demonologische heks en de sage-heks. *Volkskunde*, 82ste jg. (1981), nr. 1/2, blz. 137.
19. Dr. J. VAN HAVER, idem., blz. 12.
20. J. DE BROUWER, Bijdrage geschiedenis kerkelijke instellingen, Deel II. Parochiekerken, blz. 412. Kerk Bottelare, in noodtoestand wegens de recente beroving (1624).
21. W. GIRALDO, Een Brugse jongen te Bottelare genezen, 1642. Biekorf, Westvlaams archief voor geschiedenis, oudheidkunde en folklore, 59e jg. nr. 1 (januari 1958), blz. 241-244.
22. Teecken. We hebben de juiste betekenis niet kunnen achterhalen en niet durven interpreteren. Is «teecken» een dierlijke parasiet of een litteken? *Woordenboek der Nederlandsche taal*, 16de Deel, 1925, 's-Gravenhage, blz. 1135, 1145.
23. De originele tekst luidt: «*En memoire perpetuelle de ce benefice elle at faict le present tableau à leur boneur qu'elle désire estre mis et plaché en votre eglise paroissiale en la chapelle de Sainte Anne. Ce 20 de may 1651*».
24. Lic. W. GIRALDO, Betekenis van de Vlaamse mirakelboeken. Handelingen van het XXIIe Vlaamse Filologencongres, Brussel, 1-3 april 1959, blz. 338-348.

NAWOORD

De studie *Votiefschilderijen en mirakelboek, Sint-Annaverering te Bottelare* verschijnt als een afzonderlijke publicatie, gekartonneerde kaft, 119 bladzijden.
De overdruk van deze studie wordt aangevuld met volgende hoofdstukken.

Résumé en français

Peintures votives et livre des miracles
La vénération de sainte Anne à Bottelare

Deutsche Zusammenfassung

Votifgemälde und Wunderbuch (Mirakelbuch)
Sankt-Anna-Verehrung in Bottelare

Lijst der illustraties

Register van persoons- en plaatsnamen
Zaakregister

Het boek wordt uitgegeven door de Koninkl. Bond Oostvl. Volkskundigen in samenwerking met het St.-Annagilde te Bottelare.

Prijs : 400 F verzendingskosten inbegrepen, storting 000-0096946-43.
441-9584741-28
290-0262081-08

380 F afgehaald
Bond Oostvlaamse Volkskundigen.
Kraanlei 65 9000 Gent